

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Богатирьов Іван Григорович
Щербина Олександр Вікторович

РЕЖИМ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ
ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
(теорія і практика)

Монографія

Дніпропетровськ
2015

УДК 343.827
ББК

*Рекомендовано до друку Вченою
радою Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ (протокол № __
від __ березня 2015 р.)*

Рецензенти:

- Колб О.Г.** – доктор юридичних наук, професор, директор навчально-наукового інститут права та психології Національної академії внутрішніх справ;
- Шаблистий В.В.** – кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри кримінального права та кримінології

Багатирьов І.Г., Щербина О.В.

Режим у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України (теорія і практика): моногр. / І.Г. Багатирьов, О.В. Щербина. – К.: ВД. «Дакор», 2015. – с.

ISBN

Представлена на рецензування монографія «Режим виконання і відбування покарань у виправних установах державної пенітенціарної служби України», підготовлена відповідно до Плану науково-дослідних дослідно-конструкторських Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2015 рік та з нагоди 50-річчя Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

У монографії міститься комплексне дослідження теорії й практики режиму у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України. Здійснено аналіз становлення та розвитку режиму виконання та відбування покарань, розкрито поняття та зміст режиму виконання та відбування покарань у виправних колоніях, показано сучасний стан режиму виконання і відбування покарань, сформульовано пропозиції щодо його удосконалення. На підставі порівняльного аналізу досліджено нормативно-правове забезпечення режиму у виправних колоніях мінімального, середнього та максимального рівня безпеки, розкрито оперативно-розшукове забезпечення режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях, обґрунтовано режим як засіб забезпечення виправлення і

ресоціалізації засуджених у виправних колоніях, визначено режим як засіб забезпечення прав і свобод засуджених у виправних колоніях.

Видання підготовлено з нагоди 50-річчя Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, розраховано на науковців, викладачів, аспірантів (ад'юнктів), студентів (курсантів) ВНЗ, у яких готують правників, співробітників Державної пенітенціарної служби України, інших правоохоронних органів та суду, а також на всіх тих, хто цікавиться розвитком науки кримінально-виконавчого права.

ISBN

© Богатирьов І.Г., Щербина О.В., 2015

© ДДУВС, 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТОЕРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ РЕЖИМУ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ	
1.1. Стан наукової розробки режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях	
1.2. Поняття та зміст режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях.....	
1.3. Міжнародні нормативно-правові вимоги до режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях.....	
РОЗДІЛ 2 РЕЖИМ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ І ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ	
2.1. Сучасний стан виконання та відбування покарань у виправних колоніях через призму режиму.....	
2.2. Правове регулювання режиму у виправних колоніях	
2.3. Оперативно-розшукове забезпечення режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях.....	
2.4. Режим як засіб забезпечення виправлення і ресоціалізації засуджених у виправних колоніях.....	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВТК	Виправно-трудоий кодекс
ДДУПВП	Державний департамент України з питань виконання покарань
ДКВС	Державна кримінально-виконавча служба
ДПтС	Державна пенітенціарна служба
Інструкція	Інструкція про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі
КВК	Кримінально-виконавчий кодекс
КК	Кримінальний кодекс
НКВС	Народний комісаріат внутрішніх справ
НКЮ	Народний комісаріат юстиції
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПВР УВП	Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань
Положення	Положення про спостережні комісії
РНК	Рада народних комісарів
СПС	Соціально-психологічна служба

ВСТУП

Вимоги євроінтеграційних процесів в Україні створюють належні умови приведення у відповідність до сучасних європейських стандартів та принципів й сферу виконання і відбування кримінальних покарань. Із прийняттям 11 липня 2003 року КВК України розпочався процес оптимізації ДПтС щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання і відбування кримінальних покарань. Він повинен базуватись на засадах міжнародного права та європейської етики, взаємодії з національними й міжнародними громадськими організаціями та інституціями, забезпечувати максимальне розширення та захист прав і свобод засуджених, їх виправлення і ресоціалізацію, запобігання вчиненню злочинів та правопорушень, соціальну адаптацію до умов життя після звільнення.

Одним з важливих напрямів оптимізації ДПтС України є забезпечення у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України встановленого порядку виконання й відбування покарання (режиму) і наближення вимог останнього до міжнародних принципів та стандартів, рекомендацій міжнародних організацій у сфері виконання покарань. Спрямування реальних можливостей встановленого порядку виконання та відбування покарання на ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізація їхніх прав і законних інтересів, безпека засуджених і персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови тримання засуджених залежно від виду виправної колонії повинні стати одними з пріоритетних напрямів державної політики у цій сфері.

Важливість дослідження питань встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму) зумовлена положеннями Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої Указом Президента України від 08.11.2012 № 631/2012, яка основними завданнями передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на забезпечення в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах визначених законодавством порядку і умов тримання осіб, впровадження європейських стандартів у цій сфері; запровадження превентивних механізмів запобігання катуванням; удосконалення механізму правового регулювання діяльності кримінально-виконавчої служби тощо.

За таких умов режим відіграє важливу роль у підтриманні належного правопорядку, посиленні ізоляції, нагляді за засудженими та поліпшенні оперативної роботи, а також вжитті заходів щодо своєчасного виявлення і попередження негативних проявів, конфліктних ситуацій у середовищі засуджених. За період незалежності України та дії КВК з 1 січня 2004 року за спорідненою тематикою захищено одну кандидатську дисертацію (І. В. Саленков «Режим виконання і відбування кримінального покарання у виді позбавлення волі, 2011 р.), в якій розглянуто окремі питання цієї проблеми, зокрема, історичний розвиток режиму, режим в колоніях та його основні вимоги, технічні засоби нагляду і контролю, підстави застосування заходів фізичного впливу.

Належним внеском у розв'язання даної проблематики стали роботи вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема О. М. Бандурки, М. І. Бажанова, І. Г. Богатирьова, Є. М. Бодюла, Є. Ю. Бараша, Є. С. Брашніної, В. М. Бризгалова, А. І. Васильєва, О. І. Галінського, А. П. Геля, А. А. Гончарова, Е. А. Говорухіна, Т. А. Денисової, О. М. Джужи, М. А. Дутова, В. П. Ємельянова, П. П. Козлова, О. Г. Колба, О. В. Лісіцкова, М. Є. Макогона, В. О. Меркулової, О. М. Моїсеєва, О. Є. Наташева, Ю. В. Нікітіна, О. І. Плужник, Ю. В. Пленкіна, О. Б. Пташинського, Р. М. Підвисоцького, Г. О. Радова, І. В. Саленкова, А. Х. Степанюка, Л. О. Стрелкова, М. О. Стручкова, М. І. Ткаченка, В. М. Трубникова, Е. В. Тураєва, С. Я. Фаренюка, П. В. Хряпінського, С. В. Царюка, Ю. В. Шинкарьова, І. В. Шмарова, В. Є. Южаніна, І. С. Яковець та інших.

Разом з цим у розробках названих науковців поза увагою залишились окремі проблемні питання забезпечення встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму), зокрема: приведення його вимог до міжнародних стандартів поводження з ув'язненими; роль оперативних підрозділів щодо забезпечення ефективності режиму у виправних колоніях та його багатофункціональність тощо. Така ситуація свідчить про актуальність дослідження і необхідність подальшого опрацювання питань встановленого виконання та відбування покарань. Актуальність обраної теми дослідження зумовлюється не лише відсутністю у вітчизняній науці комплексного дослідження, присвяченого питанням забезпечення встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму) у виправних колоніях та впливу оперативно-розшукової діяльності на процес його забезпечення, але й недосконалістю правового регулювання режиму. Питання встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму) врегульовані переважно відомчими нормативними актами ДПтС України, а не вимогами КВК України, причому значення останнього у ході становлення правової держави має постійно зростати, оскільки верховенство закону є невід'ємною ознакою держави.

Нормативно-правову базу дослідження становлять: Конституція України, Кримінально-виконавчий кодекс України, нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, міжнародні правові акти, що регламентують поводження із засудженими, галузеві нормативні акти та інші документи з питань режиму виконання і відбування покарань у кримінально-виконавчих установах закритого типу та оперативно-розшукової діяльності в органах та установах виконання покарань ДПтС України.

Теоретичну базу дослідження склали праці вітчизняних та зарубіжних вчених минулих часів і сучасності в галузі кримінально-виконавчого права та оперативно-розшукової діяльності. Крім того, було використано роботи з кримінології, криміналістики та інших галузевих юридичних наук, а також з психології та філософії.

Емпіричну базу дослідження склали показники статистичної звітності ДПтС України за 2010–2014 рр., дані вибіркового вивчення 450 особових справ осіб, які відбувають покарання у виправних установах Донецької,

Дніпропетровської, Київської, Чернігівської, Черкаської областей, судові огляди та інші документи за темою дослідження, результати анкетування 270 працівників установ виконання покарань, які безпосередньо беруть участь у здійсненні оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань, забезпечують виконання засудженими режимних вимог.

Сподіваємось, що наші зусилля не будуть марними, а їх результат зацікавить читача. Будемо вдячні за висловлені думки з приводу написаного, особливо критичні.

Автори висловлюють слова щирої вдячності рецензентам цієї роботи – доктору юридичних наук, професорам Колбу Олександрю Григоровичу та кандидату юридичних наук, доцентк Шаблисту Володимирі Вікторовичу, за доброзичливість та цінні зауваження з приводу видання, а також усім тим, за підтримки яких ця робота побачила світ.

РОЗДІЛ 1

ТОЕРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ РЕЖИМУ ВИКОНАННЯ І ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

1.1 Стан наукової розробки режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях

Демократичні перетворення, що відбулися в Україні, зумовили необхідність реформування Державної пенітенціарної служби України, що здійснює єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та приведення її у відповідність з міжнародними нормами. Функціонування Державної пенітенціарної служби України базується на додержанні положень Конституції і законів України, засад міжнародного права та європейської етики, принципів позапартійності, політичної незаангажованості, відкритості для взаємодії з національними і міжнародними громадськими організаціями та інституціями.

Крім цього, функціонування Державної пенітенціарної служби України проводиться на основі дотримання та захисту прав і свобод людини та громадянина. Уявляється, що непередбачене законодавством обмеження прав і свобод людини та громадянина неприпустиме і тягне за собою відповідальність згідно із законом [161].

З-поміж позитивних зрушень, які відбулися протягом останніх років у сфері виконання кримінальних покарань, є зменшення на третину кількості осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, більша відкритість діяльності пенітенціарних установ виконання покарань, якісно новий рівень взаємодії пенітенціарних установ та правозахисних організацій. Так, станом на 1 жовтня 2013 р. в 182 установах виконання покарань та слідчих ізоляторах трималося 153774 особи. 112 005 осіб відбувають покарання у виді позбавлення волі у виправних і виховних колоніях (а також перебувають у лікувальних закладах при цих установах). З них в колоніях мінімального рівня безпеки – 7921 особа; середнього рівня безпеки – 81575 осіб; максимального рівня безпеки – 4368 осіб; для тримання жінок – 6139 осіб; у виховних колоніях – 1332 особи; в спеціалізованих лікувальних закладах – 2907 осіб; в лікувальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах – 2808 осіб [64].

Важливо наголосити, що існуючі в Україні органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори не відповідають сучасним вимогам забезпечення прав і свобод людини і громадянина та не повною мірою забезпечують виконання покладених на них завдань. Нагальним є питання розроблення нових моделей установ виконання покарань для засуджених, позбавлених волі на певний строк, довічного позбавлення волі. Так, приміщення установ виконання покарань, де проживають засуджені, у переважній більшості випадків є казарменого типу, в кожному з яких перебуває по кілька десятків людей.

Аналогічними є і приміщення у слідчих ізоляторах. Більшість будівель і споруд, інженерних мереж установ виконання покарань та слідчих ізоляторів побудовано та введено в експлуатацію понад 50 років тому і потребують негайної реконструкції або капітального ремонту. Зі звітів Державної пенітенціарної служби України встановлено, що сьогодні, на жаль, не викоренено практику неналежного поводження персоналу виправних колоній, слідчих ізоляторів із засудженими до позбавлення волі та особами, стосовно яких застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою.

Забезпечення реальних можливостей для захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчинення нових злочинів особами, взятими під варту та засудженими до позбавлення волі, запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню з особами, які тримаються в установах виконання покарань, поступове наближення умов тримання до європейських норм, поліпшення роботи з кадрами Державної пенітенціарної служби, вдосконалення їхньої професійної підготовки є основними пріоритетними напрямками державної політики у цій сфері [165]. Нагальним є і питання забезпечення встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму) та наближення вимог останнього до міжнародних принципів та стандартів, рекомендацій міжнародних організацій у сфері виконання покарань.

Спрямування реальних можливостей встановленого порядку виконання та відбування покарання на ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії повинні стати основним із пріоритетних напрямів державної політики у цій сфері.

Сплеск досліджень питань забезпечення встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму) припав на другу половину ХХ ст. і пояснюються прийняттям Виправно-трудового кодексу України, який посів пріоритетне місце у становленні та подальшому розвитку режиму в місцях позбавлення волі, сконцентрувавши у главі 5 основні вимоги та особливості режиму. Таким чином, законодавець, врегулювавши режим у місцях позбавлення волі, зробив поштовх у розвитку тогочасної науки виправно-трудового права у цілому і, зокрема, у напрямі дослідження питань встановленого порядку виконання і відбування покарань.

Так, важливим науковим дослідженням проблем встановленого порядку виконання та відбування покарання стала наукова праця Е.А. Говорухіна «Організація режиму у виправно-трудовах установах» [36]. Важливість цього дослідження для подальшої теоретичної роботи обумовлена тим, що ця наукова робота була першою спробою систематизації в одному навчальному курсі питань застосування основних сил, засобів та методів забезпечення режиму в установах виконання покарань.

Доречно зауважити, що дослідження поняття організації режиму в установах виконання покарань (далі УВП) дозволило автору розкрити умови його забезпечення, сформулювати організаційні принципи та задачі встановленого порядку виконання та відбування покарання, вивчити організацію і забезпечення суворо регламентованого внутрішнього розпорядку УВП, охарактеризувати процес організації ізоляційних дільниць в УВП, звернути увагу на основні сили та засоби забезпечення режиму в УВП тощо.

Водночас, автор проаналізував передову практику організації режиму в УВП та дані суспільних, юридичних, управлінських й інших наук з даної проблематики та переконливо обґрунтував, що режим є найважливішим засобом виправлення та ресоціалізації засуджених. Аналіз норм, які регламентують режим, дозволив автору дійти висновку, що значна частина засобів його забезпечення спираються не лише на методи примусу, але й на методи переконання. Тому режим відображає не лише каральний, а й виправний характер і максимально сприяє меті виправлення та ресоціалізації засуджених [36, с. 21].

Уявляється, що виховні властивості режиму повинні бути звернені, у першу чергу, на формування дисциплінованості засуджених, виховання у них поваги до загальноприйнятих норм і правил поведінки. Крім цього, режим забезпечує поступове формування позитивних навичок і звичок в осіб, позбавлених волі, є своєрідним відновленням правильних поглядів і сприяє формуванню в засуджених позитивних стереотипів. У цілому режим являє собою засіб, що володіє особливою значущістю в умовах позбавлення волі і роль якого можна розцінювати як першорядну. Слід погодитися з позицією А.В. Градецького, що завдяки режиму засуджений не має права порушувати кримінально-правові та кримінально-виконавчі заборони, йому необхідно дотримуватись прав та обов'язків, встановлених нормативними актами кримінально-виконавчої служби [41, с. 41-42].

Слід зазначити, що законодавець у ч. 3 ст. 6 КВК України звернув увагу на основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, яким є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Треба звернути увагу, що нормотворець зробив наголос саме на режимі, поставивши його в списку першим з-поміж інших засобів виправлення та ресоціалізації засуджених.

Не викликає сумніву, що всі засоби повинні застосовуватись комплексно з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання. Разом з цим, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання та громадський вплив є, на нашу думку, епізодичними та нестабільними засобами виправлення та ресоціалізації в період відбування покарання у виді позбавлення волі [249].

Підтвердженням наведеному є офіційні дані ДПтС України про те, що за останні п'ять років процес залучення засуджених до загальноосвітнього і

професійно-технічного навчання характеризується нестабільністю. Зокрема, якщо у 2007 році навчалися 4816 таких осіб, у 2008 р. – 4911, у 2009 р. 5000, то з 2010 р. їх кількість зменшується до 4608 осіб, у 2012 р. – 4253. У 2013 р. до загальноосвітнього і професійно-технічного навчання залучено 4716 засуджених до позбавлення волі [50].

Враховуючи той факт, що в установах виконання покарань станом на 1 жовтня 2012 р. відбувають покарання у виді позбавлення волі 112 005 осіб, а залучається до загальноосвітнього і професійно-технічного навчання лише до 5 % всіх засуджених, дозволимо собі констатувати явно низький рівень роботи в напрямі залучення засуджених до загальноосвітнього і професійно-технічного навчання та слабкий освітній рівень засуджених та їхню педагогічну занедбаність.

Окреслена проблема підтверджується і результатами дисертаційного дослідження С.В. Царюка «Кримінально-виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки». Так, автор вказує, що серед засуджених до позбавлення волі, які відбувають покарання в установах виконання покарань максимального рівня безпеки, мають освітній рівень у декілька класів – 3,4 % осіб від загальної чисельності; неповну середню освіту мають 18 %; повну середню – 47,9 %. Частка засуджених, котрі мають фахову освіту, виглядає доволі незначною – в середньому 5 %.

Порівнюючи освітній рівень вказаної категорії засуджених із засудженими до довічного позбавлення волі, автор доходить висновку, що серед останніх переважає частка засуджених із неповною та повною середньою освітою, що свідчить про омолодження засуджених до ДПВ, і складає 22 % і 26 % відповідно. Засуджені, котрі мають вищу освіту, складають лише 4 % [233].

Аналогічну позицію займає і О. І. Фролов, який здійснив подібне дослідження кримінологічного складу засуджених до довічного позбавлення волі [227, с. 74-75]. В.Г. Бебенін, розглядаючи окреслене питання, дійшов висновку, що засуджені у місцях позбавлення волі бажають продовжувати свою освіту і, більш того, готові розпочати освітній процес прямо у стінах колонії і зацікавлені в отриманні вищої та середньої професійної освіти [13].

Автор звертає увагу, що освіта повинна посісти чільне місце у формуванні моральних, вольових та розумових якостей засудженого. Здобуття засудженим в установах виконання покарань певного освітнього рівня та позитивне ставлення до навчання дозволяє адміністрації УВП робити висновки щодо інтелектуального та культурного рівня, ступеня виправлення та зміни умов відбування покарання в межах однієї колонії або шляхом переведення до колонії іншого виду.

Навчання в загальноосвітньому чи професійно-технічному навчальному закладі, участь у самодіяльних та самоврядних організаціях засуджених, що створюються в установах виконання покарань та функціонують на колективних засадах, є невід'ємною складовою ресоціалізації засуджених.

Сучасний стан діяльності засуджених на виробництві установ виконання покарань теж свідчить про низку невирішених проблем, які негативно впливають на процес виправлення, на свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя. Прикладом цьому є: відсутність можливості залучати до праці всіх засуджених, застарілість необхідного обладнання у професійно-технічних навчальних закладах при установах виконання покарань, на підприємствах зазначених установ або взагалі їхня відсутність.

Крім цього, значна частина засуджених у кримінально-виконавчих установах є обмежено працездатними або непрацездатними (особливо серед неодноразово засуджених), що, на нашу думку, ускладнює організацію трудового використання, професійного навчання, морально-психологічну підготовку до життя на волі. З цього приводу В.А. Бадира зазначає, що сьогодні не завжди ті, хто бажає працювати, може отримати роботу, навіть ту, що йому не подобається і якою б він не займався в умовах волі [9, с. 117].

Вагомим аргументом на користь щойно наведеній науковій позиції є стаття В. Скрипнікової «Ув'язненим не вистачає робочих місць», у якій автор, здійснюючи аналіз стану працевлаштування засуджених в установах виконання покарання у Полтавській області, доходить висновку про те, що засудженим не вистачає роботи не лише щоб забезпечити власне утримання, а й заробити кошти для відшкодування матеріальних збитків, завданих скоєними злочинами державі та громадянам.

Станом на 27.03.2011 р. у 9 установах виконання покарань області із 3576 працездатних засуджених фактично працевлаштовано тільки 2678 осіб (74,9%). В. Скрипнікова робить наголос, що це один із найвищих показників у державі, але цього недостатньо [192]. Нині в Україні на місцевому рівні зобов'язують райдержадміністрації та рекомендують міськвиконкомам здійснити заходи щодо активного сприяння завантаженню працею засуджених та реалізації продукції, виготовленої у виправних установах [163].

Проблема трудової зайнятості і трудового виховання засуджених до позбавлення волі є типовою для всіх органів та установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України. Тому підходи до організації виробничої діяльності в ринкових умовах обумовлюють необхідність зміни організаційно-правових форм і принципів діяльності підприємств установ виконання покарань щодо залучення засуджених до суспільно корисної праці, надання пріоритету їх професійно-технічному навчанню, формуванню та закріпленню у засуджених трудових навичок як невід'ємної складової процесу їх ресоціалізації.

Наведені аргументи, на наш погляд, засвідчують потребу удосконалення в установах виконання покарань загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених. На це, зокрема, звертала увагу С.В. Хуторна у дослідженні загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених у пенітенціарних установах України [207], трудової зайнятості спецконтингенту, соціально-виховної роботи та громадського впливу. Варто

зауважити, що ми не ставимо за мету ґрунтовне дослідження наведених засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, а лише намагаємось підкреслити актуальність питань режиму і його впливовість по відношенню до інших засобів виправлення та ресоціалізації засуджених в сучасних умовах модернізації Державної пенітенціарної служби України.

Аналогічної думки дотримуються 56 % опитаних співробітників установ виконання покарань, які зазначили, що встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим) є найбільш дієвим та ефективним засобом виправлення і ресоціалізації і лише 33 % відсотки респондентів вказали на суспільно-корисну працю як найефективніший засіб позитивних змін в особистості засудженого та створенні у нього готовності до самокерованої правослухняної поведінки і 11 %, відповідно, назвали соціально-виховну роботу (Додаток Б).

Комплексним дослідженням режиму є наукова праця В.М. Бризгалова та М.Є. Макагона «Режим у місцях позбавлення волі» [22], у якій сформульовано роль режиму у забезпеченні кримінально-правової кари, освітленні основні вимоги режиму, здійснено аналіз правових норм, які встановлюють певні правообмеження у місцях позбавлення волі, а також порядок розміщення і утримання засуджених. Цікавою видається думка дослідників про те, що режим є менш мобільним, ніж інші засоби виправлення та перевиховання засуджених.

Диференціація покарання відбувається в суворо обмежених межах, які визначаються родовою класифікацією засуджених. Вимоги режиму стосуються всіх категорій засуджених до позбавлення волі, які відбувають покарання у колоніях одного виду режиму і діють протягом усього строку відбування покарання. Відповідно, вимоги режиму неможливо диференціювати у залежності від складу злочину засудженого у колонії одного і того ж режиму [22, с. 10].

Суттєвим моментом цього дослідження є класифікація правил режиму за групами. Так, перша група правил, відображаючи каральну сторону режиму, полягає у ізоляції, обмеженні в спілкуванні з родичами, користуванні грошима, обов'язковому носінні одягу єдиного зразку, догляду посилок та передач, обшуках тощо. Друга група правил відображає виховну сторону режиму та регулює внутрішній розпорядок, поведінку засуджених, їхнє спілкування між собою, звернення до представників адміністрації тощо. Зазначені правила режиму мають єдину мету – виправлення та перевиховання засуджених, проте у процесі їхньої реалізації мають різний вплив на засуджених та здійснюються різними шляхами [22, с. 11].

Втім, дискусійним питанням залишається незмінність вимог режиму в одній колонії, про що твердили зазначені вчені. Дійсно, існуючі вимоги режиму в колоніях з однаковим рівнем безпеки характеризуються ідентичними умовами утримання, рівнем охорони та нагляду за засудженими і корегуються в залежності від специфіки діяльності виправної колонії, конфігурації об'єкта, ступеня обладнання інженерними та технічними засобами охорони та оперативної обстановки в установі виконання покарань.

Наведений висновок ґрунтується також і на результатах здійсненого нами опитування, відповідно якому умови режиму у кримінально-виконавчих установах змінюються у залежності від оперативної обстановки (40 % респондентів); специфіки діяльності виправних колоній (24 % опитаних); поведінки засудженого, його ставлення до праці і навчання (21 %); ступіня обладнання інженерними та технічними засобами охорони (13 %); терміна відбутого покарання (2 %). О.П. Детков з цього приводу вказує, що суттєвою стороною режиму позбавлення волі є напрям його основних вимог на забезпечення життєдіяльності та керованості виправних установ як такого, що є складним соціальним утворенням, яке функціонує в екстремальних умовах [47, с. 106].

Разом з цим, аналіз норм КВК України дозволяє дійти висновку про те, що засуджені в одній колонії, в залежності від певних обставин, зазначених у кримінально-виконавчому законодавстві, перебувають (перебували) у різних умовах. Наприклад, засуджені витрачають різні суми грошей для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби залежно від перевиконання норми виробітку або сумлінного виконання встановлених завдань.

Засуджені мають право придбавати за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої потреби на гроші, зароблені в колоніях, а засуджені чоловіки віком понад шістдесят років, жінки віком понад п'ятдесят п'ять років, інваліди першої та другої груп, вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, неповнолітні, а також засуджені, які перебувають у лікувально-профілактичних закладах місць позбавлення волі, – також на гроші, одержані за переказами, за рахунок пенсій та іншого доходу (ст. 108 КВК України).

За порушення вимог режиму відбування покарання засуджені, які тримаються у виправних колоніях, можуть бути поміщені у дисциплінарний ізолятор з виведенням або без виведення на роботу чи навчання на строк до п'ятнадцяти діб (засуджених жінок – до десяти діб); поміщення засуджених, які тримаються в приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, в карцер без виведення на роботу; переведення засуджених, які тримаються у виправних колоніях, до приміщення камерного типу.

Разом з цим, вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, інваліди першої групи в дисциплінарний ізолятор, карцер, приміщення камерного типу (одиначну камеру) не поміщаються. Слід підкреслити, що засуджені, які виявили високий ступінь соціально-педагогічної занедбаності і потяг до продовження протиправної поведінки, а також не проявили готовності до самокерованої соціально-правомірної поведінки, переводяться до дільниці посиленого контролю з режимом, передбаченим для тримання засуджених у виправних колоніях максимального рівня безпеки.

Поміщення засуджених у дисциплінарний ізолятор, карцер, приміщення камерного типу (одиначну камеру), дільницю посиленого контролю змінює правовий статус засудженого, умови режиму, в яких він перебуває, шляхом застосування певних правових обмежень, встановлених кримінально-виконавчим законодавством. Обмеження, посилений контроль за поведінкою та

діяльністю засуджених, запроваджені в зазначених дільницях, дозволяють персоналу ДПтС України ефективніше використовувати форми та методи впливу на засуджених, спрямовані на формування правової лінії поведінки у майбутньому з урахуванням індивідуальних потреб особистості, характеру і тяжкості вчиненого злочину, кримінального досвіду правопорушника, психологічних особливостей, соціально-морального зубожіння особи.

Саме тому каральний вплив на засуджених, система встановлених для них правообмежень обумовлюють потребу вичерпної регламентації нормами права всього комплексу питань, пов'язаних з реалізацією режиму та профілактикою злочинів. При цьому норми права одночасно мають регламентувати повноваження УВП, посадових осіб, громадських організацій стосовно засуджених, процедуру прийняття ними рішень щодо засуджених, встановлювати правила взаємовідносин із засудженими, поведінку громадян, які перебувають на території колоній. Така детальна регламентація правил режиму пояснюється необхідністю створення правових передумов, які б забезпечували дотримання законності в сфері застосування найбільш суворої форми державного примусу – виконання кримінального покарання – та при здійсненні профілактичної діяльності по запобіганню вчиненню злочинів у місцях позбавлення волі [82, с. 26].

Наведені та інші умови, які передбачені кримінально-виконавчим законодавством, дозволяють діти висновку про те, що умови режиму у виправних колоніях змінюються у прямій залежності не лише від специфіки діяльності виправної колонії, конфігурації об'єкта, ступеня обладнання інженерними та технічними засобами охорони та оперативної обстановки в установі виконання покарань, а й від різних категорій засуджених (інваліди, вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, неповнолітні, особи пенсійного віку тощо) та від поведінки засудженого, його ставлення до праці і навчання та терміну відбутого покарання.

Тому дотримання правомірної поведінки, участь у самодіяльних організаціях засуджених та відвідування заходів виховного характеру враховується при визначенні ступеня їхнього виправлення [22, с.6] та зміні умов режиму. Разом з цим, оцінюючи правомірну поведінку конкретної особи, як і участь у самодіяльних організаціях, слід вкрай ретельно визначити мотив такої поведінки, який свідчатиме про реальне виправлення засудженого або вказуватиме лише на прагнення засудженого полегшити своє перебування в кримінально-виконавчій установі чи якнайшвидше звільнитись від відбування покарання. Таким чином, зміна умов режиму сприяє, на нашу думку, не лише забезпеченню правопорядку в установах виконання покарань, але й розвитку у засуджених почуття відповідальності та прагнення повернутися в суспільство повноправним його членом, поважаючим та виконуючим норми законів.

Слід виділити спеціальне дослідження «Режим в исправительно-трудовых учреждениях» А.І. Васильєва та Л.С. Сабліна, які підкреслили, що виховний та каральний вплив режиму спрямовані на досягнення спільної мети: виховання у засуджених дисциплінованості, добровільного виконання правил поведінки,

виключення можливості вчинення ними правопорушень та злочинів, а в кінцевому рахунку – виправлення та перевиховання. Забезпечення режиму відповідно до його правових принципів дозволяє досягнути мети покарання. [28, с. 13].

Вчені підкреслили, що виховний вплив режиму полягає у тому, що він розвиває у засудженого негативне ставлення до злочинної поведінки, при цьому не стільки під впливом страху покарання, скільки через свідоме негативне ставлення до протиправного життя. Режим створює такі умови, які змушують засудженого щодня виконувати встановлені правила поведінки та поступово розвивати свідоме відношення засудженого до правил відбування покарання [28].

Ми погоджуємося з наведеною позицією і вважаємо, що сувора організованість життя і побуту засуджених накладає відбиток на поведінку і на характер засудженого, поступово привчаючи його до дисциплінованості. Режим створює належні умови для організації праці, навчання, виховної роботи, виправної діяльності персоналу і самодіяльних організацій засуджених, а також в залученні різноманітних зовнішніх громадських організацій до роботи у колоніях.

М.О. Стручков розглядав режим як певний уклад, спосіб життя засудженого, який відтворює зміст покарання, його правообмеження, втілюється у дотриманні засудженим певних правил поведінки, обумовлених особливостями відбування покарання у виді позбавлення волі, необхідністю сумісного мешкання на одній території, в одному приміщенні багатьох людей антисоціальної спрямованості [205, с. 167].

Ознайомлення з працями наведених та інших вчених з питань режиму дозволяє нам дійти висновку, що правознавці того часу приділяли значну увагу дослідженню поняття режиму в УВП, вивченню умов забезпечення режиму, принципам та задачам встановленого порядку виконання та відбування покарання, організації і забезпеченню суворо регламентованого внутрішнього розпорядку УВП, процесу організації ізольованих ділянок в УВП, основним силам та засобам забезпечення режиму в УВП.

Проблеми встановленого порядку виконання та відбування покарання отримали широке поширення у працях сучасних представників науки кримінально-виконавчого права, які продовжують розробляти окреслену проблему на основі наукових досягнень своїх попередників. Так, актуальність питань режиму на монографічному рівні підтвердили П.П. Козлов, Ю.В. Нікітін, Л.О. Стрелков, зазначивши, що правова наука все ще у великому боргу перед практикою виправних колоній.

Багато актуальних питань виконання і відбування кримінального покарання понині значною мірою не розроблені, до того ж трактуються в правових документах і наукових працях вельми різноманітно і часом суперечливо. Зі своєї сторони, сучасне кримінально-виконавче законодавство і практика його застосування недостатньо використовують досягнення і рекомендації наукових розробок [80, с. 10]. Їхня праця «Режим виконання кримінальних покарань» [80] суттєво допомогла комплексно дослідити поняття

режиму виконання і відбування покарання у виправній колонії, системно проаналізувати зміст (основні елементи) встановленого порядку виконання та відбування покарання, ґрунтовно дослідити співвідношення дисципліни і режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі, вивчити елементи забезпечення режиму та вплив останнього на виправлення та ресоціалізацію засуджених.

Найбільша цінність даної праці полягає у тому, що її автори визначили і науково обґрунтували ті вектори подальших наукових розробок, відповідно до яких слід вдосконалювати теорію та практику забезпечення встановленого порядку виконання та відбування покарання. Отже, монографія П.П. Козлова, Ю.В. Нікітіна, Л.О. Стрелкова є суттєвим внеском у вчення про встановлений порядок виконання та відбування покарання і про засоби забезпечення режиму зокрема.

Додаткового поштовху процесу розвитку режиму сприяло дисертаційне дослідження О.Г. Колба «Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам», в якому автор доводить, що режим виконання покарання виражає сутність і зміст покарання і є багатофункціональним за своєю спрямованістю. Він забезпечує каральний вплив на засуджених, виступає як один із засобів виправлення і ресоціалізації засуджених (ч. 3 ст. 6 КВК України) та створює одночасно правові передумови для успішного застосування інших засобів соціально-виховного впливу на особу, включаючи профілактику злочинів [82, с. 24]. У зв'язку з цим, О.Г. Колб вказує на потребу гуманізації режиму тримання засуджених в УВП та розширення практики застосування альтернативних до позбавлення волі покарань як стратегічних напрямів діяльності нашої держави у сучасних умовах та заходів з нейтралізації, блокування, усунення детермінант злочинності в УВП [82, с. 228].

Режим відбування покарання засуджених регулює їхню поведінку, оскільки, впливаючи на поведінку, через неї впливає на свідомість, режим є одним із головних засобів виховання дисципліни у широкому її значенні. Додержання людиною режиму виробляє у неї певні звички і необхідні якості, впливає на вищу нервову діяльність і приводить до встановлення складних нервових зв'язків, які називаються динамічними стереотипами, однак, виховний вплив додержання режимних правил опосередкований внутрішнім ставленням засудженого до цього режиму.

Режимні правила поведінки мають бути доцільними і занадто не ускладнювати життя і побут засуджених, адже це негативним чином відіб'ється на виправному процесі [122, с. 194-197]. Значний внесок у дослідження встановленого порядку виконання і відбування покарання здійснила О.І. Плужник у дисертаційному дослідженні «Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних установах та тримання під вартою» [137]. У даній роботі цікавим виявився авторський підхід до сутності режиму, згідно якому останній є не лише засобом виправлення засуджених, але й засобом запобігання можливому ухиленню особи, взятої під варту, від досудового слідства і суду, перешкоджанню встановленню істини, зайняттю злочинною діяльністю і забезпечення виконання вироку.

В обґрунтування наведеному автор доводить, що працівники виправних установ, виконуючи вимоги режиму, зобов'язані постійно зміцнювати правопорядок, проводити цілеспрямовану виховну роботу серед засуджених; виявляти та проводити упереджуючу роботу із спробами ведення ними паразитичного способу життя; уміло поєднувати [137, с. 18]. У цілому ми підтримуємо концептуальні висновки поіменованої дослідниці з тим лише зауваженням, що у КВК України, а у КК України – з 2009 р. – не вживається термін «виправні установи», а натомість – установи виконання покарань, а щодо предмета нашого дослідження – виправні колонії.

Ґрунтовне дослідження окремих питань, присвячених режиму в аспекті вивчення суспільних відносин, що виникають між адміністрацією виправних колоній і засудженими до позбавлення волі з приводу реалізації останніми прав, законних інтересів і свобод, закріплених нормами кримінально-виконавчого законодавства, захисту і механізму гарантій цих прав і свобод, здійснила Ю.А. Чеботарьова у дисертаційному дослідженні «Правовий статус засуджених до позбавлення волі».

Цікавою, як на нашу думку, є позиція Ю.А. Чеботарьової про те, що права і обов'язки засуджених не повинні «виводитися» з правил режиму виконання і відбування покарання, а, навпаки, правила режиму і відбування покарання повинні орієнтуватися на всю сукупність норм, що характеризують правовий статус засудженого. Автор доводить, що чітке і ясне визначення прав, обов'язків засуджених до позбавлення волі, однозначне визначення правового статусу засуджених, яке за своїм юридико-політичним значенням є цінністю вищого порядку, виступає як критерій або інструмент визначення обмежень у виборі засобів державного примусу.

Звідси, розв'язання питань про зміну змісту покарання і режиму його відбування шляхом введення нових правообмежень необхідно оцінювати з погляду загального правового статусу людини і громадянина, маючи на увазі, що є такі права, які ні за яких обставин не можуть бути об'єктом каральних правообмежень, інші права – можуть обмежуватися тільки частково і т.ін. [234, с. 84].

Окремо слід підкреслити монографію І.Г. Богатирьова та С.В. Царюка «Кримінально-виконавчі засади виконання і відбування кримінальних покарань у виправних колоніях максимального рівня безпеки», у якій авторський колектив на підставі проведеного опитування практичних працівників виправних колоній максимального рівня безпеки дійшов висновку, що режим є найбільш ефективним засобом забезпечення мети відбування і виконання покарання.

У роботі проаналізовано зміну умов тримання засуджених, заходи, які пов'язані з даним процесом тощо. Змістовна робота науковців утім не охоплює питання поняття режиму, впливу оперативно-розшукової діяльності на процес забезпечення режиму та приведення вимог останнього до міжнародних стандартів тощо [17]. Цікавою з точки зору кримінально-виконавчої науки слід визнати наукову працю І.В. Саленкова «Режим виконання і відбування кримінального покарання у виді позбавлення волі» [180], у якій розглянуто

окремі питання цієї проблеми, зокрема: історичний розвиток режиму, режим в колоніях та його основні вимоги, технічні засоби нагляду і контролю, підстави застосування заходів фізичного впливу.

Аналіз наведених наукових поглядів дозволяє дійти висновку, що питання встановленого порядку виконання та відбування покарання залишаються вкрай актуальними для наукової спільноти у галузі кримінально-виконавчого права. Наукові дослідження вчених у галузі виправно-трудового права другої половини ХХ ст. стали значним внеском у розвиток вчення про режим у виправних колоніях. У цей саме період було зосереджено дуже значну увагу на створенні нормативно-правової бази, спрямованої на врегулювання режиму у місцях позбавленні волі, чим, на нашу думку, і пояснюється активізація вивчення даного питання.

Режим змінювався протягом його історичного розвитку, але завжди сприяв виправленню та ресоціалізації засуджених, а також забезпечував ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізацію їхніх прав і законних інтересів, безпеку засуджених і персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії, зміну умов тримання засуджених.

Разом з цим, сутність та зміст режиму не були однаковими на різних етапах розвитку пенітенціарної служби. Вони обумовлювалися існуючим у відповідний період суспільним та економічним устроєм держави та її інтересами. Отже режим, його значення для процесу виконання та відбування кримінальних покарань у виді позбавлення волі на певний строк, вплив оперативної-розшукової діяльності на процес забезпечення режиму та приведення вимог останнього до міжнародних стандартів залишаються дотепер недостатньо вивченими.

Необхідність вивчення стану наукової проблеми та її методологічного дослідження режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях ДПтС України визначається також тим, що раніше в кримінально-виконавчій літературі цьому питанню було приділено явно не достатньо уваги. Варто констатувати, що дисертаційних і монографічних робіт, присвячених режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях ДПтС України, не було. Дана робота деякою мірою покликана заповнити цю прогалину.

1.2 Поняття та зміст режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях

Розкриваючи зміст цього підрозділу, слід наголосити, що поняття та зміст режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях зумовлюється не лише відсутністю його у працях вітчизняних науців, присвячених питанням забезпечення встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму), але й недосконалістю правового регулювання режиму. Переважно питання встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму) врегульовані відомчими нормативними актами ДПтС України, а не вимогами КВК України, причому значення останнього у ході становлення правової держави має постійно зростати, оскільки верховенство закону є невід'ємною ознакою держави.

У контексті нашого дослідження актуальним залишається питання, пов'язане з формуванням поняття встановленого порядку виконання та відбування покарань (режиму) з характерними йому закономірностями і властивостями. У юриспруденції, як і в будь-якій іншій науці, завдання визначення логічної операції над поняттями полягає у розкритті змісту цих понять шляхом посилення на основні, істотні ознаки досліджуваного предмета, які відрізняють його від інших суспільних явищ і виокремлюють із числа правових [27, с. 57, 86].

Варто зазначити, що філософія тлумачить поняття як одну із форм мислення, уявлення, що містить у собі вимогу постійності, цілковитої визначеності, однозначного мовного висловлення [226, с. 354]. Поняття – це думка, що являє собою результат узагальнення (і виділення) предметів або явищ того чи іншого класу за більш або менш істотними (а тому і загальними для цих предметів і в сукупності специфічними для них, що виокремлюють їх із безлічі інших предметів і явищ) ознаками [33, с. 117]. Логіка під поняттям розуміє форму мислення, яка відтворює предмети і явища в їхніх істотних ознаках, що відображають природу предмета, його сутність і відрізняють його від усіх інших предметів [57, с. 25]. Змістом поняття є відображена у нашій свідомості сукупність властивостей, ознак і відношень предметів, ядром якої є відрізняючі суттєві властивості, ознаки і відношення [85, с. 274].

Досить значну увагу окресленим питанням встановленого порядку виконання та відбування покарань приділила тогочасна наука виправно-трудового права. Важливим підсумком її досліджень стало глибоке й досить повне вивчення перш за все поняття «режим», яке було розроблено на основі й у розвиток ст. 28 ВТК України.

У ВТК України визначення режиму не було закріплено, водночас були вказані основні вимоги режиму в місцях позбавлення волі, а саме: обов'язкова ізоляція засуджених; постійний нагляд за ними; точне і неухильне виконання ними своїх обов'язків; різні умови тримання залежно від характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи і поведінки засудженого.

У главі 5 «Режим у місцях позбавлення волі» ВТК України були врегульовані лише особливості режиму у виправно-трудовах колоніях, слідчих ізоляторах та тюрмах, як правило, виражені у врегулюванні прав та обов'язків засуджених, закріпленні чітких вимог внутрішнього розпорядку дня в колонії, придбання засудженими продуктів харчування і предметів першої потреби, одержання засудженими посилок, передач і бандеролей, надання побачень і телефонних розмов з родичами та іншими особами, зміни умов тримання осіб, засуджених до позбавлення волі тощо. Таким чином, законодавець, не розкриваючи поняття режиму, визначив його зміст через призму заборон та обмежень, закріпивши межу можливого в поведінці засудженого до позбавлення волі. Сутність та зміст режиму розглядався надто вузько і полягав в ізоляції, нагляді, обшуках, переглядах певних речей, заборонах тощо.

Оскільки виправно-трудова законодавство не наводило легального визначення розглядуваного нами поняття, тогочасна наука виправно-трудового права запропонувала різні за конструкцією визначення режиму, що за своїм змістом мало чим відрізнялися одне від одного. Так, М. О. Стручков трактував режим як певний уклад, спосіб життя засудженого, який відтворює зміст покарання, його правообмеження, втілюється у дотриманні засудженим певних правил поведінки, обумовлених особливостями відбування покарання у виді позбавлення волі, необхідністю сумісного мешкання на одній території, в одному приміщенні багатьох людей антисоціальної спрямованості [205, с. 167].

Ю. М. Уманець розуміє режим як комплекс, до якого входять основні структурні елементи – праця, навчання, фізична культура та його основні функції, які у виді чіткої організації і управління цими елементами є більш раціональними і такими, що відповідають принципам логічної побудови будь-якої системи, а також є відображенням реалій сьогодення з точки зору практики виконання покарань у виді позбавлення волі. Отже, режим являє собою сукупність всіх методів і прийомів поводження із засудженими або систему управління процесом виконання позбавлення волі для досягнення мети покарання [219, с. 20].

В. І. Монахов відзначав, що режим відбування покарання засуджених регулює їхню поведінку, оскільки, впливаючи на поведінку, через неї впливає на свідомість, тому, на його думку, режим є одним із головних засобів виховання дисципліни у широкому її значенні. Додержання людиною режиму виховує її тому, що виробляє у неї певні звички і необхідні якості, впливає на вищу нервову діяльність і призводить до встановлення складних нервових зв'язків, які називаються динамічними стереотипами, однак виховний вплив додержання режимних правил опосередкований внутрішнім ставленням засудженого до цього режиму, а відтак, важливою умовою вчений вбачає проведення роз'яснювальної роботи із засудженим щодо значення і доцільності режимних умов відбування покарання для його виправлення.

Режимні правила поведінки мають бути доцільними і занадто не ускладнювати життя і побут засуджених, адже це негативним чином відіб'ється на виправному процесі [122, с. 194-197]. Неможливо оминати і підхід до розуміння змісту режиму, запропонований В. М. Бризгаловим та

М. Є. Макагоном. На їхню думку, режим необхідно розглядати із юридичної та педагогічної точок зору [22, с. 6].

Зазначені автори мають рацію, оскільки, окрім виховної функції, яку несе в собі режим і яка є педагогічною категорією, дотримання правомірної поведінки, участь у самодіяльних організаціях засуджених та відвідування заходів виховного характеру враховується при визначенні ступеня їхнього виправлення, який також стосується категорій пенітенціарної педагогіки. Режим включає не лише правообмеження, властиві покаранню у виді позбавлення волі, але й передбачає реалізацію законних інтересів та прав засуджених.

У контексті аналізованої проблеми цікавою залишається наукова позиція Б. С. Утевського щодо визначення режиму. На його переконання режим «...складається з розпорядку дня, з регулювання порядку пересування в місцях позбавлення волі, з правил, що встановлюють форми спілкування позбавлених волі з зовнішнім світом, із заходів заохочення і дисциплінарного стягнення...» [222, с. 176]. Розглянуті точки зору зазначених науковців неоднозначні і у своїй сукупності не дають належного уявлення про режим у виправних установах. У більшості тогочасних наукових визначеннях режиму заборона та кара, норми моралі і правила спільного проживання становили основний зміст режиму.

На нашу думку, дотримання засудженими правил спільного проживання більшою мірою відображає результат реалізації завдань, що стоять перед виправними установами, підсумок виконання покарання та застосування до засуджених заходів виховного впливу, і тому не може розглядатися як елемент змісту режиму. Недоцільно до зміст режиму, який є встановленим нормами правових актів порядком виконання та відбування покарання, включати і елемент неправового характеру – мораль, оскільки дана категорія не врегульована нормами права.

Разом з цим узагальнення наукових позицій дозволяє дійти висновку, що режим – це певний порядок виконання і відбування покарання, що пронизує весь уклад життя засудженого, сприяє позитивному ставленню до встановленого розпорядку дня в УВП, праці, виховної роботи і спрямований на виправлення та ресоціалізацію засуджених.

У зв'язку з прийняттям нового Кримінально-виконавчого кодексу України встановлений порядок виконання та відбування покарань (режим) зазнав великих концептуальних змін, що викликало зростання значної уваги науковців до осмислення даного правового інституту. Так, законодавець у ст. 102 КВК України обрав вкрай новий підхід до розуміння режиму, що помітно у порівнянні з виправно-трудоим кодексом.

Так, встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання (режим), відповідно до КВК України, *забезпечує* (курсив автора) ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених.

Разом з цим у ст. 28 ВТК України зазначалося, що основними вимогами режиму в місцях позбавлення волі є: обов'язкова ізоляція засуджених і постійний нагляд за ними з тим, щоб виключалася можливість учинення ними нових злочинів чи інших антигромадських вчинків; точне і неухильне виконання ними своїх обов'язків; різні умови тримання залежно від характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи і поведінки засудженого [32].

Таким чином, потреба переосмислення поняття «режим» у кримінально-виконавчих установах, приведення встановленого порядку виконання та відбування покарання у відповідність до нового підходу забезпечення надійної ізоляції, постійного нагляду за засудженими тощо є пріоритетним напрямом реформування кримінально-виконавчого законодавства у цілому та інституту режиму зокрема.

Окресленні перетворення понятійного апарату режиму знайшли відображення та подальший розвиток у наукових працях з кримінально-виконавчого права, у яких було осмислено раніше розроблені визначення та досліджено й обґрунтовано нову модель режиму з урахуванням законодавчого підходу до встановленого порядку виконання та відбування покарань з відповідною трансформацією вимог ст. 102 КВК України.

Зокрема, В.М. Трубников визначив режим виконання і відбування покарання як сукупність норм кримінально-виконавчого права, що регулюють порядок і умови виконання і відбування кримінальних покарань, які забезпечують реалізацію покарання засуджених і створюють умови для ефективного застосування інших засобів виховного впливу [90, с. 148]. Науковець стверджує, що режим виконання і відбування покарання в установах виконання покарання містить правила, застосування яких забезпечує підтримку необхідного порядку і дисципліни засуджених до позбавлення волі. Ці правила регламентують: 1) охорону і нагляд за засудженими; 2) встановлення системи заходів заохочення і стягнення; 3) передбачення можливості застосування особливих заходів безпеки [90, с. 176].

О.М. Джужа з цього приводу зазначає, що режим позбавлення волі – це встановлена нормами кримінально-виконавчого права система правообмежень і спеціальних правил поведінки засуджених під час відбування покарання, метою якої є виправлення засуджених. До системи правообмежень зазначений вчений відносить: перебування протягом строку покарання в спеціальній установі закритого типу (ізоляція засудженого); постійний нагляд (контроль); цензура кореспонденції, догляд посилок (передач) і бандеролей; обмеження листування; позбавлення права зберігати і використовувати гроші та цінні папери [101, с. 162].

На думку А.Х. Степанюка, режим виявляє свою здатність служити деякому набору цілей і завдань і сам виявляється сукупністю певних можливостей, що і дозволяє визначити його як засіб різних цілей і завдань. Тому режим вказаний автор розглядає і як засіб виправлення засуджених, і як засіб виконання і відбування покарання [199, с. 216-217]. Засобами забезпечення режиму в місцях позбавлення волі вказаний автор називає

охорону, нагляд за засудженими, технічні засоби нагляду й контролю, оперативно-розшукову діяльність, режим особливих умов у колоніях, застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї, а також залучення сил і засобів колонії, органів і установ виконання покарань для підтримання правопорядку в установах виконання покарань [92, с. 177].

О.Б. Пташинський підкреслює, що режим – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених [170, с. 53].

У більш пізніх наукових дослідженнях під режимом у виправних колоніях пропонується розуміти встановлений законом і відповідними законом іншими нормативно-правовими актами порядок і умови виконання і відбування покарання, що забезпечує охорону та ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізацію їх прав, свобод і законних інтересів, безпеку засуджених і персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови тримання залежно від установи кримінально-виконавчої системи, призначеної судом, зміну умов тримання засуджених [180, с. 59].

Отже, у науковій літературі режим відбування покарання розглядається як сукупність матеріальних і процесуальних норм, що регламентують діяльність адміністрації пенітенціарних установ, на які покладено законом функції виконання покарання, забезпечують його реалізацію, а також сукупність умов і правил відбування кримінального покарання засудженим [217, с. 77-78] або як правила проживання, які не мають карального змісту, спрямовані на створення елементарних умов спільного проживання і не містять у собі яких-небудь правообмежень [217, с. 78].

Наведене розмаїття поглядів на окреслену проблему свідчить про складність і багатогранність цього явища. У той саме час аналіз і синтез наведених позицій дозволив всебічно дослідити поняття режиму з метою розроблення нового наукового визначення. Так, більшість авторів ключовими елементами у понятті «режим» вважають порядок відбування покарання, порядок виконання покарання, порядок виконання і відбування покарання, спосіб життя засуджених, уклад. Питання щодо можливості використання цих термінів необхідно вирішувати після з'ясування етимологічного значення режиму.

Великий енциклопедичний словник наводить слово «режим» (франц. *regime*, від лат. *regimen* – правління) в таких значеннях: а) державний лад, спосіб правління; б) точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку та ін.; в) система правил, законів, запроваджуваних для досягнення мети; г) умови діяльності, існування [20, с. 1124]. У словнику російської мови режим визначається як сукупність засобів, заходів, норм для досягнення будь-якої цілі;

для позначення встановленого порядку чого-небудь, умов діяльності, роботи, існування чого-небудь [212, с. 696].

У Популярному енциклопедичному словнику лексема «режим» подається як: управління; державний лад, метод управління; встановлений порядок життя; сукупність правил, заходів, норм для досягнення якої-небудь мети [139, с. 1106]. У наукових дослідженнях під режимом розуміється законність [181], порядок [174], соціальний режим деякого об'єкта чи виду діяльності, закріплений правовими нормами і забезпечений сукупністю юридичних засобів [70].

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що узагальнене розуміння режиму передбачає встановлений порядок життя і діяльності для досягнення яких-небудь цілей. Режим в установах виконання покарань передбачає уклад або спосіб життя засуджених, врегульований нормами права. Так, точне і неухильне виконання засудженими покладених на них обов'язків, сумлінне виконання суб'єктивних прав і юридичних свобод, обов'язок засуджених понести юридичну відповідальність у разі неналежного виконання покладених обов'язків або несумлінного виконання наданих прав і свобод є основними вимогами режиму, що розповсюджуються на засуджених.

Поняття режиму охоплює не лише відносини, які мають місце у процесі відбування покарання, але й вимоги виконання покарання. Дані вимоги, на наш погляд, полягають у створенні умов щодо забезпечення виконання покарання у виді позбавлення волі з метою реалізації завдань та досягнення мети кримінального покарання; забезпечення реалізації суб'єктивних прав засуджених; забезпечення виконання засудженими їх обов'язків; забезпечення реалізації юридичного впливу на засуджених за наявності підстав.

Таким чином режим виконання і відбування покарань – це врегульований нормами порядок виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі, пов'язаного із виконанням засудженими покладених на них обов'язків, неухильним дотриманням правил внутрішнього розпорядку дня, реалізацією прав і законних інтересів засуджених, а також безпекою персоналу і засуджених. Режим являє собою врегульований нормами порядок виконання покарання у виді позбавлення волі, пов'язаний з виправленням і ресоціалізацією засуджених.

Режим позбавлення волі – установлений законом порядок виконання (відбування) призначеного покарання, що відображає властивий даному покаранню комплекс правообмежень, виступає в якості одного з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, створює необхідні умови застосування та забезпечує саме застосування інших засобів виправлення і ресоціалізації засуджених [206, с. 65].

Режим визначає спосіб життя всіх засуджених, які перебувають в місцях позбавлення волі, включаючи їх спілкування із зовнішнім світом і один з одним, а також персоналу, включаючи його професійні та посадові обов'язки. Навіть обсяг і зміст виховної роботи в певній мірі залежать від режиму, тобто режим активно створює умови відбування покарання [5, с. 43].

Поряд з каральними властивостями режиму притаманні функції виховання і елементи організації. З цієї позиції влучною, на нашу думку, є теза Б.Б. Казака, який стверджує, що «режим є формою управління виправними колоніями як соціальною системою, оскільки визначає ті параметри, в рамках яких дана система може ефективно функціонувати» [77, с. 41]. Запропоноване Б.Б. Казаком розуміння режиму та його ролі у функціонуванні установ виконання покарань досить змістовно розкриває його сутність.

Слід зазначити, що функції режиму реалізуються в комплексі, доповнюючи один одного, і створюють умови реалізації змісту кожного з них окремо. Каральна функція режиму знайшла своє відображення у ст. 1 КВК України, де зазначено, що завданням кримінально-виконавчого законодавства є визначення принципів виконання кримінальних покарань. Прихильники поглядів, що покарання – це кара, яка виражена в правообмеженнях і заборонах, встановлених кримінальним та кримінально-виконавчим законодавством, що регулюється через режим відбування покарання, стверджують, що однією з основних функцій режиму є забезпечення реалізації кримінально-правової кари.

А.Х. Степанюк стверджує, що стадія виконання покарання найбільш пристосована для досягнення конкретної мети, для реалізації кари. Реалізація кари у виконанні покарання є його атрибутом, тобто необхідною, сутнісною, а, отже, невід'ємною якістю, без якої покарання не має своєї визначеності, немислимо, не може застосовуватися [199, с. 62].

Вплив кари проявляється в самому факті позбавлення волі і обмежень, що впливають із ізоляції та заборон, які встановлюються для засуджених. Зміст обмежень залежить від виду установи виконання покарань, а також рівня безпеки виправної колонії, які, у свою чергу, визначають конкретні умови відбування покарання. Умови, у свою чергу, мають властивість змінюватись в залежності від особистості засудженого, його поведінки тощо. Каральна функція режиму покликана утримувати засуджених від вчинення нових злочинів не тільки залякуванням, але і стимулюванням їх прагнення до отримання тих благ, які відповідно до закону можуть бути надані особам, які стали на шлях виправлення і ресоціалізації.

Складні і різноманітні завдання виправлення засуджених не можуть бути вирішені за допомогою однієї лише кари, тому в кримінально-виконавчому законодавстві закріплено загальне принципове положення про необхідність застосування до осіб, які відбувають покарання, засобів виправлення і ресоціалізації (ст. 6 КВК України), позбавлених ознак кари. Ці засоби в процесі застосування поєднуються з покаранням, активно взаємодіють з режимом. Режим створює умови для їх ефективного застосування.

Як зазначає В.О. Уткін, режим створює для засобів виправного впливу свого роду «точку опори», завдяки якій організація і сприйняття засобів виправлення і ресоціалізації проходить більш предметно і полегшує цілеспрямованість самовиховання [223, с. 129]. Поряд з цим, заборони в отриманні ряду благ спонукають засуджених до прагнення заповнити ці блага у сфері виправного впливу.

Властиві конкретному виду покарання обмеження засуджених у правах і обов'язках знаходять свій прояв у відповідному режимі виконання і відбування покарання, що, у свою чергу, є одним із засобів, за допомогою яких досягається мета покарання. Таким чином, цілі покарання, завдання органів і установ виконання покарань, засоби їхнього досягнення взаємообумовлені. Зокрема, за допомогою такого засобу, як режим виконання і відбування покарання можливо вирішити завдання органів і установ виконання покарань і реалізувати цілі покарання [199, с. 58]. Кара є невід'ємним елементом покарання і реалізується шляхом встановлення різного роду правообмежень і заборон для засуджених у процесі відбування покарання.

Разом з тим ми поділяємо думку тих авторів, які вважають, що кара не є кінцевою метою виконання покарання, а виступає як засіб спонукання, що допомагає винному усвідомити, що призначена кара, яка переноситься і фізично, і морально, виступає наслідком заподіяної іншим громадянам, суспільству і державі шкоди злочином, за який він покараний, і що єдиний спосіб не накликати на себе кару знову – відмовитися від вчинення злочинів у майбутньому [216, с. 145], [228, с. 168].

Виховна функція режиму, на думку І.В. Шмарова, реалізується по-перше, через кару, оскільки примушує виховувати людину, привчає її до дисципліни, дотримання правил відбування покарання. По-друге, дана функція реалізується шляхом встановлення правил поведінки, які не є за своєю природою каральними, і по-третє, ця функція здійснюється шляхом створення необхідних правових важелів, які сприяють успішному застосуванню засобів виправного впливу [214, с. 308].

За допомогою форм і методів виховного впливу досягається основне завдання кримінально-виконавчого законодавства – виправлення і ресоціалізація засудженого. Забезпечувальна функція режиму, як її умовно назвав І.В. Шмаров, виконує роль «правової опори» [214, с. 308] для застосування комплексу заходів виховно-профілактичного характеру. Функція соціального контролю (профілактична) спрямована на профілактику злочинів та інших правопорушень з боку засуджених та інших осіб, які перебувають на території УВП.

У наукових дослідженнях та спеціальній літературі автори вказують, що режим має власні засоби забезпечення: ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними, різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії, правила про роздільне тримання різних категорій засуджених, виконання засудженими покладених на них обов'язків, технічні засоби нагляду і контролю за ними, заходи безпеки, оперативно-розшукову діяльність у виправних установах, здійснення обшуків і оглядів, режим особливих умов, заходи заохочення і стягнення, які застосовуються до засуджених.

Так, Г.С. Семаков та А.П. Гель зазначали, що режим складається з обов'язкової ізоляції, нагляду, точного і неухильного виконання засудженими своїх обов'язків, різних умов тримання залежно від характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи і поведінки засудженого [185, с. 64].

Ю.М. Буравльов наводив схожу думку про те, що режим являє собою складне системне утворення, яке складається з різних напрямів діяльності адміністрації. Основними вимогами режиму зазначений автор називав ізоляцію, постійний нагляд та роздільне тримання [24, с. 105]. Так, авторський колектив академії МВС СРСР зазначав, що режим забезпечується системою правових та організаційних заходів: охороною засуджених; постійним спостереженням та контролем за їхньою поведінкою; оперативно-профілактичною та політико-виховною роботою; заходами заохочення та стягнення; застосуванням заходів безпеки, а у виняткових випадках – зброї; застосуванням заходів кримінальної та адміністративної відповідальності [220, с. 199].

Т.А. Денисова наголошує, що примусова ізоляція засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покладених на засуджених обов'язків, реалізація їхніх прав і законних інтересів, забезпечення безпеки засуджених і персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови тримання все це направлено на одну мету виправлення і ресоціалізацію засуджених у виправних установах ДПтС України [46, с. 95].

Позбавлення волі зумовлює застосування до засудженого досить вагомих правообмежень, що здатні істотно змінити правовий статус особи. Ізоляція при позбавленні волі об'єктивно призводить до обмеження: 1) можливості пересуватися, 2) можливості спілкуватися, 3) вибору місця проживання, 4) вибору характеру й роду занять, 5) права вільно визначати свій спосіб життя, 6) права розпоряджатися своїм часом.

Серед перерахованих найбільш важливим елементом ізоляції при позбавленні волі є істотні обмеження в спілкуванні засудженого з особами, що знаходяться на волі, за межами виправної установи. Без ізоляції засуджених і похідних від неї обмежень не може бути, власне, позбавлення волі [94]. Так, залежно від виду колонії, зміна умов тримання засуджених є засобами реалізації режимних вимог [89, с. 171].

Аналіз ст. 102 КВК України дає нам підстави стверджувати, що відповідно до ч. 6 зазначеної статті норми режиму поширюються і на прилеглу до виправної колонії територію. Так, адміністрація колонії має право, за наявності підстав, проводити огляд громадян, їх речей, транспортних засобів, які знаходяться на території колонії, а також вилучати заборонені речі і документи. Порядок проведення обшуків і оглядів визначається нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань. Аналогічні правила поширюються на території за межами УВП, де проживають засуджені, переведені відповідно до ч.2 ст. 99 КВК України для проживання і роботи. Таким чином, ізоляція засуджених є одним із головних каральних елементів режиму.

Ізоляція засуджених забезпечується надійною системою охорони УВП. У свою чергу, система охорони є складною розгалуженою мережею об'єктів та приладів, яка включає в себе: варту, місце її розташування, пости, де часові виконують свої обов'язки, сектори спостереження та ведення обстрілу, маршрути руху чергової зміни, інженерно-технічні засоби охорони, пости вартових собак і т. ін.

Порядок організації охорони установ виконання покарань визначений Інструкцією з організації охорони установ виконання покарань, яка затверджена наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань №237 від 08 грудня 2003 року. Згідно зазначеної Інструкції, охорона установ виконання покарань є комплексом заходів, спрямованих на забезпечення ізоляції засуджених і недопущення вчинення ними втеч та інших злочинів; запобігання проникненню на територію установ сторонніх осіб та заборонених до використання засудженими предметів; забезпечення зберігання матеріальних цінностей установ виконання покарань.

Охорона засуджених покладається на відповідний підрозділ, який входить до структури УВП – відділ організації охорони УВП, основними функціями якого є: охорона й оборона об'єктів кримінально-виконавчої установи; здійснення пропускнуго режиму на об'єктах, які перебувають під охороною; конвоювання засуджених із колонії на виробничі об'єкти й назад, охорона їх під час виконання робіт; зустрічне конвоювання за автомобільними маршрутами, а також екстрене конвоювання [73].

Згідно з Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, заходами забезпечення ізоляції засуджених також є огляди та обшуки засуджених, приміщень, територій житлових та виробничих зон, умови роботи вільнонайманого персоналу із засудженими й пропускнуий режим у колоніях, що визначає умови допуску осіб на їх територію [158].

До основних вимог режиму також необхідно віднести постійний нагляд за засудженими. Проблеми правового регулювання нагляду досить змістовно досліджував Р.М.Підвисоцький [135]. Основним нормативно-правовим актом відомчого характеру з питань організації нагляду за засудженими є Інструкція з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання в установах виконання покарань, затверджена Наказом ДДУПВП №205.

Під наглядом у даній Інструкції розуміється система заходів, котрі спрямовані на забезпечення виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі шляхом цілодобового й постійного контролю за поведінкою засуджених у місцях їх проживання та праці, попередження та припинення з їх боку протиправних дій, забезпечення вимог ізоляції засуджених та безпеки персоналу. Проявляється нагляд за засудженими у постійному стеженні інспекторами служби нагляду й безпеки за поведінкою засуджених у місцях їх розміщення та перебування.

Нагляд спрямований на: забезпечення виконання засудженими встановлених кримінально-виконавчим законодавством правил поведінки; здійснення встановленого пропускнуго режиму між житловою та виробничою зонами, ізолюваними дільницями колонії, цехами та іншими об'єктами; контроль за дотриманням засудженими порядку пересування колонією; дотримання встановленого зразка одягу, правил санітарії та гігієни; проведення перевірок наявності засуджених у місцях їх проживання та праці; контроль за станом інженерно-технічних засобів охорони; проведення обшуків приміщень та особистих обшуків засуджених, а також огляду території колонії; вилучення предметів, виробів і речей, зберігання яких засудженим заборонено;

забезпечення порядку і контролю за проведенням побачень і телефонних розмов засуджених; перегляд, перевірка і вручення посилок, передач і бандеролей, забезпечення порядку відбування дисциплінарних стягнень у дисциплінарних ізоляторах, приміщеннях камерного типу чи одиночних камерах, застосування до засуджених заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї [72].

Провідне місце в забезпеченні режимних вимог у ВК закритого типу належить його засобам, які законодавчо закріплені в ст.ст. 103-105 КВК України. Враховуючи, що засоби забезпечення режиму входять до предмета нашого дослідження, у подальшому ми здійснимо спробу аналізу правового забезпечення застосування засобів забезпечення режиму.

У ст. 103 ВК України закріплено порядок застосування технічних засобів нагляду і контролю в установах виконання покарань. У виправних колоніях застосовуються такі технічні засоби охорони, як стаціонарні й пересувні засоби виявлення, що є сукупністю технічних систем, датчиків і пристроїв обробки, передачі та подання інформації про порушника чи заборонені предмети або речовини. Технічні засоби нагляду і контролю можна класифікувати на такі види: засоби виявлення порушень режиму, засоби зв'язку, аудіовізуальні засоби.

Адміністрація колонії зобов'язана повідомити засуджених про застосування технічних засобів нагляду і контролю. Перелік останніх та порядок їх використання визначаються нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань.

Інженерно-технічні засоби охорони і нагляду (далі – ІТЗОН) поділяються на інженерні і технічні.

До інженерних засобів охорони і нагляду відносяться:

- огорожі об'єктів, які охороняються, споруди і конструкції на постах;
- інженерні загорожі;
- споруди і конструкції на контрольно-перепускних пунктах;
- споруди і конструкції на внутрішній території об'єкта;
- освітлювальні установки;
- засоби механізації та автоматизації;
- споруди і конструкції в транспортних засобах.

До технічних засобів охорони і нагляду відносяться:

- засоби виявлення;
- засоби службового зв'язку;
- сигналізаційні засоби оповіщення;
- засоби контролю (контролери);
- засоби електроживлення технічних засобів охорони і нагляду.

Огорожі використовуються для вигороджування території об'єктів охорони, заборонених зон і вивідних коридорів. До огорож відносяться паркани суцільного заповнення дерев'яної, цегельної, залізобетонної або змішаної конструкції, а також паркани із колючого дроту, металеві сітки та ґрат. Основна огорожа будується по периметру об'єкта. Вона призначена для заборони проходження осіб і проїзду транспорту за межами контрольно-

пропускного пункту, а також для визначення лінії охорони та ускладнення спостереження за територією об'єкта з зовнішньої сторони. У якості основної огорожі застосовуються паркани суцільного заповнення.

До споруд та конструкцій на постах відносяться:

- спостережні майданчики, вежі, постові будки;
- стежки нарядів та фахівців ІТЗОН;
- контрольно-слідові смуги;
- розмежувальні та контрольні знаки;
- оборонні споруди.

Інженерні загорожі – це споруди і конструкції, які встановлюються на місцевості в межах заборонених зон, в спеціальних будівлях, інженерних комунікаціях та усередині об'єктів, які охороняються, з метою ускладнити засудженому здійснити втечу. Інженерні загорожі поділяються на противтечові та протитаранні. За конструктивним виконанням вони можуть бути постійними і переносними.

До постійних противтечових загорож відносяться паркани суцільного заповнення та з колючого дроту, паркани із металевої сітки і ріжучої стрічки, металеві ґрати, щити, чарункуваті пробки та бетонні перемички, а також переносні противтечні загорожі, зокрема, рогатки і дровові спіралі. До Постійних протитаранних загорож відносяться цоколі основних огорож з додатковими стійками, бар'єри, шлагбауми, упори, металеві їжаки, рови та інші пристрої, які виключають можливість їх подолання транспортними засобами. Стійки інженерних споруд в забороненій зоні об'єкта повинні встановлюватись у шаховому порядку відносно одна одної [74].

На стан режиму та правопорядку в місцях позбавлення волі вкрай негативно позначається недосконалість інженерних споруд і технічних засобів охорони і нагляду. Технічні засоби охорони і нагляду, які в даний час використовуються в установах виконання покарань за своїми тактико-технічними характеристикам і в зв'язку з тривалими термінами експлуатації в більшості застаріли і морально, і фізично. Як показує досвід, необхідно погодитися з такою оцінкою сучасного стану технічних засобів нагляду і контролю. На державному рівні ставиться завдання щодо вирішення даної проблеми, але поки вона не підкріплюється фінансовою підтримкою, тому її рішення затягується. Керівники ВК самостійно намагаються вирішувати ці питання.

Прийняття Концепції Державної програми розвитку Державної кримінально-виконавчої служби України на період до 2017 року передбачено завдання по забезпеченню надійної ізоляції та недопущення можливості скоєння втеч засудженими і особами, узятими під варту, впровадження сучасних технологій з метою створення багаторівневої системи централізованої охорони і відеомоніторингу, зменшення впливу людського фактору та оптимізації охорони установ виконання покарань і слідчих ізоляторів [162].

Персонал виправних колоній покладає певні надії, що реалізація концепції дозволить їм забезпечити технічними засобами нагляд і контроль за поведінкою засуджених осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Нажаль, централізоване забезпечення місць позбавлення волі сучасними технічними засобами, та до того ж в необхідному асортименті і кількості, залишається незадовільним, а на їх самостійне придбання у багатьох ВУ відсутні кошти. Тим часом питання щодо вдосконалення та оновлення технічними засобами нагляду, контролю і охорони ВУ вимагає найпильнішої уваги, оскільки спрямований на забезпечення правопорядку і надійної ізоляції засуджених в місцях позбавлення волі.

Слід зауважити, що всі новинки технічних засобів нагляду і контролю можна застосовувати тоді, коли вони пройшли необхідні випробування і є висновок про безпечність та ефективність їх застосування. Тільки за таких умов ДПтСУ дає дозвіл на їх використання. Самостійне впровадження в практичну діяльність ВК технічних засобів нагляду і контролю, які не пройшли випробування, не припустимі.

Належне оснащення УВП закритого типу технічними засобами охорони, нагляду та контролю позитивно позначається на зміцненні правопорядку і дотримання безпеки в установах, а також сприятиме покращенню умов проходження служби персоналом та їх вивільнення від виконання непритаманних завдань.

Важливим засобом забезпечення порядку і умов виконання покарання у виді позбавлення волі є режим особливих умов у колоніях. При розгляді даного питання можна виділити дві групи підстав введення режиму особливих умов: зовнішні (реальна загроза збройного нападу на колонію чи у зв'язку з введенням надзвичайного чи воєнного стану в державі, стихійне лихо) і внутрішні (аварії на важливих для життєзабезпечення систем, масових заворушень, проявів групової непокори засуджених) [93]. На час введення режиму особливих умов завжди виникає необхідність у посиленому варіанті несення служби співробітниками установи. У цей період можуть бути обмежені деякі права засуджених. У залежності від обстановки правообмеження можуть вводиться в повному обсязі або частково.

На період дії режиму особливих умов засудженим призупиняється видача посилок, передач, бандеролей, заборонені короткочасні і тривалі побачення, а також телефонні розмови. Інститут режиму особливих умов у колоніях в юридичній літературі ще не знайшов широкого висвітлення, публікації з цієї теми практично відсутні. Слід зауважити, що як і у КВК 1971 року, так і нинішньому чинному законодавстві, не розкривається поняття «режим особливих умов».

Російські колеги пропонують під режимом особливих умов розуміти визначений законом тимчасовий порядок функціонування установи кримінально-виконавчої системи, викликаний введенням в районі дислокації установи надзвичайного, особливого чи військового стану при стихійних лихах, епідеміях, епізоотіях, великих осередках загорянь, великих аваріях систем життєзабезпечення, масових заворушеннях або непокори засуджених або за наявності реальної загрози збройного нападу на установу виконання покарань [47, с. 101]. Незважаючи на досить змістовне визначення, воно, на нашу думку, не вносить повної ясності в поняття режиму особливих умов у колоніях, а отже,

не є об'єктивним критерієм оцінки обстановки для прийняття правильного рішення про введення такого становища.

І.В. Саленков, розглядаючи режим особливих умов як засіб забезпечення режиму виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі, зазначає, що режим особливих умов у виправних установах тісно пов'язаний з поняттям забезпечення порядку виконання і відбування кримінального покарання у виді позбавлення волі, є крайньою мірою, яка покликана створити умови для стабілізації обстановки в підрозділі або відновлення правопорядку силовими засобами дії [180, с. 96-97].

У зв'язку з цим вважаємо, що потрібно сформулювати чітко визначення поняття «режим особливих умов», розмежувати, які аварії вважати надзвичайними, які ні тощо. Зрозуміла і конкретна регламентація підстав впровадження режиму особливих умов виключатиме помилки у прийнятті рішення. Крім того, даний перелік підстав повинен носити вичерпний характер, оскільки за цим слідує істотні обмеження прав засуджених, а також інших суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин (родичів, близьких осіб тощо).

Все викладене свідчить про те, що дана норма закону вимагає окремого глибокого наукового дослідження у рамках окремого монографічного пошуку. Відмінною особливістю сучасного кримінально-виконавчого права є детальна регламентація застосування в місцях позбавлення волі фізичної сили, спеціальних засобів і зброї до засуджених. Враховуючи те, що детальний аналіз правового регулювання застосування фізичної сили до засуджених було здійснено Р.М.Підвисоцьким [134], ми обмежимося лише констатацією необхідності такого засобу забезпечення режиму і спробуємо надати деякі зауваження.

Так, Р.М. Підвисоцький зазначає, що головним елементом фізичної сили є рукопашний бій, що містить у собі всі засоби та прийоми індивідуального самозахисту та нападу. З огляду на це автор наголошує на важливості застосування саме прийомів рукопашного бою до засуджених, які відбувають кримінальне покарання у виправних установах. Він вважає, що даний спосіб впливу є найбільш гуманним, тому що застосування прийомів можливо контролювати. Досконале володіння прийомами рукопашного бою – професійний обов'язок кожного співробітника ДПтС України [134, с. 59]. Наведені аргументи не викликають суттєвих заперечень, за одним лише моментом. Аналіз практики діяльності органів і установ виконання покарань та опитування практичних працівників показало, що переважна більшість співробітників не володіють досконало прийомами рукопашного бою [240].

Повністю підтримуємо пропозицію Р.М.Підвисоцького, який пропонує розробити єдиний відомчий нормативний акт для кримінально-виконавчих установ закритого типу щодо застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї до засуджених. Нажаль така пропозиція так і залишається вже протягом п'яти років нереалізованою [134, с. 60].

Окремо слід звернути увагу на пропозицію автора проводити з особовим складом кримінально-виконавчих установ практичні тренування з

використанням всього комплексу спеціальних засобів, які знаходяться на озброєнні ДПтС України [134, с. 60]. Вона безумовно заслуговує на увагу, але існує ціла низка як об'єктивних, так і суб'єктивних причин неможливості виконання такої рекомендації. По-перше, відсутність у системі органів і установ виконання покарань фахівців (тренерів), які мають професійні навчачі застосування прийомів рукопашного бою та спеціальних засобів. По-друге, непрестижність служби в пенітенціарних закладах провокує неякісний кадровий склад персоналу, який не придатний до виконання таких обов'язків. І нарешті третє, навчання, які проводяться у рамках службової підготовки в органах і установах виконання покарань проходять формально, без належної ініціативи тощо.

В останні роки у вітчизняній кримінально-виконавчій науці спостерігається немалий інтерес до визначення режиму, що свідчить про інтелектуальну напругу в цій галузі права і очевидний новий підхід до сучасного розуміння режиму. На нашу думку, під режимом слід розуміти врегульований нормами порядок виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі, пов'язаного із виконанням засудженими покладених на них обов'язків; неухильним дотриманням правил внутрішнього розпорядку дня, реалізацією прав і законних інтересів засуджених, а також безпекою персоналу і засуджених.

Режим являє собою складне системне утворення, яке складається з ізоляції засуджених, постійного нагляду за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізації їхніх прав і законних інтересів, безпеки засуджених і персоналу; роздільного тримання різних категорій засуджених, різних умов тримання засуджених залежно від виду колонії, зміни умов тримання засуджених. Необхідність поліпшення умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, дає можливість визначити такі шляхи для досягнення цієї мети:

- 1) забезпечення переходу від тримання засуджених у гуртожитках казарменого типу до блочного (камерного) їх розміщення зі збільшенням норми жилої площі на одного засудженого шляхом технічного переоснащення і реконструкції установ виконання покарань, будівництва нових та реконструкції існуючих слідчих ізоляторів, упровадження енергозберігаючих технологій;

- 2) поліпшення організації харчування засуджених і осіб, узятих під варту, системи придбання ними продуктів харчування та предметів першої необхідності, розроблення і затвердження нових зразків речового майна для засуджених, що відповідатиме міжнародним стандартам.

1.3 Міжнародні нормативно-правові вимоги до режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях

Демократичні перетворення, що відбулися в Україні, зумовили необхідність реформування ДПтС України та приведення її у відповідність до міжнародних норм. Функціонування кримінально-виконавчої служби має базуватися на додержанні положень Конституції і законів України, засад міжнародного права та європейської етики, принципів позапартійності, політичної незаангажованості, відкритості для взаємодії з національними і міжнародними громадськими організаціями та інституціями [165].

Сучасне кримінально-виконавче законодавство України, яке складається з Кримінально-виконавчого кодексу України, інших актів законодавства, чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зорієнтовано на визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків, порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки, системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності, нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі тощо [93].

Важливу роль в кримінально-виконавчому законодавстві відведено встановленому порядку виконання та відбування покарання (режиму), який повинен забезпечувати ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізацію їхніх прав і законних інтересів, безпеку засуджених і персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії та зміну умов тримання засуджених.

Важливість окресленого питання засвідчує і адміністративна реформа, яка відбувається в органах виконавчої влади у цілому і ДПтС України зокрема. Так, з 09.12.2010 і по 25.12.2010 р. Президентом України підписано низку Указів, спрямованих на підвищення ефективності державного управління, пошук оптимальної моделі функціонування органів та установ ДПтС України, оптимізацію діяльності зазначених органів та установ, реорганізацію процесу виконання та відбування кримінальних покарань [168].

Отже, сучасні державні процеси, пов'язані з діяльністю у міжнародних організаціях з прав людини (ООН, Раді Європи) та адміністративна реформа органів виконавчої влади створюють необхідні умови щодо модернізації встановленого порядку виконання та відбування покарання у напрямі наближення до європейських норм, правил та стандартів, посиленні засобів правового захисту засуджених на національному рівні. Вирішення окресленої проблеми можливе лише шляхом вивчення передового зарубіжного досвіду організації режиму, впровадження ефективних його елементів в практичну діяльність установ ДПтС України.

Це означає, що наша держава при розробці та прийнятті нових законодавчих актів повинна керуватись не тільки змістом національних правових норм, але й міжнародними правовими актами, зокрема, міжнародними стандартами з прав людини [86, с. 230]. Європейські стандарти прав та свобод людини змінюють не лише підходи до конкретних правових інститутів, але й змінюють національну правову культуру [68].

Зазначений напрям діяльності є край актуальним у практичній діяльності ДПтС України з огляду на визнання необхідності поглиблення євроінтеграційних і північно-східних процесів, тим більше, що впровадження зарубіжного досвіду є однією зі складових міжнародної співпраці ДПтС України [125, с. 7]. Підтвердженням вказаному є ст. 5 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», згідно якої одним з важливих напрямів діяльності ДПтС України є співробітництво з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями на основі міжнародних договорів [161].

Таким чином, пріоритетним напрямом діяльності ДПтС України, яка проводиться на підставі норм Конституції та міжнародних правових актів з прав та свобод людини, є приведення змісту режиму у відповідність до міжнародних стандартів, максимальне розширення та захист прав і свобод засуджених. Слід вказати і на ст. 102 КВК України, у якій законодавець вказав на вкрай новий підхід у розумінні режиму, що помітно у порівнянні з минулим виправно-трудовим законодавством.

Так, у ст. 28 ВТК України зазначалося, що основними вимогами режиму в місцях позбавлення волі є: обов'язкова ізоляція засуджених і постійний нагляд за ними з тим, щоб виключалася можливість учинення ними нових злочинів чи інших антигромадських вчинків; точне і неухильне виконання ними своїх обов'язків; різні умови тримання залежно від характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи і поведінки засудженого [32].

Проте у ч. 1 ст. 102 КВК України чітко визначено, що режим, як встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, забезпечує: ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених.

Узагальнюючи зміст ч. 1 ст. 102 чинного КВК України, слід зазначити, що законодавець вказує на режим у виправних і виховних колоніях як засіб забезпечення ізоляції засуджених, постійного нагляду за ними, виконання покладених на них обов'язків тощо, а не навпаки, як це було вказано у ст. 28 ВТК України. Наведене свідчить про значну потребу у корінних перетвореннях понятійного апарату теорії кримінально-виконавчого права на нове розуміння режиму, нагляду за засудженими, ізоляції засуджених, виконання покладених на них обов'язків, реалізації їхніх прав і законних інтересів, безпеки засуджених і персоналу та ін.

Встановлений порядок виконання і відбування покарань повинен

регламентувати весь уклад життя засуджених як у поза робочий час, так і під час трудової діяльності, а також охоплюють усі сфери їх життєдіяльності, що перебувають під контролем персоналу кримінально-виконавчих установ. Режим повинен детально визначати внутрішній розпорядок у кримінально-виконавчих установах, з відповідними вимогами по забезпеченню правопорядку на всіх об'єктах колонії та на виробничих дільницях інших відомств, з урахуванням поведінки громадян, які відвідують місця позбавлення волі (особи, які прибувають на побачення, адвокати, служителі культу, вільнонайманий персонал тощо).

Ці особи повинні дотримуватися встановлених в УВП і на їх виробничих об'єктах правил взаємовідносин із засудженими. Тому правила режиму слід звертати і до цих категорій громадян, оскільки вони регулюють їх поведінку в місцях позбавлення волі та спрямовані на реалізацію завдань по «виконанню відбування покарання», зокрема, на профілактику злочинів у місцях позбавлення волі [82, с. 24].

Зазначаючи вищевикладене, робимо висновок, що переосмислення виразу режиму, приведення встановленого порядку виконання та відбування покарання у відповідність до нового підходу є пріоритетним напрямом реформування кримінально-виконавчого законодавства у цілому та інституту режиму зокрема шляхом оптимізації структури кримінально-виконавчої служби та системи управління органами і установами виконання покарань, слідчими ізоляторами, розроблення такої їхньої моделі, яка б відповідала міжнародним нормам, забезпечення поетапного приведення умов тримання осіб, узятих під варту та засуджених, в існуючих установах виконання покарань та слідчих ізоляторах у відповідність до міжнародних норм.

З цього приводу відомий французький юрист М. Ансель зазначав, що зарубіжний досвід відкриває нові горизонти, дозволяє краще пізнати право своєї країни шляхом порівняння з іншими системами. Порівняння озброює новими ідеями і аргументами, які можна отримати лише шляхом вивчення права інших країн [4].

Слід також зазначити, що чинне кримінально-виконавче законодавство суттєво наблизило умови утримання засуджених до міжнародних норм і стандартів, забезпечення прав людини. Так, у ч. 2 ст. 102 КВК України встановлено, що режим у колоніях має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на свободі, що, на нашу думку, повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомленню людської гідності.

З цього приводу у Європейських пенітенціарних правилах зазначено, що позбавлення волі має відбуватися у таких умовах утримання і моральній атмосфері, які б забезпечували повагу людської гідності, формування у них почуття відповідальності та навичок, які сприятимуть їх реінтеграції у суспільство, допоможуть їм слідувати вимогам законності і задовольняти свої життєві потреби власними силами після звільнення [55]. М.І. Єнікеєв вказує, що знаходження у місцях позбавлення волі часто не лише руйнує систему відносин засудженого із людьми, що раніше склалася, але й підштовхує

засуджених до пошуків друзів, однодумців з метою подолання почуття самотності і дефіциту у спілкуванні [53]. Тому режим, у першу чергу, повинен бути на службі у забезпеченні правопорядку, а також у становленні, підтриманні або відновленні позитивних зв'язків засуджених із суспільством.

У ст.ст. 7 і 8 КВК України визначені основні права засуджених, які суттєво наблизили кримінально-виконавче законодавство до вимог міжнародних стандартів. Так, у ч. 1 ст.7 КВК України вказано, що держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку. 21.01.2010 р. законодавець вніс зміни до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань; зокрема, ст. 7 КВК України було доповнено ч. 5, відповідно до якої встановлено заборону дискримінації засуджених за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками забороняється [160].

У ст. 8 передбачені права засуджених на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок і умови виконання та відбування призначеного судом покарання; на гуманне ставлення до себе і на повагу гідності, властивої людській особистості; звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, а також до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян; на соціальне забезпечення, у тому числі й на отримання пенсій, відповідно до законів України. Таким чином, у КВК України відображено низку основоположних норм щодо встановленого порядку виконання і відбування покарання, які засвідчують динамічний розвиток режиму.

Звертаючись до аналізу зарубіжного досвіду встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму), слід зазначити, що Загальна декларація прав людини [58], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [83], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [120], Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [121], Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [54], Європейські пенітенціарні Правила [55] є найважливішими загальносвітовими міжнародними актами, що містять обов'язкові для всієї міжнародної спільноти норми, які закріплюють загальні права людини і громадянина, захищають її честь, гідність, ділову репутацію і спрямовані на повагу людської гідності та створення сприятливих для людини умов громадського життя.

Визначальна роль цих документів, для даного дослідження, полягає в тому, що всі їх положення можуть бути застосовані під час визначення фундаментальних основ правового статусу осіб, у тому числі й тих, які

відбувають покарання; окремі з них мають безпосереднє відношення до процесу виконання покарань та поводження із засудженими. Наведені міжнародні акти орієнтовані на функціонування сучасних пенітенціарних систем, поліпшені умови утримання, ресоціалізацію засуджених та індивідуалізацію виправного впливу, диференціацію режимів. Зокрема, у ст. 5 Загальної декларації прав людини закріплено, що ніхто не повинен зазнавати тортур або жорсткого, нелюдського чи такого, що принижує людську гідність, ставлення чи покарання. Стаття 9 Декларації передбачає, що ніхто не може бути підданий безпідставному арешту, затриманню чи вигнанню.

Наведені та інші вимоги міжнародних актів відображені в Указі Президента України «Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» в таких заходах, як: створення нормативно-правової бази, яка б відповідала міжнародним нормам та забезпечувала виконання у повному обсязі всіх функцій, покладених на кримінально-виконавчу службу; створення законодавчих та організаційних передумов для подальшого скорочення чисельності осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах; вивчення та впровадження позитивного досвіду європейських держав у сфері виконання кримінальних покарань (створення нових моделей установ виконання покарань та умов для діяльності служби пробації); реорганізації органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів в установи сучасного типу, які б відповідали європейським стандартам [165].

Важливе значення для забезпечення належного поводження із засудженими мають положення, закріплені у ст. 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, яка передбачає, що всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне ставлення і повагу до гідності, притаманній людській особі. Відповідно до цієї ж статті, пенітенціарною системою передбачається режим для ув'язнених, суттєвою метою якого є їхнє виправлення та соціальне перевиховання. Неповнолітні правопорушники повинні відокремлюватися від повнолітніх, і їм надається режим, який відповідає їхньому віку і правовому статусу. Кожна з колоній, в яких відбувається покарання, має один або декілька режимів, що призначаються судом. В.Б. Василець зробив висновок, що режим є структурним управлінським елементом цілісної системи засобів виправлення засуджених, її підсистемою. При цьому структурний елемент системи створюється для певної функції. Саме у функціях режиму проявляється його сутність. Серед функцій режиму в місцях позбавлення волі розрізняють ті, для яких він створений і врегульований законом, та ті, які забезпечують їх виконання, а саме: а) каральну; б) забезпечення ефективного застосування заходів виправного впливу; в) виховну; г) регулювання кримінально-правової кари; г) забезпечення спеціального та загального попередження [91, с. 222, 223].

Режим відбування покарання виступає немов би «точкою опори», завдяки якій організація та сприйняття виправного та профілактичного впливу проходить предметніше і це полегшує цілеспрямованість виправлення особи та запобігання вчинення з її боку нових злочинів. Більше того, правообмеження, що містяться в режимі, спонукають засуджених до намагання законним шляхом

використати ті блага, що лежать у сфері виправного впливу (право на щомісячне додаткове витрачання грошей; умовно-дострокове звільнення, т. ін.).

У той самий час, у взаємодії з режимом, заходи по запобіганню злочинам та виправного впливу сприяють правильному сприйняттю покарання засудженими, переконують їх в його справедливості та необхідності відбутися покарання без вчинення нових злочинів і порушень встановлених правил поведінки [82, с. 58–59]. М.Ф. Лучинський, характеризуючи режим, зазначав, що неухильно сувора дисципліна, яка містить недопущення ні на якій підставі ні найменшого відступу від вимог закону і встановлених правил, є основою правильного тюремного режиму [105, с.11]. Разом з цим пенітенціарна педагогіка розглядає режим як засіб, за допомогою якого організуються в основному зовнішні межі поведінки особистості [71, с.82].

Реалізація пріоритетних завдань режиму вимагає застосування комплексу виправно-виховних, освітніх, моральних, духовних та інших необхідних засобів, характерних для індивідуалізації виправного впливу на ув'язнених. Заслуговує на увагу точка зору О.М. Джужи, В.О. Корчинського, С.Я. Фаренюка, які вважають, що режим, по відношенню до заходів виправного впливу, виступає як «точка опори», завдяки якій більш предметно проходить організація і сприйняття даного впливу, а також полегшується цілеспрямованість виховання [102, с. 223].

Режим повинен сприяти духовному розвитку засуджених, створювати необхідні умови для праці, професійно-технічного і загальноосвітнього навчання, розвитку професійної орієнтації та соціальних навичок; розширенню контактів із зовнішнім світом і полегшенню соціальної реабілітації ув'язнених після звільнення; сприяти встановленню відповідних позитивних відносин між персоналом і ув'язненими з метою ефективною та успішною реалізації режимів і програм виправлення [55].

О.Г. Колб у дисертаційному дослідженні дійшов висновку, що режим стає поштовхом до морального удосконалення особи через спричинення засудженому переживань і страждань, які пов'язані з втратою волі; сприяє формуванню в засудженого необхідних не тільки в УВП, а й на волі корисних навичок і якостей, оскільки привчає його до систематичного, довготривалого та суворого дотримання встановлених правил поведінки; обумовлює в сукупності з іншими засобами профілактики злочинів, виправлення та ресоціалізації виховання у засуджених високої правосвідомості; допомагає подолати негативні риси особи, які призвели її до вчинення злочину, усвідомити цінність втрачених благ; сприяє вихованню в засуджених стійкості проти вчинення злочинів у майбутньому (таким чином досягається мета індивідуальної превенції злочинності) [82, с. 59].

Разом з цим, аналіз Європейських пенітенціарних Правил дозволяє дійти висновку, що тюремне ув'язнення, пов'язане з позбавленням волі, вже само по собі є покаранням і тому умови утримання та режими у місцях позбавлення волі не повинні погіршувати права та свободи засудженого, за винятком окремих випадків, передбачених законодавством та обумовлених необхідністю ізоляції та підтримання правопорядку.

Режим у місцях позбавлення волі повинен, у першу чергу, забезпечувати умови життя, сумісні з людською гідністю та нормами, прийнятими у суспільстві; зводити до мінімуму негативні наслідки ув'язнення та різницю між життям в умовах ув'язнення та на волі, з тим щоб в'язень не втратив почуття самоповаги або особистої відповідальності; підтримувати і зміцнювати зв'язки з родичами та громадськістю в інтересах ув'язнених та їхніх сімей; надавати можливість ув'язненим розвивати навички і схильності, які допоможуть їм успішно включитися у життя суспільства після звільнення.

Таким чином, режим є дійсно необхідним засобом досягнення виправлення і ресоціалізації засуджених. Але в той самий час використання лише даного засобу не може забезпечити потреб пенітенціарного процесу. Режим виступає правовим підґрунтям реалізації всього комплексу заходів виховного та профілактичного впливу на засуджених [214, с.136]. В.А. Львовчкін зазначав, що режим необхідно організовувати так, щоб, по можливості, не руйнувати соціально корисні зв'язки засуджених із зовнішнім світом. З цією метою засудженим через регулярні проміжки часу і під належним наглядом необхідно дозволяти спілкування з сім'ями чи друзями, які мають незаплямовану репутацію.

Режим у місцях позбавлення волі повинен звести до мінімуму різницю між життям у місцях позбавлення волі та життям на волі. У поводженні з засудженими необхідно підкреслювати не виключення їх із суспільства, а те, що вони продовжують залишатися його членами. До відома засуджених необхідно доводити новини, дозволяти їм читати газети і журнали, в'язничні видання, слухати радіо, бути присутніми на лекціях чи використовувати інші засоби, що дозволяються адміністрацією [107, с. 118].

У Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнем ООН зазначено, що у спілкуванні з в'язнями слід підкреслювати не їхню ізоляцію від суспільства, а ту обставину, що вони продовжують лишатися його членами. Тому треба всюди, де це можливо, заохочувати громадські організації до співробітництва з персоналом закладів з метою повернення в'язнів до життя в суспільстві. При кожному закладі повинні бути соціальні працівники, які піклувалися б про підтримання і зміцнення бажаних стосунків в'язня з його сім'єю та соціальними організаціями, що могли б зберегти за собою максимум сумісних із законом і умовами вироку прав у галузі їхніх громадянських інтересів та інших соціальних пільг.

Втілення в життя цих принципів потребує індивідуального підходу до в'язнів, а, відповідно, і наявності гнучкої системи класифікації їх по групах; тому бажано, щоб такі групи розміщувались в окремих закладах, які підходять для роботи з кожною з груп. У цих закладах не обов'язково вживати однакових заходів безпеки для кожної групи. Бажано навіть градувати суворість цих заходів залежно від групи [121].

Втілення зазначених вимог слід здійснювати шляхом розробки науково обґрунтованої класифікації засуджених і програм їх виправлення та втілення їх у практичну діяльність ДКВС України; реалізації прав засудженими та гуманних можливостей законодавства; запобігання вчиненню нових злочинів

як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими; розміщення засуджених в окремих камерах (кімнатах) відповідно до гнучкої міжнародної системи класифікації їх по групах; забезпечення захисту засуджених від негативного впливу лідерів кримінального середовища; надання соціально-реабілітаційної допомоги засудженим та ефективної соціальної та матеріальної підтримки після їхнього звільнення; забезпечення відбування покарання за місцем проживання засуджених; вирішення проблеми переповненості виправних установ, будівництво нових і реконструкція старих місць утримання під вартою і установ виконання покарань.

Не викликає сумніву, що зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі пов'язана не лише з поліпшенням правового статусу засуджених, але й з суттєвим погіршенням умов тримання, що полягає у переведенні з дільниці соціальної реабілітації до іншої дільниці; з колонії середнього рівня безпеки чи звичайного жилого приміщення колонії максимального рівня безпеки в приміщення камерного типу колонії максимального рівня безпеки. Найбільшим обсягом прав і пільг користуються засуджені, які перебувають у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній або дільницях соціальної адаптації виховних колоній.

Найбільш суворі умови утримання передбачені для засуджених, які перебувають у дільницях посиленого контролю виправних колоній. Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину, відбуття визначеної у КВК України частини призначеного судом строку покарання та поведінки засудженого під час відбування покарання.

Слід зазначити, що у переважній більшості випадків, зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі в межах однієї колонії або шляхом переведення до колонії іншого виду залежить від поведінки засудженого і ставлення до праці та навчання і пов'язана із досягненням певного ступеня виправлення, який відповідно до чинного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства формулюється як «став на шлях виправлення» або «довів своє виправлення».

Аналіз чинного кримінально-виконавчого законодавства дозволяє дійти висновку, що в основу визначення ступеня виправлення покладені такі показники, як сумлінна поведінка, сумлінне ставлення до праці, до навчання, активна участь у роботі самодіяльних організацій. Розглядаючи питання про сумлінну поведінку засудженого, слід звертати увагу не лише на наявність у засудженого заохочень, але й прагнення останнього до заняття суспільно корисною діяльністю, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення загальноосвітнього і культурного рівнів та прагнення до самокерованої правової поведінки. Отже відсутність у засудженого незнятих або погашених у встановленому порядку заходів стягнення не можна вважати сумлінною поведінкою засудженого, оскільки дотримання вимог режиму відбування покарання є обов'язком засудженого.

О.І. Васильєв зазначає, що найважливішою ознакою виправлення засудженого є його зразкова поведінка, яка виражається, перш за все, у виконанні вимог режиму, відсутності дисциплінарних стягнень, участі у громадському житті місця позбавлення волі, підвищенні загальноосвітнього рівня, усвідомленні засудженим своєї вини, відсутності необґрунтованих скарг щодо справедливості призначеного покарання, доброму ставленні до сім'ї, яке виражається у прагненні надати їй матеріальну допомогу, нормальними взаємовідносинами тощо, добровільному відшкодуванні шкоди, заподіяної злочином, прагненні завчасно вирішити питання трудового та побутового влаштування після звільнення від відбування покарання.

Усі перелічені ознаки О.І. Васильєв вважає за потрібне оцінювати у сукупності, оскільки жодна з них окремо не може свідчити про зразкову поведінку засудженого. Окрім критерію зразкової поведінки, він виділяє також ознаку чесного ставлення до праці, яка виражається у виконанні планового навантаження при добрій якості роботи і бережливому ставленні до майна виправно-трудової установи [26].

Цікаву позицію з цього приводу висловлює В.О. Меркулова, яка підкреслює, що особливої уваги заслуговують ті засуджені, які під час відбування покарання нічим себе не виявили, не заохочувалися адміністрацією установи. Серед них питому вагу становлять особи, які не можуть адаптуватися цілком в умовах ізоляції протягом тривалого часу (окремі з них – усього періоду відбування покарання), не знаходять у собі сил (ні психічних, ні фізичних) для активної поведінки в установі [115, с. 238].

Тому виконання норми виробітку і відсутність порушень встановлений порядку виконання та відбування покарання є достатніми матеріальними підставами для розгляду питання про зміну умов тримання засуджених до позбавлення волі. Сумлінне ставлення до праці передбачає прагнення засудженого до перевиконання встановлених норм виробітку або зразкового виконання робіт, а також відшкодування збитків, заподіяних злочином, і надання матеріальної допомоги сім'ї, або виплати аліментів [95, с. 227].

Таким чином, поведінка засудженого та його ставлення до праці є фактичними підставами для прийняття суттєвих правових рішень щодо зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі. Разом з цим такі критерії, як ставлення до режиму відбування покарання, суспільно-корисної праці, виховного процесу, навчання слід застосовувати лише у тому випадку, коли будуть відомі мотиви позитивної поведінки засуджених у пенальний період [9, с. 93]. Таким чином, правові норми, які регулюють порядок зміни правового статусу засудженого до позбавлення волі та фактичні підстави для зміни даного статусу, повинні бути закріплені виключно на законодавчому рівні і регламентуватися лише КВК України.

Найсприятливіші умови виправлення та ресоціалізації ретельно вибраних в'язнів існують у відкритих закладах, де основний акцент робиться не на фізичних засобах попередження втеч, а на самодисципліні. Бажано, щоб число в'язнів у закладі було не занадто великим для того, щоб можна було застосувати індивідуальний підхід. У деяких країнах прийнято, що контингент

такого роду закладів не повинен перевищувати 500 осіб. У відкритих закладах треба утримувати якнайменше в'язнів.

У поведженні з особами, засудженими до тюремного ув'язнення чи іншої подібної міри покарання, треба прагнути, враховуючи тривалість терміну, який вони відбувають, прищеплювати їм бажання підкорятися законам і забезпечувати своє існування після звільнення. Поводження з ними повинно зміцнювати в них відчуття власної гідності та усвідомлення своєї відповідальності [121]. Слід зазначити, що застосовуючи елементи режиму, треба пам'ятати про інші засоби виправлення засуджених, які також впливають на їхнє виправлення. Робити основний акцент на режим, на нашу думку, не можна. Кожен із засобів виправлення засуджених тільки тоді може принести бажаний результат, коли буде в сукупності з іншими впливати на засудженого.

Аналіз чинного кримінально-виконавчого законодавства України дозволяє зробити висновок, що Кримінально-виконавчий кодекс України враховує важливі міжнародні правові акти, які визначають правове положення засуджених, стандарти поведження з засудженими, особливості встановленого порядку виконання та відбування покарань тощо. Разом з цим міжнародне кримінально-виконавче законодавство сьогодення характеризується надзвичайним динамізмом у напрямі звуження практики примусової ізоляції від суспільства і тому зазначає численних змін у напрямі застосування альтернативних покарань позбавленню волі.

Наведені нормативно-правові акти концентрують та узагальнюють у собі позитивний досвід кримінально-виконавчої практики, стандарти поведження із засудженими, вимоги до умов утримання засуджених, ресоціалізації засуджених та індивідуалізації виправного впливу, диференціації режимів, закріплюють перелік широких можливостей для фізичного і духовного розвитку засуджених, визначають правовий статус засуджених у місцях позбавлення волі.

Міжнародне законодавство з питань виконання та відбування покарань закріплює не лише основоположні права засуджених та конкретні вимоги режиму виправних установ, але й правовий та соціальний статус персоналу органів та установ виконання покарань. Стан дотримання прав людини у цілому і зокрема засуджених та персоналу ДКВС України є одним з критеріїв, за яким оцінюється рівень розвиненості демократії в державі.

Таким чином, сучасний етап розвитку органів та установ виконання покарань складно уявити без урахування основних положень міжнародних нормативно-правових актів, які забезпечують і охороняють права, свободи та законні інтереси людини і підтримують правопорядок у суспільстві. Імплементация міжнародних правил встановленого порядку виконання і відбування покарання у кримінально-виконавче законодавство дозволить не лише підняти рівень його розвитку, але й змінити його сутність на кшталт європейської пенітенціарної моделі, перемістивши акцент з каральної складової режиму на процес виправлення і ресоціалізації засуджених, захист їхніх прав та свобод.

Впровадження міжнародного пенітенціарного досвіду у теорію та практику забезпечення процесу виконання та відбування покарання (режиму) сприятиме розв'язанню таких завдань, як:

- розвиток Державної кримінально-виконавчої служби України на кшталт європейській пенітенціарній моделі;
- створення сприятливих умов в органах та установах виконання покарань для реалізації міжнародних стандартів поводження із засудженими та особами, які перебувають під вартою;
- створення необхідних правових, організаційних та психологічних умов, спрямованих на активний розвиток партнерських відносин з пенітенціарними системами іноземних держав;
- розширення переліку заходів встановленого порядку виконання і відбування покарання, спрямованих на забезпечення громадянських прав та соціальних пільг засуджених, сумісних із законом і умовами вироку;
- впровадження сучасних європейських методів та стандартів роботи з засудженими, спрямованих на виправлення та ресоціалізацію засуджених;
- розвиток та впровадження сучасних альтернативних видів покарання і організація служби пробації в Україні;
- приведення нормативно-правового забезпечення питань соціального і правового статусу персоналу ДПтС України у відповідність до міжнародних вимог;
- зміцнення кадрового потенціалу кримінально-виконавчої служби, протидія корупції та іншим протиправним проявам серед персоналу цієї служби;
- поліпшення взаємодії кримінально-виконавчої служби з правоохоронними органами, іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, пенітенціарними службами інших держав, міжнародними організаціями

Осмислення і вирішення окреслених питань повинно знайти відображення у прийнятті нових норм та внесенні змін до чинного КВК України. На нашу думку, доцільно законодавчо закріпити передові європейські вимоги режиму у ст. 102 КВК України, яка б служила стрижнем побудови всієї правової системи встановленого порядку виконання і відбування покарань. У зазначеній статті повинні знайти максимальне віддзеркалення мета, суть та особливості режиму.

Теорія кримінально-виконавчого права не містить певних сформованих наукових напрямів щодо встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму) у кримінально-виконавчих установах закритого типу. Сутність та зміст режиму постійно змінювались в залежності від різних етапів розвитку пенітенціарної служби, що обумовлено існуючим у відповідний період суспільним та економічним устроєм держави та її інтересами.

Констатується, що методологічні засади дослідження питань режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях ґрунтуються на специфіці об'єкта і предмета дослідження. Обґрунтовується необхідність використання діалектичного методу пізнання, зокрема, переходу мислення від

конкретного до абстрактного з подальшим розкриттям від абстрактного до конкретного, формально-логічного, логіко-юридичного, порівняльно-правового, системно-структурного та статистичного методу.

Таким чином, режим змінювався протягом його історичного розвитку, але завжди сприяв виправленню та ресоціалізації засуджених, а також забезпечував ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізацію їхніх прав і законних інтересів, безпеку засуджених і персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії, зміну умов тримання засуджених.

Аналіз наведених наукових поглядів дозволяє дійти висновку, що питання встановленого порядку виконання та відбування покарання залишаються вкрай актуальними для наукової спільноти у галузі кримінально-виконавчого права. Наукові дослідження вчених у галузі виправно-трудового права другої половини ХХ ст. стали значним внеском у розвиток вчення про режим у кримінально-виконавчих установах. У цей саме період було зосереджено дуже значну увагу на створенні нормативно-правової бази, спрямованої на врегулювання режиму у місцях позбавлення волі, чим, на нашу думку, і пояснюється активізація вивчення даного питання.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлюється не лише відсутністю у вітчизняній науці комплексного дослідження, присвяченого питанням забезпечення встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму), але й недосконалістю правового регулювання режиму. Переважно, питання встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму) врегульовані відомчими нормативними актами ДПтС України, а не вимогами КВК України, причому значення останнього у ході становлення правової держави має постійно зростати, оскільки верховенство закону є невід'ємною ознакою держави.

В останні роки у вітчизняній кримінально-виконавчій науці спостерігається немалий інтерес до визначення режиму, що свідчить про інтелектуальну напругу в цій галузі права і очевидний новий підхід до сучасного розуміння режиму. На нашу думку, під режимом слід розуміти врегульований нормами порядок виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі, пов'язаний із виконанням засудженими покладених на них обов'язків, неухильним дотриманням правил внутрішнього розпорядку дня, реалізацією прав і законних інтересів засуджених, а також безпекою персоналу і засуджених. Режим являє собою складне системне утворення, яке складається з ізоляції засуджених; постійного нагляду за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізації їхніх прав і законних інтересів; безпеки засуджених і персоналу; роздільного тримання різних категорій засуджених; різних умов тримання засуджених залежно від виду колонії; зміни умов тримання засуджених.

Сучасний етап розвитку органів та установ виконання покарань складно уявити без урахування основних положень міжнародних нормативно-правових актів, які забезпечують і охороняють права, свободи та законні інтереси

людини і підтримують правопорядок у суспільстві. Імплементация міжнародних правил встановленого порядку виконання і відбування покарання у кримінально-виконавче законодавство дозволить не лише підняти рівень його розвитку, але й змінити його сутність на кшталт європейської пенітенціарної моделі, перемістивши акцент з каральної складової режиму на процес виправлення і ресоціалізації засуджених, захист їхніх прав та свобод.

Осмилення і вирішення окреслених питань повинно знайти відображення у прийнятті нових норм та внесенні змін до чинного КВК України. На нашу думку, доцільно законодавчо закріпити передові європейські вимоги режиму у ст. 102 КВК України, яка б слугувала стрижнем побудови всієї правової системи встановленого порядку виконання і відбування покарань. У зазначеній статті повинні знайти максимальне віддзеркалення мета, суть та особливості режиму.

РОЗДІЛ 2

РЕЖИМ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ І ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

2.1 Сучасний стан виконання та відбування покарань у виправних колоніях через призму режиму

Не секрет, що реформа кримінально-виконавчого законодавства посідає одне з важливих місць у комплексі правових реформ, які проводяться державними інституціями. Саме ця сфера законодавства є найбільш чутливою, вразливою і саме у ній найчастіше обмежуються права та свободи людини і громадянина.

З часу прийняття нового Кримінально-виконавчого кодексу України, який визначив якісно нові засади виконання кримінальних покарань, було декілька спроб побудувати нове концептуальне бачення розвитку системи виконання кримінальних покарань. Однак, незважаючи на значну кількість нововведень, дедалі очевиднішим стає те, що практика фрагментарних удосконалень закону не може змінити ситуацію в цілому, тому слід схвально сприйняти Указ Президента України «Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» від 8 листопада 2012 р., який визначив головні напрями удосконалення існуючої кримінально-правової політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Затверджена цим Указом Концепція реформування Державної кримінально-виконавчої служби України покликана розв'язати ключові проблеми, які виникають на сучасному етапі діяльності служби, а саме: приведення умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, у відповідність до вимог законодавства та європейських норм і стандартів, забезпечення безумовного дотримання прав людини і громадянина в місцях позбавлення волі, стабільного функціонування органів, установ виконання покарань, вирішення кадрових проблем та соціального захисту персоналу; модернізація виробничої сфери підприємств установ виконання покарань.

Водночас, Концепція відображає дієвість інституту покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, визначає потребу в подальшій роботі щодо створення правових та матеріально-технічних умов для реформування кримінально-виконавчої інспекції у службу пробації, що дасть підстави для розширення кола державних та недержавних організацій, котрі залучаються до діяльності, спрямованої на забезпечення соціально-психологічного, педагогічного та профілактичного впливу на засуджених; розроблення і впровадження системи реабілітаційних, волонтерських та корекційних програм для осіб, до яких застосовані покарання, не пов'язані з позбавленням волі, та

осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також соціального патронажу звільнених з місць позбавлення або обмеження волі.

Безумовно, що концептуально закріплений вектор, спрямований на підвищення якості медичної допомоги, поліпшення умов тримання засуджених у лікувальних корпусах установ виконання покарань, підвищення якості медичної допомоги особам, узятим під варту та засудженим, які є хворими на туберкульоз, ВІЛ/СНІД та інші соціально небезпечні захворювання, шляхом облаштування дільниць слідчих ізоляторів для осіб, узятих під варту, хворих на туберкульоз, у протитуберкульозних закладах, розбудови інфраструктури закладів охорони здоров'я.

Безперечним позитивом Концепції є значна увага до модернізації підприємств установ виконання покарань, а також удосконалення системи професійної підготовки засуджених. Розроблені організаційно-економічні засади модернізації підприємств сприятимуть створенню умов для залучення інвестицій у підприємства установ виконання покарань та розміщенню на цих підприємствах замовлень на випуск продукції; підвищенню ефективності роботи підприємств установ виконання покарань; збільшенню потужностей із переробки сільськогосподарської сировини власного виробництва, впровадженню системи внутрішнього споживання власної продукції.

На особливе схвалення заслуговує те, що в Концепції професійне навчання засуджених розглядається не лише з урахуванням інтересів власного виробництва установ виконання покарань, а і ринку праці, а також можливого працевлаштування та продовження навчання після звільнення. Запровадження дієвого механізму заохочення засуджених до трудової діяльності та оптимізація системи оплати праці сприятиме й удосконаленню процесу відшкодування засудженими збитків, завданих злочинами, а також забезпеченню виконання засудженими інших наявних у них майнових зобов'язань.

Особливий інтерес в Концепції становить підвищення ефективності діяльності персоналу як один із головних напрямів модернізації ДПтС України. Слід відзначити найбільш вагомі чинники підвищення ефективності діяльності персоналу, а саме: формування та активне функціонування відповідної системи безперервного професійного розвитку кадрів; підвищення рівня правового та соціального захисту персоналу, оптимізації його чисельності з урахуванням науково обґрунтованих норм навантаження та міжнародної практики; забезпечення медичним обслуговуванням, реабілітацією та відновним лікуванням; поліпшення умов праці персоналу, вдосконалення системи застосування заходів морального та матеріального стимулювання праці; створення ефективної системи добору та підготовки кваліфікованого персоналу, запровадження спеціалізованої системи освіти, яка охоплювала б усі види навчання, а також забезпечення безперервної освіти, спрямованої на задоволення потреб Державної кримінально-виконавчої служби України у разі необхідності перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу.

Важливо засвідчити, що сучасний стан розвитку суспільних відносин в Україні пов'язаний із домінуванням прав людини і верховенства закону. Такий підхід зумовив і визначення кінцевого результату – побудови громадянського

суспільства [87]. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Важливість і цінність свободи, її унікальність особливо чітко людина усвідомлює, коли опиняється в умовах неволі. Опинившись відрізаною від світу, волі, людина фактично переживає друге народження. Їй необхідно пристосуватися, адаптуватися до нових реалій життя в умовах тюремного побуту, тюремного товариства. У подібній ситуації йдеться про дві категорії осіб. Одна категорія осіб, яка настроює себе наперед до умов несвободи, коли замишляє, готує і вчиняє злочин, ховається від правосуддя. Такі особи практично не залишають собі свободи, волі, і як правило, швидко пристосовуються до тюремної субкультури, тюремного побуту.

Основним завданням реформування системи органів і установ виконання покарань є вирішення проблеми створення ефективної моделі застосування засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Виконання та відбування покарання охоплює багатоаспектні взаємовідносини держави та засудженої особи, однак основним є досягнення єдиної мети суб'єктів даних відносин – виправлення і ресоціалізація засуджених.

Теорія про те, що ізоляція людини від суспільства, залишається одним з не найкращих каральних заходів, сформована вже понад століття тому, і оприлюднена на перших міжнародних пенітенціарних конгресах (Франкфурт – 1846 р., Брюссель – 1847 р., Франкфурт – 1857 р.). Тюрми дійсно були вертепами, в яких гніздилися хвороби і розбещення; над вхідними дверима був накреслений напис «Дантонового пеклад: *«Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate»*» [130, с. 242], залишається актуальною і потребує нових поглядів на подолання негативних наслідків ізоляції.

Перед органами, що виконують покарання, стоїть завдання суттєво знизити або повністю викоринити суспільну небезпечність діянь особи. Але негативні наслідки застосування позбавлення волі настільки великі, що в декілька разів перевищують вплив караючих та виправних елементів. Це впливає на поведінку і стан засуджених, руйнує їх власну гідність.

Враховуючи те, що будь-яке покарання в якості своєї властивості містить кару, позбавлення волі є найбільшим носієм каральних властивостей. Саме кара привносить у життя особи фізичні та моральні страждання: відсутність належних соціальних зв'язків із близькими, обмежене пересування, вибір виду суспільно-корисної праці, обмежена можливість (або взагалі відсутність такої можливості) задоволення всіх фізіологічних інстинктів (інтимного характеру), обмежене коло для спілкування в переважній більшості засудженими тощо. Подолання криміногенного впливу на осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі відзначаються надзвичайною актуальністю; не винятком є і сучасний період реформування системи виконання покарань.

У кримінологічній, кримінально-правовій та літературі з кримінально-виконавчого права, як уявляється, не приділялось належної уваги багатьом факторам криміналізації системи виконання покарань у виді позбавлення волі.

Глибина означеної проблеми, на нашу думку, полягає в більшій мірі у забезпеченні режиму в місцях позбавлення волі.

Перебування людини в місцях позбавлення волі розриває її соціальні зв'язки з суспільством та прийнятими в ньому нормами поведінки. Ті, хто до засудження мав дім і родину, можуть їх втратити, а також втратити і роботу, бо роботодавець може відмовитися взяти їх на попереднє місце. Кожний залишає місце позбавлення волі з тавром тюремного минулого. Як свідчить статистика, за ґрати часто потрапляє той, хто вже побував там [67]. Отже, факт засудження не зупиняє людину від вчинення тих дій, через які вона вже відбувала термін покарання.

Позбавлення волі можна було б виправдати з точки зору його стримуючого ефекту, але не для тих, хто вже відбув покарання, а відносно решти суспільства, але на практиці немає ніяких підтверджень обґрунтованості такого висновку. Дослідження свідчать, що суворість покарання може мати стримуючий ефект, але лише на найнижчому рівні шкали покарань. Багато злочинів вчинюються засудженими за обставин, коли емоції, вплив наркотиків або алкоголю беруть гору над будь-якими розумними доводами. Більшість людей стримує від вчинення злочину не страх перед покаранням, а самоконтроль, сумління [10, с. 5; 16, с. 24].

Ефективність системи виконання покарання сьогодні визначається ресоціалізацією та соціальною адаптацією ув'язнених після звільнення, під якою слід розуміти тривалий процес, що має в своїй основі складний комплекс психолого-педагогічних, економічних, медичних, юридичних і організаційних заходів, спрямованих на формування у кожного засудженого здібності й готовності до включення після відбуття покарання в звичайні умови життя суспільства. Цей процес припускає засвоєння елементарних норм, цінностей і знань, необхідних і достатніх для того, щоб бути включеним в життя суспільства [180, с. 44].

Покарання, в тому числі позбавлення волі, відповідно до чинного законодавства, має на меті не тільки кару, а й виправлення засудженого та попередження нових злочинів. Однак аналіз діяльності вітчизняної системи виконання покарань доводить наявність значної різниці між законодавчо визначеним та реальним станом практики діяльності органів і установ виконання покарань, що природно породжує недовіру суспільств до діяльності пенітенціарної системи та сумніви відносно того, чи залишати позбавлення волі одним з провідних покарань.

Значна кількість засуджених вже з перших днів перебування під вартою засвоює правила поведінки в місцях утримання, а згодом, у слідчих ізоляторах та УВП намагаються чітко їх дотримуватись, хоча і не погоджується з їх змістом. Навіть ті, хто визнає себе винними у вчиненні злочину, намагаються якнайшвидше пристосуватися до умов відбування покарання, знайти своє оточення і заступництво [6, с. 190].

Багато дослідників вказували на те, що воно деградує людей, спустошує і ганьбить їх, лягає важким тягарем на самого злочинця та його сім'ю [110, с.36]; негативно впливає на свідомість людей і суспільну психологію, робить

грубішою суспільну мораль і моральність; має доволі низьку ефективність, особливо стосовно неповнолітніх [184, с.52]; є небезпечним соціальним явищем навіть у стабільному суспільстві [177, с.97]; є для суспільства дорогим та руйнівним із соціальної точки зору; як правило, не сприяє зниженню рівня злочинності, тому в переважній більшості країн світу застосовується широке коло альтернативних видів покарань [46, с.99-100].

Основними проблемними питаннями пенітенціарної системи залишаються перевантаженість установ виконання покарань та слідчих ізоляторів засудженими; неналежні матеріально-побутові умови; відсутність фінансування на будівництво нових установ. Тобто, як і в інших державах, тиск силових структур, громадська думка, а також інші чинники, сприяють тому, що вислів «не буває багато тюрем» не втрачає своєї актуальності. Отже, це проблема не лише площ, а концептуальне питання, пов'язане із функціонуванням усієї кримінально-правової системи у широкому розумінні.

Державна пенітенціарна служба України, попри завдання виправлення засуджених, також не опікується їх долею, а прагне лише розширити коло кримінально-виконавчих установ. Тому реформування потребує вся інфраструктура кримінальної юстиції, а не лише суд, прокуратура чи Державна пенітенціарна служба. Очевидно, що зазначену проблему не можна вирішувати, ґрунтуючись лише на усвідомленні потреби.

Виправна колонія є місцем, де існує велика вірогідність порушення прав людини. У статті 10 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права сказано: «Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження та повагу до гідності, властивої людській особистості». У рамках українсько-швейцарського проекту «Установа-модель» на базі Білоцерківської кримінально-виконавчої установи (№ 35) було створено «установу-модель», де змінено традиційне для колоній розміщення засуджених за блочним принципом, кількість засуджених у відділенні зменшена зі 100 до 50 осіб та подвоєна чисельність начальників відділень соціально-психологічної служби. Вбачається, що навіть такий «широкий» розмах реформи, який, скоріше за все, слід очікувати впровадженням у всіх кримінально-виконавчих установах України, не є оптимальним.

Справа не лише у тому, щоб пенітенціарна система відповідала мінімальним стандартам країн Європейського Союзу, а у тому, наскільки ефективними виявляться результати реформування у справі виправлення засуджених. Дійсно, більшість реформ, а тим паче у такій галузі, вимагають проходження декількох етапів, однак світові досягнення у сфері пенітенціарної науки засвідчують, що засудженим необхідні умови, в яких вони можуть залишитись сам на сам зі своїми думками, найкраще в одиночній камері, в якій засуджений відпочиває і може проводити, за бажанням, свій вільний час.

Можливо, з перебільшенням щодо усвідомлення такої необхідності, у в'язницях Японії діє правило, що забороняє спілкування між ув'язненими, навіть під час слідування до їдальні чи виробничих ділянок. За це часто критикують японську в'язничну систему. Очевидно, що японці запровадили це відверто суворе правило не з міркувань посилення карального ефекту

відбування ув'язнення, а з огляду на увагу до кримінологічної закономірності «кримінального зараження» через психічну адаптацію до контингенту і сприйняття спотворених поглядів на життя у суспільстві, і передусім для того, щоб ув'язнена особа мала якомога більше нагод для самоаналізу [56, с. 73-74].

Переповненість виправних колоній означає на практиці те, що різноманітні види корекційних програм застосовуються стосовно невеликої частки ув'язнених [25, с. 185]. Істотне перевищення ліміту наповнення колоній і слідчих ізоляторів ускладнює організацію нормальної роботи цих кримінально-виконавчих установ і суперечить міжнародним стандартам поводження із засудженими.

Тривале перебування засуджених за ґратами не сприяє виправленню, навпаки, у суспільство повертається, як правило, нездорова, морально знівечена особа. Тому є сенс переглянути систему покарань у бік зниження максимального строку покарання у вигляді позбавлення волі та передбачити покарання за злочини, не пов'язані з насильством щодо потерпілих, у виді альтернативних позбавленню волі покарань, а також впровадити систему короткострокового, ізольованого позбавлення волі [124, с. 84]. Однак, як вбачається, таке зниження максимального строку позбавлення волі може не принести очікуваного результату, оскільки судами України при призначенні міри покарання у більшості випадків визначається покарання до п'яти років позбавлення волі [106, с. 14].

І сьогодні актуальні слова російського філософа В.С. Соловйова, який ще на початку ХІХ століття, відзначаючи соціальну значущість матеріальних умов в людському житті, писав: «Для того щоб людина відчувала себе людиною, є певний мінімум матеріальних умов її існування, що дозволяють жити в обстановці, яка не принижує її гідності» [197, с. 356].

Отже, суперечності між в'язничною системою і виправною функцією покарання залягають у існуючій парадигмі кримінальної юстиції. Вбачається, що кримінально-виконавча система щодо місць виконання покарання у виді позбавлення волі потребує концептуального переосмислення. Необхідне вироблення соціальної бази для відповідної системної декриміналізації самого феномену місця відбування покарання у виді позбавлення волі. Останнє уявляється неможливим без відповідного соціально-психологічного чинника, як у професійній, так і у буденній правосвідомості.

Реформа кримінально-виконавчої системи спрямована, перш за все, на соціальну переорієнтацію вивчення кримінальних покарань з урахуванням міжнародних стандартів законності, гуманізму, демократизму, справедливості, диференціації та індивідуалізації виховного впливу на засуджених. В її основу були покладені Декларація про державний суверенітет України, Конституція України, прийняті ООН Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, Європейські в'язничні правила, інші міжнародні правові акти та угоди.

Практика переконливо підтверджує соціальне значення правильно організованого побуту засуджених. П.П.Козлов [81, с. 81] ще в 1986 році писав, що якщо засуджені задоволені всім необхідним у рамках закону, то не складно навести і підтримувати встановлений правопорядок в установі. Саме

відсутність належних побутових умов, вірніше, відступ від них, часом зводить нанівець усі зусилля колективу в справі зміцнення правопорядку, а іноді призводить до небажаних наслідків і ексцесів.

М.О. Стручков вважав, що ефективна виховна робота неможлива, якщо засудженим не створені належні матеріально-побутові умови. Останні сприяють виконанню цими особами вимог режиму, виховують у них навички з дотримання і підтримання чистоти і порядку, допомагають створенню сприятливих умов для активного впливу на особистість засудженого [195, с. 236].

З огляду на зазначене цікавими, на нашу думку, виглядають результати опитування персоналу органів і установ виконання покарань, які відповідаючи на питання «Яке Ваше ставлення до впровадження міжнародних стандартів при поводженні із засудженими?, у переважній більшості (67%) відповіли, що ставляться до цього негативно, 11% опитаних взагалі байдуже сприймають впровадження таких стандартів і лише 22% опитаних сприймають їх позитивно.

Такий значний відсоток практичних працівників, які негативно ставляться до провадження міжнародних стандартів, на нашу думку, пояснюється перш за все тим, що міжнародні стандарти втілюються лише у сферу гуманізації відбування покарання засудженими, тоді як персонал залишився зі своїми проблемами сам на сам. У значній мірі таке сприйняття пов'язане з пострадянською ментальністю наших громадян. Отже реформування пенітенціарної системи має відбуватись поступово за всіма напрямками і лише тоді це матиме позитивний результат.

Суттєвий вплив на стан правопорядку в установах виконання покарань та дотримання порядку і умов відбування покарання здійснює криміногенний склад засуджених. За даними ДПтС України структура засуджених до позбавлення волі за віком станом на 2013 рік виглядала таким чином. Від 20 до 30 років – 47079 осіб, що складає 43%, від 30 до 40 років – 35489 осіб, що складає 33% від загальної кількості. Від 40 до 55 років – 19083 особи (17%), від 55 до 60 років – 2104 (2%), понад 60 років – 1091 (1%), загалом – 3195 осіб похилого віку. Засуджених до 20 років – 4 % від загальної кількості засуджених до позбавлення волі [62].

У наступні роки ситуація не змінилась, а по деяких показниках навіть погіршилась.

У 2010 році у місцях позбавлення волі перебувало 148 000, у 2011 році – 147 716 засуджених осіб, у 2012 році кількість ув'язнених збільшилась до 154 027 осіб. За рік чисельність ув'язнених осіб в установах виконання покарань зросла на 6 311 осіб (+ 4,27%), тоді як за попередній на 1770 осіб (+ 1,21%). Більші темпи зростання чисельності були тільки у 1999 році. Станом на 2013 рік загальна кількість осіб, які перебувають у 142 кримінально-виконавчих установах становить 117 951 особа.

З них: у 9 установах мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків – 6906 осіб; у 13 колоніях для тримання жінок – 6155 осіб; у 35 установах середнього рівня безпеки для вперше засуджених – 36665 осіб; у 41 установі середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених –

44797 осіб; у 9 установах максимального рівня безпеки – 4326 осіб; у 6 установах мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків – 970 осіб; у 8 виховних колоніях для неповнолітніх – 1330 осіб [63].

Не покращується і криміногенний склад засуджених до позбавлення волі: 17,1 тис. осіб, які відбувають покарання, засуджені за умисне вбивство, у тому числі 8,4 тис. осіб, які вчинили вбивство при обтяжуючих обставинах; 9,8 тис. осіб відбувають покарання за умисне тяжке тілесне ушкодження; 29,3 тис. осіб – за розбій, грабіж та вимагання; 2,3 тис. осіб – за зґвалтування; 26 осіб – за захоплення заручників; 25,8 тис. осіб – за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення із них біля п'яти тисяч осіб з діагнозом наркоманія. Засуджених до довічного позбавлення волі станом на 01.01.2012 року у місцях позбавлення волі перебувало – 1762 особи.

Криміногенна зараженість сучасних установ виконання покарань пояснюється стабільним негативним впливом кримінальної субкультури на осіб, які перебувають в місця ізоляції. Кримінальна субкультура місць позбавлення волі залишається однією з маловивчених проблем як в теорії кримінології, так і науці кримінально-виконавчого права, хоча і відіграє одну з важливих ролей в діяльності сучасної пенітенціарної системи [241].

Традиції, правила певного антигромадського середовища мають глибокі історичні корені. Так, академік Д.С. Ліхачов писав, що початок існування згуртованого злочинського середовища відноситься переважно до часу, коли масові експропріації землі створили умови первинного накопичення капіталу. Одночасно спостерігалася активізація загальнокримінальної злочинності із задатками професіоналізму [103, с. 357].

Формування професійної злочинності проходило паралельно з розвитком пенітенціарної системи. Так, відомий російський криміналіст Н.С. Таганцев відзначав, що «умови утримання ув'язнених в російських в'язницях з самого початку їх існування були вельми далекі від ідеалу: панувала тіснота, духота, голод, від якого багато вимирало» [208, с.94].

Тому злочинний елемент, потрапивши в нестерпні умови, був вимушений об'єднуватися, щоб спільно протистояти тюремній адміністрації, у зв'язку з чим була організована тюремна артіль або община, яка опікувалася арештантами, вимагала беззаперечного підкорення законам, розроблених мешканцями в'язниць. Саме тоді почала складатися кримінальна субкультура, що дійшла до наших днів, оскільки правила і традиції кримінального середовища почали розповсюджуватися всією територією Радянського союзу.

Відомий дослідник в'язниць царської Росії Н.М. Ядрінцев писав, що «відмінність общин в російських острогах була незначною, оскільки відрізнялися вони тільки ступенем свого розвитку, який залежав від досвіду і колективної сили арештантів» [256, с. 56].

Місця позбавлення волі перетворювалися на своєрідні школи по обміну досвідом, оскільки за виразом самих злочинців її іменують «академією», що співпадає з думкою відомих учених. Так, знаменитий революціонер - анархіст

П. Кропоткін в «Записках революціонера» писав, що в'язниці – це «університети злочинності» [96, с. 120].

У місцях позбавлення волі кримінальні традиції і встановлювані на їх основі неформальні норми поведінки регулюють відносини як в цілому, так і в малих групах засуджених. За даними В.І. Бистрих, 90% засуджених об'єднуються в малі неформальні групи, в яких велика частина правопорушень пов'язана з відступом від норм поведінки, що склалися. При цьому засуджені не тільки підтримують злочинні традиції, але і зацікавлені в розширенні своїх рядів. Тому живучість кримінально-злочинських традицій і звичаїв (основи кримінальної субкультури) – це об'єктивне явище, обумовлене у відповідь реакцією антигромадських елементів на законні вимоги правоохоронних органів і суспільства в цілому [44, с.225].

Характерно, що особи, які до засудження ще не стикалися з «правилами» злочинного світу, починають їх засвоювати з моменту поміщення в СІЗО. Під час прибуття засуджених в УВП також спостерігається їх «обробка» професійними злочинцями під різними приводами. У результаті багато хто засвоює певні моделі поведінки, включається в угруповання негативної спрямованості, встановлює тісні зв'язки з досвідченими злочинцями, які продовжують підтримувати їх і після звільнення з місць позбавлення волі. Але головне в іншому – в стабілізації антигромадської установки і поступовому переході до так званого «іншого життя» з неофіційною системою відносин, що склалися. Цей процес активно проходить не тільки в місцях позбавлення волі, але і зовні їх.

Саме неформальні закони кримінального середовища і стали своєрідним базисом організованої злочинності в колишньому СРСР, оскільки невід'ємним її елементом являлися «злочини в законі», унікальне специфічне об'єднання, характерне для України і країн колишнього СНД, своєрідний стан в злочинній ієрархії, що визначає ідеологію злочинності.

У 70-ті роки на фоні підйому економіки, освоєнь газонафтових родовищ Західного Сибіру, початку будівництва Байкало-Амурської магістралі, зростання добробуту народу з'являються несприятливі тенденції у сфері розподілу сировини, матеріалів, дефіциту товарів підвищеного попиту, у зв'язку з чим активно розвивається приватнопідприємницька діяльність, замаскована під різні підприємства народних промислів.

Природно, перші «піонери» ринкової економіки відразу ж виявилися під «ковпаком» криміналітету. Втім, цеховики і раніше вдавалися до допомоги деяких авторитетів злочинного світу в 40-50-ті роки, коли у них виникали конфлікти з «відбойщиками» – батьками сучасних вимагачів, а також їх шляхи перетиналися в місцях позбавлення волі, де «злочини» підтримували їх, призначаючи на посади бригадирів, завгоспів, нарядників, оскільки дійсно підприємці могли організувати виробництво в ГУЛАГу, що давало можливість лідерам кримінального середовища експлуатувати всю решту категорій ув'язнених. В окремих випадках цеховики виступали хранителями «чорної каси» – общаку або скарбниками. Але ці контакти були строго законспіровані, оскільки традиції і звичаї злочинного світу категорично забороняли

спілкуватися з «баригами», у зв'язку з чим в 40-50-ті роки відбулося злиття організованої загальнокримінальної злочинності з економічною [43, с. 128-136].

Таким чином, кримінальна субкультура місць позбавлення волі зіграла певну роль в злитті двох форм організованої злочинності – загальнокримінальної та економічної.

Вивчення причин посилення соціальної напруженості в суспільстві показує, що злочинність сьогодні стає реальною силою. Державна влада намагається призупинити ускладнення криміногенної ситуації в Україні, нейтралізувати основні причини та умови поширення тяжких, особливо тяжких та інших видів злочинів. Серед засобів боротьби держави зі злочинністю найбільш вагомим було й залишається кримінальне покарання. Однак його реалізація не завжди здійснювалась адекватно стану злочинності, її структурі та динаміці, соціально-економічним умовам. Незважаючи на тяжкість вчиненого злочину, характеристику особи злочинця, обставини, що пом'якшували або обтяжували діяння, більшість покарань призначалася і призначається у вигляді позбавлення волі.

Оперативна обстановка в місцях позбавлення волі також залишається складною: чисельність засуджених у зв'язку з подіями на сході країни з одного боку зменшилася, а з іншого погіршився криміногенний склад засуджених. Разом з тим в місцях позбавлення волі застосовуються антигуманні способи поводження із засудженими, пригнічується їх людська гідність, а в деяких випадках панує свавілля й жорстокість. Зазначене підтверджується і опитуванням персоналу, який зазначає, що їм доводилось під час виконання своїх службових обов'язків неправомірно застосовувати силу до засуджених (22% опитаних). При цьому ми допускаємо, що певна частина опитаних могла дати не повністю відверті відповіді.

Виходячи на свободу, колишні злочинці не тільки не виправляються, але набувають певних негативних навичок і повністю готові до подальшої злочинної діяльності. Крім того, багато з них за певних обставин ще в місцях позбавлення волі формуються в організовані злочинні угруповання з антисоціальними установками.

Не буде помилкою стверджувати, що проблема жорсткості каральної політики прямо пов'язана з проблемою оцінки ефективності позбавлення волі як засобу насамперед загальної превенції. Проблема ця досить складна, вимагає самостійного дослідження і, на жаль, дотепер розроблена вочевидь недостатньо. Однак навіть на підставі наявних даних нечисленних соціологічних досліджень, що вивчали загальнопопереджувальний вплив позбавлення волі як найбільш суворого виду кримінального покарання, можна зробити висновок про перебільшеність високої ефективності цього впливу.

Так, за даними А.Ф. Міцкевича, погроза кримінального покарання утримує від вчинення злочину всього 14% громадян [119, с. 13]. За даними інших авторів, кількість осіб, що утримуються від вчинення злочину під впливом страху перед покаранням, коливається від 20% до 24% [100, с. 140, 142]. За даними А.І. Марцева, 90 злочинців з 147 опитаних в момент вчинення злочину не боялися покарання чи байдуже ставилися до нього [111, с. 53].

Слід зазначити, що в кримінологічній і кримінально-правовій науці виявлятися і зростати розчарування в тюремному ув'язненні як у засобі загального і спеціального попередження починають вже з кінця XIX ст. Зростаючий рівень злочинності змусив дослідників критично поставитися до тюремного ув'язнення як міри, що переслідує мету загального попередження. Величезне зростання рецидиву і встановлення кримінальною статистикою того факту (Ф. Ліст), що з кожним наступним тюремним ув'язненням значно підвищується ймовірність рецидиву, змусив засумніватися у в'язниці і як у мірі спеціального попередження злочинності.

Відомий російський криміналіст С.К. Гогель писав у 1905 р.: «у в'язниці розчарувалися всі й остаточно: і законодавці, і судді, і криміналісти, і тюрмознавці» [37, с. 84]. Через 20 років М. Гернет пішов ще далі і стверджував, що «сучасний стан покарання позбавленням волі у старих і нових в'язницях зовсім огидний людській природі, протиприродний. Дорого коштуючи державі і спричиняючи великих страждань ув'язненим, в'язниці лише калічать арештантів і служать постачальниками злочинності». Порятунком автор бачив не у поліпшенні в'язниць, не у створенні «удосконалених в'язниць», а в руйнуванні в'язниці і заміні її спеціальною клінікою [35, с. 25]. Безумовно, висновки цих учених залишаються актуальними і в даний час.

Досягнення мети ресоціалізації особистості стає, по суті, нереальним. Практика свідчить, що злочинця вкрай важко ресоціалізувати, відірвавши від навколишнього середовища. Навпаки, у період перебування в місцях позбавлення волі, він здебільшого десоціалізується. А призначення установ виконання покарання полягає, принаймні, не в погіршенні людини. Важко уявити, як можна людину посадити за ґрати, ізолювати її від суспільства на довгі роки і при цьому зовсім серйозно міркувати про її навчання в таких умовах життя на волі. Про утопічність такого підходу знає кожен працівник пенітенціарної системи і та людина, яка заявляє про можливість ресоціалізації в умовах ув'язнення в масових масштабах, або недостатньо знайома з реаліями місць позбавлення волі, або може бути популістом, що намагається використовувати страх пересічних громадян у власних цілях.

У цьому зв'язку цілком обґрунтованою виглядає думка про те, що в сучасних соціальних умовах, якщо мова йде про позбавлення волі, ми можемо піклуватися лише про соціальну схоронність особистості в місцях позбавлення волі, але, на жаль, не про реабілітацію, що має метою реінтеграцію ув'язненого в суспільство [131, с. 154]. Так чи інакше, майже кожний, хто залишає сучасні місця позбавлення волі, стає гіршим у порівнянні з тим, яким він туди потрапив. І фактів успішної реінтеграції в суспільство цілком криміналізованих соціальних елементів світова література не наводить.

Наступною і, на нашу думку, однією з головних проблем діяльності установ виконання покарань в контексті порядку і умов виконання і відбування покарань у виді позбавлення волі на певний строк є скасування на законодавчому рівні суттєвих відмінностей між рівнями безпеки та умов відбування покарання.

Так, основною відмінністю режиму в установах виконання покарань є різниця у правовому статусу засудженої особи щодо її прав та обов'язків. Засуджені до позбавлення волі, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального, середнього та максимального рівня безпеки, користуються основними (загальними) правами, передбаченими ст. 8 КВК України. Стаття 107 КВК України визначає основні права і обов'язки засуджених до позбавлення волі. Глава 20 КВК України регламентує особливості відбування покарання у колоніях різних рівнів.

Згідно ст. 138 КВК України, засуджені у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання мають право:

– витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, в сумі до ста відсотків мінімального розміру заробітної плати;

– одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення.

За сумлінної поведінки і ставлення до праці після відбуття не менше однієї третини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання і їм може бути дозволено додатково витратити на місяць гроші в сумі п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати.

У виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання встановлюється режим, передбачений частиною другою ст. 99 КВК України для засуджених, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації, тобто тримаються під наглядом у вільний від роботи час, від підйому до відбою користуються правом вільного пересування в межах території дільниці, з дозволу адміністрації колонії можуть пересуватися без нагляду поза територією дільниці, але в межах населеного пункту, якщо це необхідно за характером виконуваної ними роботи або у зв'язку з навчанням, можуть носити цивільний одяг, мати при собі гроші та цінні речі, користуватися грішми без обмеження, мають право відправляти листи, отримувати бандеролі, посилки, передачі, одержувати короткострокові побачення без обмеження, а тривалі побачення – до трьох діб один раз на місяць, після відбуття шести місяців покарання в дільниці в разі відсутності порушень режиму відбування покарання, наявності житлових умов з дозволу адміністрації колонії можуть проживати в межах населеного пункту, де розташована колонія, зі своїми сім'ями, придбавати відповідно до чинного законодавства житловий будинок і заводити особисте господарство.

Згідно ст. 139 КВК України, у виправних колоніях середнього рівня безпеки засуджені мають право:

– витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, в сумі до вісімдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати;

– одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення.

За сумлінної поведінки і ставлення до праці після відбуття не менше половини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання і їм може бути дозволено додатково витратити на місяць гроші в сумі сорока відсотків мінімального розміру заробітної плати.

У виправних колоніях максимального рівня безпеки засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції у звичайних житлових приміщеннях та приміщеннях камерного типу. У виправних колоніях максимального рівня безпеки засуджені мають право:

– витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, в сумі до сімдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати;

– одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення.

Засудженим, які тримаються в приміщеннях камерного типу, надається щоденна прогулянка тривалістю одна година. За сумлінної поведінки і ставлення до праці після відбуття не менше половини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання і їм може бути дозволено додатково витратити на місяць гроші в сумі тридцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати.

Посилки і передачі засудженим надаються без обмежень у їх кількості незалежно від виду режиму установи виконання покарань; максимальна вага однієї посылки або бандеролі визначається діючими поштовими правилами.

Отже, детальний аналіз умов відбування покарання як однієї зі складових режиму вказує на те, що відмінність між умовами відбування покарання у виправних колоніях різних рівнів безпеки практично нівельована і простежується лише між виправними колоніями мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і виправними колоніями максимального рівня безпеки з триманням у приміщеннях камерного типу.

У решті виправних колоній умови відбування покарання практично не відрізняються. Посилки та передачі отримують без обмежень, побачення короткочасні одне на місяць, тривале один раз на квартал.

Щодо права витратити гроші на придбання продуктів харчування та предметів першої необхідності, то слід зазначити, що вказаний елемент умов відбування покарання у сучасних економічних умовах установ виконання покарань взагалі втрачає свою актуальність. Так, станом на квітень 2012 року виробництво в органах і установах виконання покарань налічує 128 промислових та 11 сільськогосподарських підприємств, в яких працюють більше 40 тис. осіб [38]. Тобто до суспільно-корисної праці залучено трохи більше, ніж третина осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, або лише 28% від працездатних засуджених.

Середня заробітна плата у засуджених, задіяних на виробництві, після всіх необхідних відрахувань є вкрай незначною. Так, за даними ДДУ ПВП за 2009 рік середній заробіток засудженого на місяць складав 285,26 гр., а в

деяких регіонах не перевищував 199,82 грн. [112, с. 5]. Протягом 2010-2012 років ситуація з працевикористанням засуджених не змінилась і середня заробітна плата за цей період не збільшилась, що підтверджується матеріалами колегії ДПтС України [113]. Наведені дані свідчать, що скористатись своїм правом на використання грошей для придбання продуктів харчування та предметів першої потреби не спроможний жоден засуджений у зв'язку з відсутністю таких коштів на їх особистих рахунках.

Скасування обмежень на отримання посилок та передач засудженим потягло за собою і іншу проблему – забезпечення належного порядку утримання засуджених. На це звертають увагу і опитані нами оперативні працівники, зазначивши, що скасування обмеження на отримання посилок і передач вплинуло на стан дотримання режимних вимог в установах виконання покарань (67%), 89% із опитаних вважають, що цей крок вплинув на забезпечення режиму негативно. Ми повністю погоджуємось з отриманими результатами, адже у значній кількості посилок і передач з продуктами харчування, які надходять засудженим, співробітники ВК виявляють заборонені предмети (наркотичні засоби, мобільні телефони, гроші тощо).

Про факти виявлення заборонених предметів постійно повідомляє центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань за результатами проведених спец операцій «Щит і Заслон». Так, у період з 23 квітня по 1 травня 2012 року проведено спеціальну операцію під умовним найменуванням «Заслон», а у період з 1 по 10 травня 2012 року особовий склад було переведено на посиленій варіант несення служби з проведенням спеціальної операції під умовним найменуванням «Щит». У результаті вжитих заходів попереджено 174 спроби доставки заборонених предметів до зон, що охороняються, через канали надходження (кімнати побачень, КПП, перекиди тощо).

За спробу передати засудженим заборонені предмети на 39 осіб оформлені відповідні матеріали щодо притягнення їх до адміністративної відповідальності. З метою виявлення в зонах, що охороняються, заборонених до використання предметів персоналом установ виконання покарань та слідчих ізоляторів проведено 320 загальних обшуків територій та приміщень житлових і виробничих зон. Підрозділи спеціального призначення залучалися до проведення обшуків в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах управлінь Державної пенітенціарної служби України в Донецькій, Запорізькій, Луганській та Житомирській областях.

Завдяки вжитим заходам, під час проведення операцій «Заслон» та «Щит» в зонах, що охороняються, вилучено 114,98 г. наркотичних засобів; 3 055 гривень; 1 485 л браги та 22,5 л спиртних напоїв; 104 одиниці виробів широкого вжитку та 815 мобільних телефонів. При спробі доставки до зон, що охороняються, вилучено: більше 341,2 г наркотичних засобів; 182 л спиртних напоїв; 11 тисяч 842 гривні та 611 мобільних телефонів.

Основною проблемою є те, що персонал не спроможний ретельно перевірити таку велику кількість посилок і передач, а засуджені, використовуючи різноманітні хитрощі, ховають заборонені предмети, які дуже

важко виявити. Неналежна технічна оснащеність ВК також слугує на користь засудженим.

Необхідно зазначити, що такі напрями матеріально-побутового забезпечення засуджених, як житлове та комунально-побутове, отримання посилок, передач і бандеролей, розмір грошових коштів, дозволених до використання з особового рахунку на придбання продуктів харчування і предметів першої необхідності, грошові премії та подарунки повинні використовуватися вітчизняним законодавцем як засоби стимулювання правослухняної поведінки засуджених у період відбування покарань [235, с. 30]. Але останні зміни, які внесені до КВК України, вказують на те, що переважна більшість перелічених напрямів практично не діють або не спрямовані на стимулювання правослухняної поведінки у засуджених.

Ми вважаємо, що матеріально-побутове забезпечення виконує своє соціальне призначення, будучи одним із самостійних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Однак законодавець не ввів матеріально-побутове забезпечення або матеріально-побутові умови утримання в перелік основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, визначених у ст. 6 КВК України. На наш погляд, цей пробіл необхідно усунути.

Соціальне значення матеріально-побутового забезпечення засуджених у процесі їх виправлення і ресоціалізації підтверджує у своєму дослідженні Є.Г. Багреєва, зазначаючи, що, якщо санітарно-гігієнічні норми відповідають естетичним та соціокультурним вимогам, то вони об'єктивно прискорюють процес виправлення і впливають на його успішність. На думку авторки, «соціокультурне середовище формує внутрішній світ індивіда, його переконання, погляди, потреби, визначає систему цінностей. Крім того, вона здатна в силу своїх специфічних особливостей впливати на духовну організацію людини» [8, с. 61].

Г.Д. Долженкова також підкреслює соціальне значення матеріально-побутового забезпечення засуджених у створенні передумов для їх успішної соціальної адаптації до життя на волі після відбування покарання [51, с. 100]. Н.Б. Хуторська, вивчаючи досвід виконання кримінального покарання у виді позбавлення свободи в Англії та Уельсі, дійшла висновку, що виховна робота із засудженими в нашому розумінні там відсутня. На думку британських колег, сама обстановка у в'язниці (чистота, порядок, нормальні умови життя, необхідні для цивілізованої людини) повинна надавати позитивний виховний вплив на засуджених [232, с. 16-17].

На наш погляд, створюючи гідне матеріально-побутове забезпечення засудженим, суспільство діє з позицій розумного егоїзму, тому що засуджені рано чи пізно вийдуть на свободу і увіллються у відкрите суспільство. Створюючи в місцях позбавлення волі нормальні матеріально-побутові умови існування, необхідно усвідомлювати, що кінцева мета цих гуманних умов – зниження рівня злочинності в суспільстві і, в першу чергу, – рецидивної злочинності.

Недоліки в матеріально-побутовому забезпеченні засуджених у період відбування покарань породжують невдоволення існуючими порядками і

озлоблення засуджених, яке вони переносять і на своє подальше життя. Зло породжує зло і, як результат, – рецидив злочинів. Розірвати це порочне коло можливо, в тому числі, і через створення гідного матеріально-побутового забезпечення засуджених. Ми повністю поділяємо думку багатьох вчених, які вважають, що рівень цивілізованості цих умов не повинен відставати від рівня цивілізованості країни з тим, щоб не викликати порушень правопорядку у виправних установах і відвикання засуджених від життя на свободі, яке сприяє рецидиву після звільнення від відбування покарання [215, с. 371].

До негативних медичних наслідків позбавлення волі слід віднести критичну ситуацію з поширеністю туберкульозу і ВІЛ-інфекції в місцях позбавлення волі. «Особлива роль» пенітенціарних закладів у поширенні епідемії туберкульозу підкреслювалася, зокрема, у ході парламентських слухань на тему «Епідемія туберкульозу в Україні і шляхи її подолання», що відбулася 19 травня 2003 р. Загальновідомо, що найбільш високим є відсоток поширення інфекційних захворювань саме серед осіб, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Стан здоров'я засуджених значно гірший за загальний рівень здоров'я населення країни. Бичем для кримінально-виконавчої системи стала проблема туберкульозу. Причому, якщо в 70 – 90-ті роки це була, в основному, тільки «табірна» проблема, то зараз вона перетворилася на загальнонаціональну. За свідченням медичних працівників, один хворий на туберкульоз, що не лікується, протягом року заражає 10 здорових людей в умовах волі.

А що тоді можна говорити про умови відбування покарання у виді позбавлення волі, де є величезна скупченість людей, що є причиною їхнього зараження. За оцінками експертів, рівень захворюваності на туберкульоз у місцях позбавлення волі у 43 рази вищий, ніж на волі, а рівень смертності – вищий у 14 разів [186, с. 37]. За міжнародними стандартами захворюваність на туберкульоз в установах кримінально-виконавчої системи досягла рівня епідемії. Близько 7% засуджених в українських колоніях страждають на активну форму туберкульозу. Так, тільки впродовж 1999–2009 рр. у слідчих ізоляторах і УВП від туберкульозу померло 3259 осіб. За зазначений період часу в місцях позбавлення волі і СІЗО занедужали на це захворювання 25 108 осіб. Особливе занепокоєння викликає стан справ з профілактики захворюваності ув'язнених на туберкульоз у слідчих ізоляторах. Показник захворюваності на туберкульоз на 100 тис. населення в СІЗО в 3,1 рази вищий, ніж серед осіб, що утримуються у виправних установах.

Система лікарняних установ спеціального призначення також, як вже вказувалося, переповнена. Варто підкреслити, що ледве не кожен другий офіційно зареєстрований хворий на туберкульоз (у межах 42–43%) – це «пацієнт» кримінально-виконавчої системи [69, с. 163].

Про незадовільне медичне забезпечення в місцях позбавлення волі свідчить і той факт, що значне число ув'язнених щорічно звільняється з місць позбавлення волі у зв'язку із захворюванням. Так, протягом 2010 р. із зазначеної причини було звільнено 2964 чол., що в 3,5 рази більше, ніж у 1999 р. Наявність проблем із медичним забезпеченням підтверджує і опитаний нами

персонал: 29% опитаних зазначають, що якість медичного забезпечення засуджених в УВП є незадовільною, при цьому решта опитаних (71%) вважає такий рівень цілком задовільним. Тут варто звернути увагу на те, що сучасна медицина, будучи за Конституцією України безоплатною, практично є недоступною для пересічного громадянина, а засуджені, які відбувають покарання за вчинений злочин у переважній більшості все ж таки перебувають під захистом і постійним медичним контролем.

Таким чином, соціальне призначення матеріально-побутового забезпечення засуджених в установах виконання покарань полягає у збереженні життя, здоров'я, людської гідності та забезпеченні нормального існування засуджених у місцях позбавлення волі; забезпеченні оптимального функціонування виправних установ; створенні матеріальних умов як основи для виправлення і ресоціалізації засуджених, попередженні рецидивної злочинності, належному виконанні режимних вимог, а також є самостійним засобом виправлення.

2.2 Правове регулювання режиму у виправних колоніях

Аналіз наукових досліджень режиму, розглянутих у попередніх підрозділах, себе далеко не вичерпав, оскільки кримінально-виконавче законодавство України постійно розвивається й невід'ємно пов'язане з практикою його застосування.

Таким чином, питання режиму у кримінально-виконавчих установах потребують всебічного та детального вивчення його правового регулювання, яке у сучасних умовах набуває надзвичайно важливого значення. Вирішення окресленого питання дозволить здійснити об'єктивний аналіз передумов формування режиму, появи певної системи та визначити шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення.

Дослідження проблем механізму правового регулювання є однією з актуальних у теорії права. Необхідність більш глибокого вивчення цих категорій обумовлюється недосконалістю законодавства і правозастосовної практики, приведенням їх у відповідність до міжнародних стандартів; підвищенням ефективності дії вже існуючих правових норм і правових інститутів держави; формування позитивної правової свідомості і правомірної поведінки як персоналу, так і засуджених.

Вивчення таких проблем має велике значення для галузевих юридичних дисциплін, конкретно кримінально-виконавчого права, оскільки дозволяє дослідити кримінально-виконавчі засоби впливу на суспільні відносини, їх роль у попередженні і припиненні порушень режиму утримання, а також вчинення злочинів.

На думку ряду провідних вчених-правників необхідно відрізнити поняття «правове регулювання» і «правовий вплив» [2, с. 19; 31, с. 67-68, 118, с. 17].

Наприклад, С.С. Алексєєв визначає правове регулювання як

«результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до вимог і суспільних потреб даного соціального устрою, який здійснюється за допомогою системи правових засобів» [3, с. 289]. При цьому, даючи визначення правовому регулюванню через «правовий вплив», він вважає, що останнє має ширший зміст [3, с. 290-291].

Аналізуючи поняття правового регулювання, необхідно уточнити зміст поняття «регулювання». Термін «регулювання» (з лат. *regulare*) означає підпорядковувати певному порядку, правилу, упорядковувати [193, с. 422].

За Великим тлумачним словником української мови слово «регулювати» означає: 1) впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі; 2) домогтися нормальної роботи машини, установки, механізму [30, с. 1207].

Вплив – дія, спрямована на когось з метою досягти чого-небудь; впливати – здійснювати вплив, вплинути на когось, що-небудь [30, с. 205]. З огляду на викладене можна зазначити, що значення цих термінів частково співпадають, однак «вплив» за змістом ширше поняття, ніж «регулювання».

У загальній теорії права під правовим регулюванням розуміється дія права на суспільні відносини за допомогою певних юридичних засобів, насамперед, норм права [61, с. 217; 183, с. 289]; форма впливу права на суспільні відносини, що здійснюється за допомогою юридичних засобів, які виникають на основі правової норми у вигляді прав та обов'язків, що здійснюються у повсякденних суспільних відносинах [159, с. 170]; впорядкування суспільних відносин, їхнє юридичне закріплення, охорона і розвиток, що здійснюється за допомогою прав і сукупності правових засобів [190, с. 529]; цілеспрямований вплив держави на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою всіх правових засобів (правових норм, правових відносин, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, актів застосування норм права, заборон, пільг, заохочень, покарання тощо) з метою їхнього упорядкування [59, с. 265].

Іншими словами, правовому регулюванню, на відміну від загального духовного, ідеологічного впливу права, властиве те, що воно завжди здійснюється за допомогою особливого, властивого тільки праву механізму, покликаного юридично гарантувати досягнення мети, вираженої в правових нормах [60, с. 218].

Правове регулювання завжди означає правовий вплив, але регулювання – є лише однією з форм впливу права на суспільні відносини, що не може охопити всі інші його форми.

Наведені визначення правового регулювання, закріплені у розглянутих працях науковців, дозволяють дійти висновку про те, що правова основа режиму складається із сукупності нормативних актів, які регламентують групи однорідних суспільних відносин у процесі виконання та відбування кримінальних покарань у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі; створення належних умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів шляхом застосування

відповідних форм, методів, сил і засобів. Нормативні акти, які складаються із правових норм, визначають правові, організаційні й тактичні положення використання форм та методів режиму, сил і засобів його забезпечення й створюють умови для досягнення поставлених завдань.

Таким чином, правове регулювання режиму можна визначити як сукупність різних форм та методів юридичного впливу держави на відносини у сфері виконання та відбування покарань у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі.

Правове регулювання має такі особливості: 1) здійснюється за допомогою загальнообов'язкових норм, які формуються державою; 2) спирається на можливість застосування примусової сили держави; 3) пов'язане з дією певного механізму, який охоплює всю сукупність юридичних засобів, за допомогою якого відбувається регулювання суспільних відносин. При цьому найважливіша сторона механізму правового регулювання полягає у забезпеченні ефективності впливу права на суспільні відносини.

Погоджуємось із думкою С.С. Алексева, що категорія «правове регулювання» має основоположне значення для правознавства. Поняття правового регулювання: по-перше, виражає напружену динаміку права, його силу, енергію, спрямовану на досягнення правового результату; по-друге, здійснюється за допомогою системи засобів, які утворюють не лише комплекси, багатоелементні утворення, а «ланцюги», послідовно пов'язані елементи структури в динаміці [3].

Вибір правового режиму обумовлюється природою кримінально-виконавчого законодавства, його суто охоронним, обмежувальним характером. Правовий режим для засуджених до позбавлення волі завжди є обмежувачим, оскільки його призначення – бути обмежувачем свободи засуджених, джерелом певних позбавлень фізичного, майнового, морального та ін. характеру.

Виконання покарання у виді позбавлення волі являє собою застосування до засуджених встановленого законом комплексу правообмежень. Цей обов'язок покладається на адміністрацію виправної колонії, яка у своїй діяльності керується законами та іншими нормативними актами. Адміністрація виправної колонії організовує належний режим і забезпечує контроль за його виконанням. У разі порушень з боку засуджених встановлених норм, вони можуть бути піддані дисциплінарному впливу і примусу до виконання вимог режиму.

Аналіз юридичної літератури свідчить, що правове регулювання режиму забезпечується низкою нормативних актів, які відрізняються один від одного за багатьма ознаками: юридичною силою, суб'єктами правотворчості, обсягом і характером дії, зовнішньою формою виразу тощо. У той самий час законодавство, що регулює режим у кримінально виконавчих установах, охоплюється й багатьма галузями права. Базове – це норми конституційного права, далі – це норми кримінально-виконавчого права та кримінального законодавства України.

Підкреслимо, що у правовому регулюванні режиму важливе місце посідає Конституція України, яка закріплює і регулює найважливіші сторони життя

суспільства і держави. І.В. Шмаров з цього приводу зазначав, що на формування кримінально-виконавчого законодавства безпосередній вплив здійснює правова система держави, що, в першу чергу, відображено у Конституції [238, с. 27]. Конституція – найбільш стабільний юридичний акт, що має найвищу юридичну силу [29, с. 115] та закріплює загальні засади діяльності державних органів.

Згідно зі ст. 19 Конституції України, органи державної влади, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Конституцією України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Права і свободи останньої, її гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності Держави, а утвердження і забезпечення цих прав і свобод є її головним обов'язком.

З наведеного зрозуміло, що Конституція України безпосередньо не регулює режим у КВУ, однак закріплює найвищі соціальні цінності, які стають своєрідним орієнтиром у діяльності персоналу ДКВС України, основною з яких є законність. Так, у Конституції чітко зазначено, що діяльність органів та установ регламентується законами України та іншими нормативними актами [242].

Центральне місце в механізмі правового регулювання режиму посідають закони та інші законодавчі акти України, причому їхнє значення у ході становлення правової держави має постійно зростати, оскільки верховенство закону є невід'ємною ознакою останньої. Верховенство закону виявляється, перш за все, у суворій відповідності йому всіх інших нормативних актів, оскільки закони мають найвищу юридичну силу. Закони регулюють найважливіші питання державного та суспільного життя, їхні норми складають серцевину, фундамент формування і розвитку інших правових норм [182, с. 55-67].

Підкреслюючи значення закону у системі правового регулювання, необхідно мати на увазі, що термін «закон» у цьому випадку вживається як узагальнююче поняття. Під ним розуміють усі нормативні акти, які мають силу закону, або, іншими словами, законодавчі акти. До них належать, крім власне законів, основи законодавства, кодекси, статuti, положення та інші акти, які ухвалюються Верховною Радою України.

Найважливішу роль у системі законодавчих актів, що регулюють режим, відіграє Кримінально-виконавчий кодекс України. У КВК України, зокрема, сконцентровано вимоги до нового розуміння режиму, розглянуто деякі його елементи тощо. Тому основоположне значення для правового регулювання режиму має Кримінально-виконавчий кодекс України, який суттєво оновив і вдосконалив кримінально-виконавче законодавство, відкрив широкі можливості пошуку нових досліджень у цій галузі [19, с. 8].

Важливі положення режиму та його обов'язкова відповідність принципам справедливості, гуманності, законності містяться у низці міжнародно-правових актів: Загальній декларації прав людини [58], Кодексі поведінки посадових осіб

у підтриманні правопорядку [79], Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [84], Зводі принципів захисту усіх осіб, яких піддано затриманню або ув'язненню в будь-якій формі [183] тощо.

Перелік міжнародно-правових актів не є вичерпним, проте, він надає уявлення про правові основи режиму, зокрема, загальні принципи забезпечення режиму та головні вимоги щодо забезпечення правопорядку.

Правову основу забезпечення режиму становлять Укази Президента України: Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади № 1085/2010 від 9 грудня 2010 року; Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України № 394/2011 від 6 квітня 2011 року; Про Комісію з питань попередження катувань № 950/2011/27 від вересня 2011 року; Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи № 24/2011 від 12 січня 2011 року; Про Положення про порядок здійснення помилування № 902/2010 від 16 вересня 2010 року та ін.

Особливу роль у правовому забезпеченні режиму відіграють відомчі нормативні акти ДКВСУ: Інструкція з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах, затверджена наказом ДДУПВП № 205/дск від 22.10.2004 р., Інструкція з організації охорони та нагляду у виховних колоніях”, затверджена наказом ДДУПВП № 220/дск від 20.11.2004 р.

На підставі викладеного вбачається, що наведена низка законодавчих та відомчих нормативних актів засвідчує важливість режиму у КВУ, визначає його особливе місце у забезпеченні процесу виконання і відбування покарань у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі. Разом з тим, більшість розглянутих актів відображає лише загальні аспекти режиму і практично не вирішує питання, що виникають у зв'язку з його забезпеченням у кримінально-виконавчих установах.

Ми не ставимо за мету дослідження нормативно-правових актів, які тільки відображають концептуальне бачення режиму та не конкретизують останнє. На нашу думку, першочергового значення набуває аналіз Кримінально-виконавчого кодексу України та відомчих нормативних актів ДПтС України з метою внесення змін і доповнень до чинного законодавства України щодо вдосконалення режиму у КВУ.

Національне кримінально-виконавче законодавство незалежної України (КВК 2003 р.) внесло суттєві зміни до норм, що регулюють порядок виконання та умови відбування покарань у виправних колоніях закритого типу, і вперше в ч. 1 ст. 102 дає визначення правового поняття режиму у виправних і виховних колоніях закритого типу, що зводиться до такого: режим – встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду

колонії; зміну умов тримання засуджених [93].

Режим, відповідно до наведеного визначення, може встановлюватися лише законом і підзаконними нормативно-правовими актами. Багатофункціональність режиму проявляється у тому, що він за своєю спрямованістю виступає не тільки як засіб виправлення, але й створює умови для диференційованого застосування інших засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Режим регламентує життя у виправних колоніях безперервно і протягом усього строку покарання. З його допомогою встановлюється межа дозволеного в поведінці засуджених і таким чином визначається їх правове становище. Правила режиму однаково обов'язкові для всіх засуджених і представників адміністрації пенітенціарних установ [171, с. 87].

Свого часу відомий фахівець у галузі тюрмознавства професор М.О. Стручков, розглядаючи питання правового регулювання режиму, писав, що «юридичними актами, в яких закріплюються принципові положення режиму, є закони, оскільки режим виражає властиві покаранню правообмеження. Якщо статус громадянина встановлено законом, то й вилучення з цього положення можуть бути зроблені теж законом» [173, с. 10]. Зроблений висновок важко переоцінити з позиції його значення у питаннях забезпечення прав засуджених та дотримання принципу законності при виконанні покарань у виді позбавлення волі.

Правове регулювання режиму та засобів його забезпечення викладено у главі 16 КВК України. Подальший розвиток та деталізацію норми правового регулювання режиму знаходять у відомчих нормативно-правових актах, що регулюють питання режиму виконання і відбування покарання в установах виконання покарань. До таких нормативно-правових актів відносить, наприклад, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджені Наказом ДДУПВП від 25 грудня 2003 № 275 і зареєстровані у Міністерстві юстиції України за № 1277/8598 від 31 грудня 2003 року [158].

Режим встановлює правила поведінки всіх учасників і суб'єктів правовідносин, їх права та обов'язки, що виникають з приводу виконання і відбування покарання. Режим виступає сполучною ланкою в сфері застосування інших засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, передбачених законом. Самостійними є норми режиму, що регулюють запобігання вчинення засудженими та іншими особами злочинів та інших порушень режиму утримування.

До таких можна віднести норми КВК України, які спрямовані на забезпечення охорони і нагляду засуджених (ст. 103 КВК України), здійснення оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань (ст. 104 КВК України), застосування заходів в умовах режиму особливих умов у колоніях (ст. 105 КВК України), застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї (ст. 106 КВК України), де повинно бути визначено: вичерпний перелік підстав застосування сили; окреслено випадки, за яких застосовується той чи інший вид спеціального засобу; чітко визначено коло осіб, які мають право приймати власне рішення на застосування сили;

послідовність та порядок застосування фізичної сили, спеціальних засобів та низку інших важливих питань^[189]

Як зазначає Ю. Орел, норми кримінально-виконавчого права України, що регламентують порядок і умови виконання й відбування покарання у виді позбавлення волі, передбачають для засуджених спеціальні правила поведінки, які впливають із режиму і умов відбування позбавлення волі. Порушники режиму, не виконуючи вимоги, що передбачені законом і нормативними актами, перешкоджають нормальній діяльності органів, які здійснюють виконання вироків та призначених у них покарань, протидіють карально-виховному процесу і негативно впливають на інших осіб, що відбувають покарання [129, с. 28].

На думку авторів підручника з кримінально-виконавчого права Росії, правила режиму необхідно розділяти не лише за суб'єктами впливу, а й щодо застосування в просторі [214]. Виконуючи вимоги режиму, працівники виправних установ зобов'язані постійно зміцнювати правопорядок, проводити цілеспрямовану виховну роботу серед засуджених; виявляти та проводити упереджуючу роботу зі спробами ведення ними паразитичного способу життя; вміло поєднувати високу вимогливість з уважним ставленням до кожного засудженого.

Кримінально-виконавче законодавство передбачає лише законність такої діяльності. Підкреслюється, зокрема, що, вся діяльність виправних установ повинна базуватися на суворому додержанні законів. Адже тільки така діяльність сприятиме реалізації завдань, поставлених перед установами кримінально-виконавчої системи.

Проведений аналіз норм кримінально-виконавчого законодавства, які регламентують виконання покарання у виді позбавлення волі, показав, що правовий порядок у ВК регламентується різними нормативно-правовими актами, а також іншими Законодавчими актами. У зв'язку з цим ми дотримуємось точки зору, що стаття закону, яка містить у собі вказівку на іншу норму, є всього лише тільки статтею закону, а не нормою права. Такої точки зору дотримується А.Ф. Шебанов [236, с. 42].

До таких норм, перш за все, можна віднести Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», Поштові правила в частині визначення максимальної ваги посилок, бандеролей, а також стягнення поштових тарифів із засуджених [164], Інструкції МОЗ (у частині визначення часу настання юридичних фактів для вирішення питань про надання права засудженим жінкам права на проживання за межами колонії).

Окрім зазначеного, ціла низка статей інших галузей права прямо передбачають суб'єктом врегульованих правовідносин осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі та їх родичів. Дії цих статей, передбачають відповідальність осіб, які порушують порядок передач засудженим, які спрямовані на забезпечення режиму в УВП (ст. 188 Кодексу України про адміністративні правопорушення). На нашу думку, й інші статті Кодексу України про адміністративні правопорушення України можуть ефективно сприяти забезпеченню правопорядку у ВК, визначаючи

адміністративну відповідальність за: дрібне хуліганство (ст. 173); виготовлення, зберігання самогону та апаратів для його вироблення (ст. 176); азартні ігри (ст. 181).

Ряд зазначених правопорушень, за вчинення яких може наставати відповідальність за відповідними статтями КУпАП, наприклад, вживання наркотиків, дрібне хуліганство, визначені кримінально-виконавчим кодексом, як злісне порушення встановленого порядку відбування покарання засудженим (ст. 133 КВК України), повинно потягти застосування до засудженого заходів дисциплінарної відповідальності. Однак, продублювавши до певної міри адміністративне право, кримінально-виконавче не визначає ані виду відповідальності за вказані правопорушення, ані вичерпного переліку правопорушень, які вчиняють засуджені у місцях позбавлення волі.

Статті 307, 314, 315, 316, 391, 392, 393 КК України, забезпечуючи охоронну функції режиму, передбачають кримінальну відповідальність за порушення правопорядку під час відбування покарання. Правова база забезпечення режиму відбування покарання у виді позбавлення волі не обмежується проаналізованими документами. Процес створення цієї правової бази не завершений. Він безпосередньо пов'язаний зі змістом політичних і соціально-економічних реформ в країні. Корінні зміни, що відбуваються у всіх сферах життя держави і суспільства, істотно впливають на правовстановлюючу та правозастосовну політику і практику, в тому числі в такій специфічній сфері діяльності, як забезпечення режиму тримання в установах виконання покарань.

Основні зовнішні фактори, що визначають умови відбування покарання у виді позбавлення волі, незмінні для всіх часів і суспільних формацій, завжди діють взаємопов'язано і практично ніколи поодиноці.

До таких факторів відносяться:

1. Рівень загальної культури, панівні ідеологічні та моральні цінності, їх гуманістична насиченість або, навпаки, її відсутність в конкретному суспільстві і державі, в даній країні.

2. Рівень економічного розвитку, від чого залежить можливість використання матеріальних (фінансових) коштів для створення таких умов відбування покарання в місцях позбавлення волі, які найбільшою мірою сприяли б виправленню і перевихованню злочинців, забезпечували їх безпеку, не принижували гідності, готували до життя на волі [5, с. 43].

Умови відбування покарання у виді позбавлення волі в Україні не відповідають цивілізованим умовам у зв'язку з тим, що рівень економічного розвитку країни не дозволяє створити такі умови відбування покарання у місцях позбавлення волі, які повноцінно сприяли б виправленню і ресоціалізації засуджених, про що ми детально вказували у попередньому підрозділі.

З викладеного можна зробити висновок: незважаючи на постійне недофінансування кримінально-виконавчої служби, кадрові проблеми, пов'язані з некомплектом особового складу всіх служб колоній, в тому числі відділів нагляду і безпеки, на зростання чисельності засуджених, що утримуються у ВК закритого типу, на погіршення їх кримінологічної

характеристики, стан правопорядку в місцях позбавлення волі є керованим, хоча і потребує поліпшення. На наш погляд, такий результат став можливим завдяки значній роботі, проведеній за останні роки з вдосконалення правової бази, що регулює порядок виконання і відбування покарань, а також в організаційному плані.

Як уже зазначалося, був прийнятий новий Кримінально-виконавчий кодекс України, який вступив в дію з 1 січня 2004 року, і у відповідності до нього приведені всі підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють режим утримання та стан правопорядку у ВК. Новий КВК України істотно демократизував і вдосконалив правове регулювання режиму у ВК, що зміцнило правопорядок в місцях позбавлення волі.

Іншою важливою подією, яка, на нашу думку, позитивно відбилася на стані справ в місцях позбавлення волі, стало перепідпорядкування центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань Міністерству юстиції України і створення на базі ДДУПВП Державної пенітенціарної служби України.

Приєднання України до Ради Європи вимагає від кримінально-виконавчої служби змінити підходи до засобів виправлення і ресоціалізації особистості засудженого, привести норми кримінально-виконавчого законодавства у відповідність до Міжнародних стандартів поводження з ув'язненими. Державна кримінально-виконавча служба України стала більш демократичною і відкритою для громадськості. Всі ці об'єктивні обставини зажадали глибоких змін в роботі виправних колоній. Проте ще багато належить зробити з удосконалення законодавства та зміцнення правопорядку в місцях позбавлення волі.

Отже суть режиму полягає в примусі, пов'язаному з певними обмеженнями і стражданнями. Режим використовується комплексно з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, особистості засудженого, його поведінки і ставлення до праці. Разом з цим режим має і виховне значення. Він забезпечує чіткий розпорядок дня, привчає засудженого беззастережно виконувати законні вимоги адміністрації, робити кожну роботу вчасно, якою б непривабливою вона не була, привчає до систематичного, неухильного дотримання вимог закону.

Головним завданням режиму відбування покарання в колонії є створення таких умов відбування покарання, за яких якомога повніше використовувалися б засоби виправлення і ресоціалізації засуджених. І хоча режим пов'язаний з примусом, одне з його завдань – це добитися свідомого виконання засудженими вимог внутрішнього розпорядку в колонії, дотримання дисципліни.

Дослідивши правове регулювання режиму утримання і засоби його забезпечення у виправних колоніях закритого типу, ми дійшли висновку, що поряд з тією важливою роллю, яку він відіграє у карально-виховному процесі засуджених, режим є об'єднуючою ланкою серед основних засобів виправлення і ресоціалізації, створюючи умови для їх застосування.

Правове регулювання режиму в УВП здійснюється в основному нормами кримінально-виконавчого права, а також нормами (правилами), які закріплені в інших галузях права (кримінального, адміністративного, цивільного інш.) та іншими діючими законами і підзаконними актами у певному обсязі.

Правовий вплив і правове регулювання близькі за значенням, але не рівнозначні поняття. Правовий вплив ширше поняття, ніж правове регулювання, і окрім спеціальних юридичних форм, включає в себе інформаційно-психологічну, виховну і соціальну форми.

2.3 Оперативно-розшукове забезпечення режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях

Модернізація Державної пенітенціарної служби України передбачає вирішення комплексу завдань, одним з яких є ефективне застосування оперативно-розшукових засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Оперативно-розшукова діяльність є видом діяльності, що здійснюється оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань гласно та негласно.

Оперативно-розшукову діяльність як засіб забезпечення режиму виконання і відбування покарання досліджував у кандидатській дисертації І.В. Саленков [180, с. 90-96]. Нажаль автор спромігся лише до констатації того, що ОРД в колоніях відіграє важливу роль і являється специфічним видом боротьби зі злочинністю. Детальний аналіз зазначеної праці вказує, що поставлене автором завдання лише окреслене, ґрунтовний аналіз оперативно-розшукового забезпечення не проводився, що дає нам підстави усунути зазначений недолік у власному дослідженні.

Оперативно-розшукове забезпечення повинно здійснюватись з урахуванням типів особистості, психологічних та індивідуальних особливостей, ступеня педагогічної занедбаності засуджених. Виконання та відбування покарання охоплює багатоаспектні взаємовідносини держави та засудженої особи, однак основним є досягнення єдиної мети суб'єктів даних відносин – виправлення і ресоціалізація засуджених. Думка, що ув'язнення, яке набуло свого поширеного формату вже дуже давно, залишається відносно стабільним у своїх карально-деструктивних якостях, висловлювалась вже понад століття тому, зокрема, у бутність перших міжнародних пенітенціарних конгресів.

Питання режиму виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі залишається одним з важливих у теорії та практиці кримінально-виконавчої науки. Режим як основний засіб виправлення і ресоціалізації засуджених перебуває у центрі уваги не лише фахівців у галузі кримінально-виконавчого права, а й інших учених: психологів, педагогів, а також фахівців у галузі оперативно-розшукового права.

Згідно ст. 102 КВК України, режим у виправних колоніях забезпечує: ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і

персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених.

Як відомо, норми кримінально-виконавчого права України, що регламентують порядок і умови виконання й відбування покарання у виді позбавлення волі, передбачають для засуджених спеціальні правила поведінки, які впливають із режиму і умов відбування позбавлення волі. Порушники режиму, не виконуючи вимоги, що передбачені законом і нормативними актами, перешкоджають нормальній діяльності органів, які здійснюють виконання вироків та призначених у них покарань, протидіють карально-виховному процесу і негативно впливають на інших осіб, що відбувають покарання [129, с. 28].

Негативний вплив злісних порушників на оперативну обстановку у виправних установах не обмежується здійсненням ними протиправних діянь. Дана категорія засуджених є загрозою суспільству, тому що вони є джерелами кримінальних традицій і звичаїв – кримінальної субкультури.

Вивчаючи думку оперативних працівників щодо превентивної дії статті 391 КК України, нами встановлено, що 100% опитаних вважають, що застосування вказаної статті позитивно впливає на стан дисципліни серед засуджених (Додаток Б). Ми повністю підтримуємо практичних працівників, адже злісні порушники режиму утримання є потенційними суб'єктами злочину, передбаченого ст. 391 КК України; належна робота по припиненню таких злочинів, притягнення винних до відповідальності значною мірою підсилює превентивний ефект і виступає стримуючим засобом вчинення аналогічних злочинів іншими засудженими. Адже серед основних детермінант вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України, є бажання підвищити злочинний авторитет серед засуджених (10%); неповага до представників адміністрації (27,5%); недоліки соціально-виховної роботи із засудженими (15%) (Додаток Б).

За своїм змістом режим виконує такі функції: каральну, виховну, правового регулювання застосування карально-виховного впливу, запобігання і профілактику вчинення злочинів засудженими, а також забезпечення ефективного застосування інших засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Із перелічених функцій певний науковий інтерес в рамках дослідження представляє функція запобігання та профілактики вчинення злочинів засудженими. Виконання зазначеної функції забезпечується іншими видами діяльності, зокрема – оперативно-розшуковою. Згідно ст. 104 КВК України, в колоніях здійснюється ОРД, основним завданням якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою:

- забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб;
- попередження і виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання;
- вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень;

– надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів [93].

Відповідно до статті 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ОРД – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [167].

У «вузькому» розумінні ОРД це – заснований на оперативно-розшуковому законодавстві вид соціально корисної юридичної державної діяльності уповноважених законодавством суб'єктів, що представляє собою систему застосування гласних і негласних сил, засобів і методів, а також вчинення оперативно-розшукових дій, що здійснюються з метою захисту людини і суспільства від злочинних посягань.

У «широкому» розумінні у визначенні ОРД змінюється зміст одного з основних його суб'єктивних елементів – мети. Вузьке спрямування ОРД направлене на захист від злочинних посягань людини і суспільства, а метою її діяльності виступає *забезпечення безпеки (курсив мій О.Щ.)* громадян суспільства і держави.

Слово «оперативний», відповідно до тлумачного словника С.І. Ожегова, означає, по-перше, ознаку суб'єкта, який безпосередньо щось здійснює, по-друге, здатність швидко, вчасно щось виправити і спрямувати в необхідне русло [128, с. 452]. За Великим тлумачним словником сучасної української мови, слово «оперативний» розуміється як «здатний вірно і швидко виконувати ті чи інші завдання» [30, с. 845]. Безумовно, оперативні працівники у ході виконання службових обов'язків виконують якусь роботу. Термін «оперативник тлумачиться як співробітник, який займається оперативно-пошуковою діяльністю із попередження і розкриття злочинів [30, с. 845].

Терміни «розшук», «розшуковий», «розшукувати» мають практично однакове тлумачення і під ними розуміється – система слідчих і оперативних заходів щодо розшуку злочинця, який зник, чи викраденого майна. Розшуковий, тобто той, хто проводить розшук когось, чого-небудь. Виявляти, знаходити [30, с. 1273].

Тепер спробуємо надати тлумачення терміну «оперативно-розшукове забезпечення». Згідно словника В.Даля «забезпечити» – це дати що-небудь, спорядити що-небудь [45, с. 577]. Великий тлумачний словник сучасної української мови під словом «забезпечення» розуміє постачання чогось у достатній кількості, задоволення когось, чогось у якихось потребах; створення надійних умов для здійснення чого-небудь, гарантія чогось; захист, охорона кого-небудь, чого-небудь від небезпеки [30, с. 375].

В оперативно-розшуковому праві під забезпеченням ОРД розуміють комплекс організаційних і тактичних заходів із застосування переважно негласних сил, засобів і методів, спрямованих на отримання достатніх фактичних даних, створення умов ефективного їх використання, як під час їх реалізації, так і в кримінально-процесуальному режимі [39, с. 70–71].

За функціональною спрямованістю завдання ОРД класифікуються на три групи:

– превентивного призначення – до цієї групи входять завдання запобігання злочинам (загальна і приватна превенція) в умовах місць позбавлення волі, попередження вчинення порушень режиму тримання, які, у свою чергу, можуть перерости у злочинні дії;

– виявлення – завдання з виявлення злочинів і їх розкриття;

– розшук – безпосереднє встановлення осіб, які ухиляються від суду, слідства чи відбування кримінального покарання, а також викрадених цінностей.

Ключовим завданням, безсумнівно, у системі задач ОРД є група завдань превентивного призначення. Лише попередивши вчинення суспільно-небезпечно діяння, можна повністю досягнути мети ОРД – захисту відповідного об'єкта від злочинного посягання.

Завдання оперативно-розшукової діяльності взаємопов'язані і взаємозалежні. Поряд із тим кожне із них автономне і має конкретний зміст, обумовлений, перш за все, способом вирішення і тягне за собою певні юридичні наслідки [169, с. 24].

За своєю суттю оперативно-розшукове забезпечення виконання кримінального покарання у виправних колоніях є галузевим інститутом оперативно-розшукового забезпечення виконання покарання. Однак специфіка аналізованого нами предмета передбачає детальне вивчення саме цієї форми оперативно-розшукової діяльності, що є домінуючою при здійсненні оперативно-розшукової процесу в установах виконання покарань.

Оперативно-розшукове забезпечення режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях полягає в комплексному здійсненні оперативно-розшукових заходів, що проводяться оперативними підрозділами УВП у процесі виконання і відбування покарань у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, з метою вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінально-виконавчого законодавства.

Оперативно-розшукове забезпечення режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях є комплексною формою взаємодії оперативних підрозділів та інших структурних підрозділів УВП, оскільки в ході цього процесу реалізуються різні форми взаємодії а саме: процесуальні, передбачені кримінальним процесуальним кодексом України, кримінально-виконавчі та непроцесуальні (організаційно-тактичні), визначені відомчими правовими актами та вироблені багаторічною правозастосовною практикою.

ОРД в установах виконання покарань являє собою вид державно-правової правоохоронної діяльності, здійснюваний на основі законів та підзаконних, переважно відомчих, нормативно-правових актів шляхом використання гласних і негласних сил, засобів та методів ОРД стосовно об'єктів, включених у сферу функціонування кримінально-виконавчої системи, з метою запобігання пенітенціарній злочинності, забезпечення виконання режимних вимог та безпеки засуджених і персоналу [7, с. 80].

При цьому у юридичній літературі неодноразово звертається увага на зв'язок порушень, встановлених у місцях позбавлення волі правил поведінки засуджених (установленого порядку відбування покарання) з правопорушеннями у сфері безпеки, до яких відносяться невиконання засудженим законних вимог адміністрації, порушення техніки безпеки, протипожежних, санітарних норм і протиправні посягання засуджених на оточуючих [42, с. 9].

Основні зусилля оперативних підрозділів установ виконання покарань мають бути спрямовані на виявлення осіб, схильних до порушень порядку відбування покарань, постановку таких засуджених на оперативно-профілактичні обліки та забезпечення постійного гласного та негласного контролю за поведінкою підоблікового елемента з метою запобігання вчинення злочинів та інших правопорушень.

У теорії та практиці ОРД сформувався особливий термінологічний апарат, одним із основних понять якого є – сили оперативно-розшукової діяльності. До сил ОРД відносять:

- працівників оперативних підрозділів;
- представників громадськості, які залучаються до виконання окремих оперативно-розшукових завдань;
- особи, які надають допомогу оперативним підрозділам на конфіденційній основі.

Як зазначає І.П.Баглай, оперативні працівники складають основу інтелектуального потенціалу ОРД і виступають головними суб'єктами, уповноваженими здійснювати оперативно-розшукові заходи і застосовувати при цьому всі наявні сили та засоби ОРД. На посадах оперативних працівників проходять службу штатні співробітники начальницького складу ДКВС України, які мають спеціальне звання. За освітнім рівнем оперативні працівники установ виконання покарань характеризуються таким чином: мають середню спеціальну освіту 22,3 % (141 працівник), вищу юридичну 48,8 % (315 опитаних), іншу вищу 12 % (80 опитаних), неповну вищу 11,2 % (72 опитаних), іншу освіту мають 5 % (37 опитаних), наділені повноваженнями виконувати спеціальну роботу в обсягах, визначених нормативно-правовими актами ДПтС України [6].

Проведене нами дослідження показало, що протягом останніх трьох років суттєво омолодився особовий склад оперативних підрозділів. Переважна більшість (78% опитаних нами оперативних працівників) мають стаж служби в органах і установах виконання покарань до п'яти років, із них до двох років – 60%. На нашу думку, значна плинність особового складу оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань негативно впливає на стан правопорядку в УВП, що абсолютно підтверджується статистичними даними за останні роки. Простежується щорічне збільшення злочинів у межах 20%.

Закони України, відомчі нормативно-правові акти надають право оперативним працівникам залучати до виконання як разових, так і постійних завдань представників громадськості без дотримання принципу конспірації. Постійна чи разова допомога представників громадськості оперативним

підрозділам у боротьбі з правопорушеннями і злочинністю – це специфічна форма реалізації громадянами України свого конституційного обов'язку.

Згідно зі ст. 13 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», особа, яка залучається до виконання завдань оперативних підрозділів, перебуває під захистом держави, тобто держава захищає її життя, здоров'я, честь і гідність [65, с. 60].

Для вирішення завдань ОРД громадськість залучається, як правило, з дотриманням таких вимог:

- громадськість не завжди інформують про кінцеву мету заходів;
- перед нею не розшифровуються негласні засоби й методи ОРД, джерела надходження інформації, яка стала підставою для проведення оперативно-розшукових заходів;

- представники громадськості залучаються до участі в ОРД тільки відповідно до завдань оперативних підрозділів установ виконання покарань.

Гласна допомога представників громадськості оперативним підрозділам установ виконання покарань здійснюється в таких формах:

- участь в обшуку, виїмці, обстеженні земельних ділянок, з метою виявлення ознак кримінально карних діянь;

- залучення до візуального спостереження в громадських місцях з використанням різноманітних технічних засобів (фото-, кіно- та відео зйомки, оптичних приладів тощо);

- участь у контрольованих закупках (особливо при розробці осіб, підозрюваних у незаконному обігу наркотичних речовин в установах виконання покарань);

- виявлення фактів розкрадань у сфері фінансово-господарської діяльності установ виконання покарань;

- документування злочинних дій [66, с. 113];

- використання за згодою громадян їхнього житла, інших приміщень, транспортних засобів і майна для виконання завдань ОРД.

Практика діяльності оперативних підрозділів установ виконання покарань показує фактичну відсутність випадків використання громадськості як сил оперативно-розшукової діяльності при оперативно-розшуковому забезпеченні режиму виконання і відбування покарань у виправних установах.

У зв'язку з тим, що однією з основних форм оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів УВП є оперативно-розшукова профілактика. Застосування даної форми у практичній діяльності оперативних підрозділів місць позбавлення волі має важливе значення.

Зібрана негласним апаратом у процесі оперативного пошуку первинна інформація про осіб і факти, які становлять оперативний інтерес для оперативних підрозділів, не може бути реалізована, як правило, без повторної перевірки. Тільки переконавшись у достовірності інформації, оперативний працівник може прийняти обґрунтоване рішення.

Попередня оперативна перевірка первинної інформації і її реалізація здійснюються в такій формі ОРД, як оперативно-розшукова профілактика

злочинів. У рамках оперативно-розшукової профілактики злочинів забезпечуються:

- попередня оперативна перевірка достовірності первинної інформації про осіб і факти, які становлять оперативний інтерес для оперативних підрозділів;
- виявлення ознак злочинів і використання отриманих даних з метою їх запобігання та розкриття;
- розшуку злочинців та засуджених, які вчинили втечу;
- виявлення і усунення умов та причин, які сприяють вчиненню злочинів;
- встановлення осіб, причетних до вчинення злочинів, а також осіб, які допускають порушення режиму тримання [229, с. 57].

Виконання оперативно-режимних заходів неможливе без допомоги осіб, які надають допомогу оперативним підрозділам на конфіденційній основі. Багаторічний досвід боротьби зі злочинністю в місцях позбавлення волі свідчить, що використання конфідентів дозволяє своєчасно виявити та припинити правопорушення, які готуються, розкривати приховані злочини.

Оперативно-розшукова діяльність хоча і залишається одним із ефективних засобів профілактики та боротьби зі злочинністю, стабілізації оперативної обстановки в місцях позбавлення волі, але нажаль, не всі керівники територіальних органів управління ДПтС України та УВП ставляться до організації цієї роботи професійно та з належною відповідальністю, не враховується надзвичайно складний криміногенний склад спецконтингенту.

У ході дослідження нами з'ясувалась думка практичних працівників з приводу необхідності оперативно-розшукового забезпечення режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях. У необхідності здійснення ОРД у цьому напрямі переконані 100% опитаних працівників. При цьому 92% опитаних вважають, що оперативно-розшукове забезпечення режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях відіграє головну роль і лише 8% вважають її другорядною. Враховуючи те, що переважна більшість осіб, які схильні до порушення режимних вимог, є особами, які потребують постійного гласного та негласного контролю, в УВП ведеться постійна робота щодо постановки таких осіб на оперативно-профілактичний облік.

Оперативно-профілактичні обліки ведуться оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань для забезпечення безпосереднього контролю за поведінкою осіб, які мають стійку антисоціальну орієнтацію, вчинили тяжкі резонансні злочини або схильні до їх вчинення, а також з метою своєчасного проведення персоналом Державної кримінально-виконавчої служби стосовно них відповідних заходів виховного та профілактичного характеру.

В оперативних підрозділах установ виконання покарань обов'язково ведеться облік засуджених: схильних до втечі; схильних до нападу, захоплення заручників; схильних до злісної непокори вимогам адміністрації та дій, що дезорганізують роботу установ; схильних до виготовлення зброї, вибухових пристроїв. Незважаючи на це статистичні дані не завжди відбивають справжню картину того, що відбувається, оскільки злісні порушники режиму утримання,

як правило, мають багатий кримінальний досвід, що дозволяє їм у ряді випадків приховувати свою протиправну діяльність. За даними управління оперативно-розшукової роботи в окремих територіальних управліннях оперативні працівники чомусь не ставлять на оперативно-профілактичний облік осіб, які дійсно користуються певним авторитетом серед засуджених негативної спрямованості [239].

Така категорія осіб консолідує та зосереджує засуджених негативної спрямованості, намагається протидіяти адміністрації УВП у забезпеченні належного правопорядку, підбурює засуджених до групових непокор, вчинення злочинів, має широкі зв'язки у кримінальному середовищі.

Забезпечення постійного контролю за підобліковим елементом неможливе без використання форм та методів оперативно-розшукової діяльності. Зазначена теза підтверджується дослідженням, проведеним О.В.Кудрявцевим, який зазначає, що 89% опитаних співробітників установ виконання покарань впевнені у неможливості ефективно забезпечити безпеку установ виконання покарань без використання можливостей оперативно-розшукової діяльності [98].

Слід також відзначити, що практика діяльності оперативних підрозділів установ виконання покарань свідчить проте, що оперативно-розшукові можливості протидії деструктивній діяльності порушників режиму відбування і виконання покарання досить часто реалізуються не у повному обсязі. Перш за все, це пов'язано із недосконалістю правового регулювання оперативно-розшукової діяльності в органах і установах виконання покарань, неналежним науковим осмисленням проблем оперативно-розшукового забезпечення режиму виконання і відбування покарання, а також тактики і методики запобігання вчинення злочинів з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів.

Про недоліки правового регулювання у своїй публікації наголошують С.І.Халимон та Н.В.Коломієць, звертаючи увагу на проблеми правової регламентації здійснення оперативно-розшукової діяльності у місцях позбавлення волі у контексті реформування кримінального процесуального законодавства.

Аналізуючи новий кримінальний процесуальний закон, авторський колектив зазначає, що незважаючи на позитивні зміни, які можуть суттєво вплинути на ефективність проведення оперативно-розшукової діяльності у місцях позбавлення волі, непрофесіоналізм законотворення стає все більш відчутним. Розробники кодексу допустились ряду помилок.

По-перше, змінюючи редакцію ст. 8 закону «Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність» у п.2 ч.1 залишають поза увагою оперативні підрозділи ДПтС України щодо права проведення контрольованого постачання та контрольованої і оперативної закупівлі товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь.

По-друге, наступний суттєвий недолік, виявлений авторами при аналізі запропонованих змін, стосується строків ведення оперативно-розшукових справ. Оперативні підрозділи органів і установ на загальних підставах відповідно до ст.ст. 6 та 9 Закону мають право при наявності достатніх підстав заводити оперативно-розшукові справи відносно осіб, які готуються до вчинення злочину. Але нажаль автори законопроекту знову залишають поза увагою оперативні підрозділи ДПтС України.

З викладеного випливає, що всі інші оперативні підрозділи мають право на продовження строків ведення оперативно-розшукових справ, а оперативні підрозділи ДПтС України – ні! [230, с. 50–56]. Ми повністю підтримуємо думку зазначених авторів і звертаємо увагу, що з метою належної підготовки законодавчої бази та супроводу законопроектів у Верховній Раді України, ДПтС України необхідно передбачити посаду радника Голови по зв'язкам із Верховною Радою України.

Стан злочинності в органах і установах виконання покарань має такі характеристики. Так, у 2002 році у виправних колоніях порушено 407 кримінальних справ проти 346 у 2001 році або на 17,6% більше, у 2003 році вчинено 377 злочинів, у 2004 – 324 злочини, у 2005 – 385, у 2006 – 408, у 2007 – 487, у 2008 – 536, у 2009 – 422, у 2010 – 398, у 2011 – 465 злочинів.

Зростання загальної кількості злочинів порівняно із 1998 роком у 2007-2008 роках відбулося також за рахунок збільшення кількості ухилень від відбування покарання засудженими до обмеження волі (ст.390 КК України) – на 164 у 2007; 176 у 2008. Протягом 2009-2012 років цей показник рівня злочинності значно знизився у 2009 – 106 злочинів, у 2010 – 77 і у 2011 – 75.

Аналіз злочинності у місцях позбавлення волі свідчить про скорочення у 2013 році кількості злочинів в органах і установах виконання покарань у порівнянні з 2010 роком на 15,2%. Незважаючи на це в останні роки значно збільшилась кількість фактів, пов'язаних із протидією адміністрації установ виконання покарань з боку засуджених, масових безладів, дій, що дезорганізують діяльність установ виконання покарань. Однак кримінальні справи за даними фактами практично не порушуються.

Так, у період з 2009 по 2013 роки, в органах і установах виконання покарань порушено лише 11 кримінальних справ за ознаками злочину, передбаченого ст. 392 КК України. При цьому кількість злісних порушень режиму утримання значно більша. У 2009 році – 122 злочини, у 2010 – 164, у 2008 – 245, у 2011 – 186, у 2012 – 177, і у 2013 лише 157 злочинів. За 2012 рік попереджено вчинення 3520 злочинів (проти 3468 у 2011 р) у тому числі 2929 фізичні розправи, 347 наркозлочинів, 70 втеч та ухилень від відбування покарань, 13 нападів на працівників установ та 113 інших злочинів.

Проте протягом року не заведено жодної оперативно-розшукової справи стосовно масових заворушень, що свідчить про неналежну оперативну обізнаність. Всі факти масових безладів локалізуються вже після їх початку. Прикладом тому можуть слугувати події, які відбуваються в останні роки у різних куточках України.

У переважній більшості випадків така протидія засуджених, яка у науковій літературі називається кримінальною [97, с. 22], проявляється у таких формах: вчинення злочинів і порушення вимог режиму тримання, підбурювання основної маси засуджених до протидії адміністрації, відмова від виходу на роботу, оголошення безпідставних голодувань та членоушкодження та інші.

На жаль, внаслідок некомпетентних та непогоджених дій персоналу ряду установ виконання покарань, а подекуди і відвертої бездіяльності створюються умови для функціонування в установах виконання покарань угруповань засуджених, метою яких є законспірована або навіть відкрита протидія адміністрації. Зокрема, на протязі 2009-2013 років мали місце випадки, коли угруповання засуджених негативної спрямованості з метою послаблення вимог режиму утримання, здійснення тиску на адміністрації установ та дестабілізації оперативної обстановки організовували масові членоушкодження та групові відмови від їжі.

При цьому, використовуючи мобільний зв'язок, вони мали змогу отримувати поради від лідерів та «авторитетів» злочинного середовища на волі та різних установ виконання покарань, заздальгідь організовувати висвітлення викривлених відомостей про події в засобах масової інформації та мережі Інтернет з метою привернення уваги правозахисних організацій та громадськості. Ось чому одним із важливіших завдань у діяльності оперативних підрозділів установ виконання покарань продовжує залишатись попередження консолідації засуджених негативної спрямованості в установах виконання покарань та документування їх протиправної поведінки.

Все це свідчить про необхідність і слугує беззаперечним аргументом на користь здійснення оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань. Адже спроби лідерів і авторитетів злочинного світу, які перебувають на волі, дестабілізувати обстановку в установах виконання покарань, послабити режим відбування покарань, створити пільгові умови відбування покарання для окремих категорій засуджених шляхом здійснення групових непокор так і з використанням різноманітних громадських правозахисних організацій з відповідним висвітленням у засобах масової інформації продовжують відбуватися.

Витонченість засобів і методів, що застосовуються «авторитетами» кримінального світу, обумовлює використання відповідного їм дієвого арсеналу способів забезпечення законності, основна частина яких припадає на оперативно-розшукові заходи. Отже, специфіка функціонування органів і установ виконання покарань об'єктивно вимагає здійснення оперативно-розшукової діяльності у закладах пенітенціарної служби. Спроба припинення оперативно-розшукової діяльності в органах і установах виконання покарань спричинить дестабілізацію обстановки і призведе до вкрай негативних наслідків [1, с. 13].

Поряд з тим, опитані нами оперативні працівники зазначають, що стан дисципліни серед засуджених у підрозділах, де вони проходять службу, є задовільним (93%), на незадовільний стан дисципліни вказали лише 7%

опитаних осіб. У цілому слід зазначити, що оперативна обстановка в установах виконання покарань є стабільною і керованою, що у переважній більшості досягається силами оперативних підрозділів.

Аналізуючи останні надзвичайні події в установах виконання покарань, можна виділити ряд закономірностей в організації дій, що дестабілізують роботу установ виконання покарань.

1. Отримання від «злочинців у законі», «поло женців» дозволу на організацію та проведення дій, що дезорганізують роботу установи, так званого схвалення «розморозити зону». Організація масових протиправних дій засудженими без схвалення з боку «злочинців у законі», «поло женців» є малоімовірною і можлива лише у випадку наявності в установі особливо авторитетних засуджених.

2. Викривлене висвітлення подій, що відбуваються в установі, засобами масової інформації. Про проведення засудженими голодування, вчинення масового членушкодження останні задалегідь повідомляють засоби масової інформації з метою набуття резонансу в суспільстві своїх дій та одностороннього або завідомо неправдивого висвітлення.

3. Підтримання протиправних дій засуджених з боку правозахисників. Останні забезпечують написання скарг в різні інстанції на нібито систематичні порушення чинного законодавства з боку адміністрацій установи, приниження засуджених та нелюдське до них ставлення з боку персоналу.

4. Приїзд до установи родичів засуджених, організація ними з метою підтримки правозахисників мітингів.

5. Наявність приводу для початку протиправних дій з боку засуджених.

Таким приводом, як правило, можуть слугувати нібито побиття когонебудь із засуджених персоналом установ, незадовільні побутові умови відбування покарання, зникнення речей після проведення обшуку і т.д.

Основним засобом недопущення консолідації засуджених негативної спрямованості в установах виконання покарань є належні оперативні позиції, надійне перекриття якісним негласним апаратом всіх об'єктів оперативного обслуговування та особиста участь керівництва установи в проведенні оперативно-розшукової діяльності.

З метою недопущення консолідації засуджених негативної спрямованості доцільно:

– виключити випадки перебування лідерів негативної спрямованості в одних відділеннях соціально-психологічної служби або камерах;

– забезпечити ізоляцію на законних підставах лідерів негативної спрямованості до ДІЗО, ДПК, ОК, карцеру. При цьому найбільш авторитетних лідерів негативної спрямованості доцільно утримувати в камерах з відеоспостереженням та максимально ізольованих або взагалі відокремлених від основної маси камерах;

– максимально підтримувати можливі суперечки в середовищі засуджених негативної спрямованості, намагатись створювати видимість підтримки однієї зі сторін суперечки з метою подальшого обвинувачення її другою стороною в співпраці з адміністрацією установи;

– при отриманні достовірної оперативної інформації про вчинення засудженими масових протиправних дій доцільно оперативним підрозділам заводити оперативно-розшукові справи. При проведенні оперативно-розшукових заходів, в першу чергу, необхідно встановити номери операторів стільникового зв'язку, якими користуються організатори протиправних дій, та ініціювати негласне прослуховування їх за рішенням суду, що надасть додаткову інформацію про наміри засуджених та після відповідної легалізації буде беззаперечним доказом їх протиправної діяльності;

– ввести в розробку одного з організаторів протиправних дій кваліфікованого конфідента з числа авторитетних засуджених, який би під приводом надання консультацій та допомоги отримував би відомості про організацію протиправних дій. Попередження масового голодування чи вчинення засудженими масового членушкодження можливе, як правило, на перших двох стадіях. На стадії проведення протиправних дій за умови активної підтримки дій засуджених з боку родичів та правозахисних організацій виконати дане завдання надзвичайно важко або взагалі неможливо.

При цьому не можна заперечувати зв'язку деяких видів порушень режиму, особливо злісних, і злочинів. Результати порівняння рівнів вчинених злочинів і злісних порушень режиму в різних видах установ виконання покарань фіксують жорстку кореляцію на рівні 0,97. Отже злісні порушення породжують злочини. Математично так званий перекладний коефіцієнт склав 11,75, тобто в середньому з 12 злісних порушень «виростає» один злочин [132, с. 66-67].

Суттєвим недоліком правового регулювання оперативно-розшукової діяльності в УВП, що значно знижує, в тому числі, ефективність боротьби зі злочинами та порушеннями режиму тримання, які вчиняються засудженими у місцях позбавлення волі, слід відзначити відсутність законодавчого визначення оперативно-розшукових заходів по забезпеченню режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях.

У зв'язку з цим ми погоджуємось з висловленою раніше пропозицією доповнити п. 5 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» нормою, що встановлює таку підставу для проведення оперативно-розшукових заходів : *„підставами для проведення оперативно-розшукових заходів є: ...відомості про ознаки підготовки або вчинення порушення режиму тримання з боку засуджених, ув'язнених, адміністративного або дисциплінарного правопорушення громадян, спрямованих на порушення правопорядку і законності в установах виконання покарань”*. Це положення впливає з вимог ст. 104 КВК України як мети оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань.

Крім того, необхідно внести зміни до в ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», доповнивши її нормою такого змісту: *«...забезпечення правопорядку і законності в установах виконання покарань безпеки осіб, які в них утримуються, а також персонал та громадян, які перебувають на територіях цих установ»*.

З урахуванням викладеного, попередження і припинення порушень режиму за допомогою ОРД необхідно розуміти як одну із передумов боротьби із злочинністю в органах і установах виконання покарань.

Із усього переліку правопорушень повинні бути вибрані ті із злісних, коли без застосування засобів і методів ОРД обійтись не можливо. До них вчені відносять: придбання та вживання наркотичних засобів і психотропних речовин, виготовлення, отримання або зберігання заборонених предметів, організацію угруповань негативної спрямованості, насильницькі дії щодо засуджених, встановлення протиправних зв'язків із засудженими в інших установах ДПтС України або з криміналітетом за її межами [40, с. 15].

Однією з ключових проблем діяльності установ виконання покарань є негативний вплив лідерів злочинного середовища на основну масу засуджених. За результатами ряду кримінологічних досліджень [203, с. 78–90] лідери злочинного середовища ведуть активну діяльність серед основної маси засуджених. Їх діяльність супроводжується такими порушеннями режиму тримання:

1. Організація «міжкамерного зв'язку», що підтверджується вилученням засобів зв'язку (мобільних телефонів), а також засобів комунікації у злочинному середовищі - таких, як «маляви» та «прогони».

2. Мають у своєму розпорядженні наркотичні засоби, психотропні та сильнодіючі речовини, алкогольні напої, грошові кошти (так звані «общак»). Для ефективного функціонування групи негативної спрямованості та поширення влади її лідера на решту засуджених вона має володіти економічними, соціальними, інформаційно-культурними та силовими ресурсами. Найбільш вагомими економічними ресурсами можуть бути значні суми грошових коштів та інших предметів і можливості членів такої групи налагоджувати канали постачання на територію виправної колонії заборонених речей і предметів.

3. Існують факти безпідставного надання адміністрацією місць позбавлення волі таким особам непередбачених режимом тримання пільг чи переваг або зняття передбачених режимом тримання обмежень, що свідчить про вплив таких осіб не лише на основну масу засуджених, а і на адміністрацію виправних колоній.

Наведені факти на жаль мають місце досить часто під час огляду особистих речей засуджених виявляють і вилучають грошові кошти, мобільні телефони тощо.

4. Непоодинокі факти звернення засуджених до медичної частини установ виконання покарань за наданням медичної допомоги у зв'язку з отриманням травм невідомого походження.

Така організаційна діяльність лідерів злочинного середовища у місцях позбавлення волі досить часто має своєю кінцевою метою дезорганізацію діяльності установ виконання покарань [14, с. 17–18].

У зв'язку з цим діяльність оперативних підрозділів установ виконання покарань має бути спрямована на ізоляцію лідерів злочинного середовища від основної маси засуджених; роз'єднання створених ними угруповань негативної

спрямованості; послаблення негативного впливу на основну масу засуджених, а також усунення й нейтралізація криміногенних факторів, які обумовлюють існування такої діяльності.

Саме тому в лідерів кримінального середовища завдяки їх авторитету, а також володінню іншими ресурсами існує можливість підвищувати або знижувати соціальний статус інших засуджених. Отже, позбавивши лідера всіх інших ресурсів, а також розвінчавши його авторитет, адміністрація здатна позбавити його і соціальних ресурсів [203, с. 60].

При цьому варто мати на увазі, що ізоляція засуджених негативною спрямованості від суспільства хоча і створює передумови для їхнього виправлення і ресоціалізації, проте може викликати зворотній ефект – остаточну десоціалізацію особистості [12, с. 53; 176, с. 60].

Значну небезпеку та тяжкі наслідки становлять недозволені зв'язки окремих представників адміністрації, зокрема, молодших інспекторів з засудженими. Недоліки кадрової роботи викликані неналежним грошовим забезпеченням призводять до значної плінності кадрів не лише серед осіб рядового і молодшого начальницького складу, а і серед оперативних працівників.

На аналогічні проблеми звертають увагу й наші російські колеги, зазначаючи, що такі детермінанти політичного і соціально-економічного характеру обумовлюють наявність таких кадрових проблем пенітенціарної служби: небажання продовжувати службу в установах виконання покарань після закінчення відомчих навчальних закладів; відтік високопрофесійних, кваліфікованих кадрів; зниження якісного складу персоналу, у тому числі у зв'язку з притоком співробітників, які не мають юридичної освіти, належної професійної підготовки; погіршення морально-психологічного клімату в колективах у зв'язку зі збільшенням навантаження на працівників, які вимушені виконувати функціональні обов'язки за решту осіб [126, с. 34].

Так, за результатами дослідження, середній віковий ценз оперативних працівників в установах виконання покарань становить 20-30 років (53%); досвід їх оперативної роботи складає від 1 до 3 років (68,8%). Наведені цифри свідчать про значну плінність кадрів в установах виконання покарань, що у свою чергу негативно впливає на стан оперативної обстановки і забезпечення режиму тримання засуджених. Отримані дані цілком корелюються із результатами анкетування оперативних працівників, проведеного у рамках нашого дослідження.

Про проблеми кримінальної зараженості персоналу свідчать статистичні дані ДПіС України: якщо протягом п'яти місяців 2013 року стосовно персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів порушено 40 кримінальних справ відносно 49 осіб, то протягом п'яти місяців 2013 року порушено 36 кримінальних справ стосовно 36 осіб. Зокрема, 24 справи порушено за зберігання, збут чи передачу наркотичних засобів (за 5 місяців 2011 року – 25 справ), 10 справ – за одержання хабара (за 5 місяців 2011 року – 9 справ), 1 справа – за підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (за 5 місяців 2011 року – 1 справа)

та 1 справа – за перевищення влади або службових повноважень (за 5 місяців 2011 року – 2 справи) [76].

Окрім цього, у результаті проведених заходів протягом п'яти місяців 2013 року виявлено 27 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (проти 5 у 2012 році), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», а саме: у Донецькій області – 7, у Сумській області – 3, в АР Крим та Харківській області – по 2, у Волинській, Вінницькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Запорізькій, Київській, Львівській, Луганській, Полтавській, Одеській, Тернопільській, Херсонській та Чернігівській областях – по 1.

Порушення антикорупційного законодавства допустили 8 працівників підрозділів нагляду і безпеки виправних колоній, 6 працівників відділу режиму і охорони слідчих ізоляторів, 2 працівника відділу інтендантського та господарського забезпечення, 7 працівників соціально-психологічної служби, 2 працівники відділів охорони, по одному – медичної служби та кримінально-виконавчої інспекції.

На сьогодні простежується тенденція ускладнення роботи кримінально-виконавчих установ, що обумовлено неготовністю молодих співробітників адміністрації до спілкування з контингентом засуджених з огляду на ряд причин, визначальними з яких можна виділити такі: молодий вік, недостатність фахової підготовки (а досить часто і життєвого досвіду), морально-психологічні якості тощо [203, с. 140-141].

Належним чином організована оперативно-розшукова робота, що забезпечує своєчасне одержання і реалізацію інформації про протиправну поведінку засуджених, відіграє вирішальну роль у запобіганні як правопорушень, вчинених членами груп негативної спрямованості, так і інших порушень режиму тримання.

Важливо засвідчити про необхідність оперативним працівникам виправних колоній здійснювати відповідну діяльність у тісній взаємодії з іншими частинами і службами. На нашу думку, така взаємодія припускає: спільне планування й погоджене здійснення окремих виховних, режимних, господарських заходів, спрямованих на забезпечення встановленого порядку утримання засуджених; спільну розробку заходів з усунення обставин, що сприяють вчиненню протиправних дій; обмін інформацією, що має оперативний інтерес; розроблення плану та здійснення розміщення засуджених у відповідності з вимогами закону (що має на меті правильне покамерне розміщення засуджених за участі оперативних працівників). Адже без узгодження з оперативним відділом, переміщення з одного приміщення до іншого, за винятком випадків, які не терплять зволікання, забороняється.

Крім того, співробітникам оперативного відділу доцільно брати участь у розведеннях та інструктажах чергових змін, забезпечуючи поінформованість працівників охорони про оперативну обстановку у колонії. Вони також вносять пропозиції щодо уточнення наказів з охорони в частині запровадження

посиленого спостереження за засудженими, від яких можна очікувати вчинення порушень режиму, протиправних дій чи навіть і злочинів.

Оперативно-розшукове попередження порушень режиму відбування покарань передбачає збір інформації про осіб, які виношують наміри вчиняти злочини, ступеня їх виправлення, зв'язки, злочинний досвід, характерні риси їх особистості та системи соціальних відносин. Сукупність відомостей, які дають підстави для несприятливого прогнозу, тобто висновку про ймовірність злочинної поведінки, відразу вказує на необхідність встановлення оперативного спостереження за тими, хто зберіг кримінальну активність.

Оперативні працівники за допомогою сил, засобів і методів, які є у розпорядженні оперативного підрозділу – вивчення особових справ, розвідувальних опитувань, перегляду кореспонденції з обов'язковим застосуванням негласного апарату – мають планувати конкретні заходи, спрямовані на попередження злочинів і порушень режиму.

Як зазначає О.В. Кудрявцев, ефективність виконання покарання, підтримання порядку в місцях позбавлення волі, попередження протиправних проявів забезпечуються в тому числі правомірним застосуванням арсеналу засобів і методів ОРД [98, с. 23]. Одним із ефективних засобів ОРД є оперативно-профілактичні обліки.

Оперативно-профілактичні обліки ведуться з метою своєчасного виявлення, запобігання правопорушень, усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, швидке і повне розкриття злочинів і розшук злочинців, що вчинили втечу або ухиляються від відбування покарань в установах виконання покарань. Оперативно-профілактичний облік представляє систему реєстрації, зосередження, збереження даних про осіб, які підлягають постановці на облік, призначений для ефективного інформаційного забезпечення діяльності органів та установ виконання покарань, і складається з обліку і картотеки обліково-спостережних карток на конкретних осіб.

Оперативно-профілактичні обліки ведуться оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань для забезпечення безпосереднього контролю за поведінкою осіб, які мають стійку антисоціальну орієнтацію, вчинили тяжкі резонансні злочини або схильні до їх вчинення, а також з метою своєчасного проведення персоналом Державної кримінально-виконавчої служби стосовно них відповідних заходів виховного та профілактичного характеру.

Оперативно-профілактичні обліки дають можливість у необхідних випадках забезпечити оперативні апарати даними про осіб і факти, які представляють оперативний інтерес.

Ефективність оперативного обліку забезпечується:

– своєчасним виявленням, ретельною перевіркою осіб, обґрунтовано, які можуть підпадати під оперативно-профілактичний облік;

– повною і своєчасною реєстрацією у встановленому порядку осіб, які підпадають під облік, проведенням цілеспрямованих оперативно-профілактичних, у тому числі агентурно-оперативних та інших заходів, що забезпечують недопущення з їх боку злочинів;

- систематизацією і відображенням у відповідних справах і картотеках інформації про зареєстровані злочини і причетних до них осіб, створенням необхідних умов для її використання при проведенні оперативно-розшукових заходів і в процесі розслідування кримінальних справ;

- своєчасним і якісним оформленням облікових матеріалів на основі суворого дотримання законності співробітниками органів та установ виконання покарань.

В оперативних підрозділах органів і установ виконання покарань обов'язково ведеться списковий облік засуджених та осіб, узятих під варту відносно таких категорій осіб:

- лідерів та «авторитетів» злочинного середовища, «злочинців у законі»;
- засуджених за злочини проти основ національної безпеки;
- засуджених за вбивство на замовлення;
- засуджених за бандитизм;
- наркоділків з міжрегіональними зв'язками;
- схильних до вживання та розповсюдження наркотичних та одурманюючих речовин;
- схильних до втечі;
- схильних до нападу, захоплення заручників;
- схильних до злісної непокори вимогам адміністрації та дій, що дезорганізують роботу установ;
- схильних до виготовлення зброї, вибухових пристроїв.

Постановка на оперативно-профілактичний облік засуджених та осіб, узятих під варту, здійснюється після всебічного вивчення матеріалів їх особових справ і поведінки в місцях попереднього ув'язнення та позбавлення волі.

Дотримання режимних вимог засудженими у ВК закритого типу багато в чому залежить від того, наскільки ефективно працює оперативний апарат із забезпечення правопорядку. Робота оперативних апаратів місць позбавлення волі має свої особливості, пов'язані з тим, що засуджені живуть і працюють на обмеженій території, що охороняється, - колонії, їх спосіб життя регламентований розпорядком дня [250].

Подібні умови дозволяють оперативним працівникам глибоко вивчити контингент засуджених, використовуючи для цього гласні і негласні методи роботи. Таким чином, оперативна робота як засіб забезпечення режиму є важливим інститутом, спрямованим на боротьбу зі злочинністю та підтримання правопорядку у ВК.

На підставі вищевикладеного нами пропонується визначення оперативно-розшукового забезпечення режиму відбування покарання в установах виконання покарань: *це вид діяльності, що здійснюється оперативними працівниками установ виконання покарань із застосуванням гласних і негласних методів з використанням професійних можливостей персоналу інших структурних підрозділів установ, спрямованої на нейтралізацію впливу осіб негативної спрямованості, усунення причин і умов, що сприяють вчиненню*

порушень режиму, з метою їх профілактики, запобігання і припинення, забезпечення безпеки засуджених і персоналу установ [250].

Оперативні підрозділи ДПтС України здійснюють оперативно-режимні заходи зі збору оперативної інформації в установах виконання покарань з метою надання допомоги органам внутрішніх справ, іншим правоохоронним органам в розкритті злочинів відповідно до їх підслідності, в тому числі і за нерозкритими злочинами минулих років.

2.4 Режим як засіб забезпечення виправлення і ресоціалізації засуджених у виправних колоніях

Як вже зазначалося нами у попередніх підрозділах роботи, одним з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання – режим. Режим створює умови для суспільно корисної праці засуджених, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, соціально-виховної роботи та громадського впливу [93].

Режим як засіб виправлення та ресоціалізації засуджених передбачає цілеспрямовану та спільну діяльність персоналу кримінально-виконавчих установ, спрямовану на формування особистості засудженого як повноправного члена суспільства, здатного виконувати вимоги загальнообов'язкових правил поведінки та забезпечувати їх реалізацію в межах особистого життя. Виправний вплив на поведінку засудженого, через встановлений порядок виконання і відбування покарання (режим), повинен здійснюватись з урахуванням типів особистості, психологічних та індивідуальних особливостей, ступеня педагогічної занедбаності засуджених.

Для реалізації заходів виправлення і ресоціалізації режим відбування покарання виступає немов би «точкою опори», завдяки якій організація та сприйняття виправного впливу проходить предметніше і це полегшує цілеспрямованість виправлення особи. Більш того, правообмеження, що містяться в режимі, спонукають засуджених до намагання законним шляхом використати ті блага, що лежать у сфері виправного впливу. У той самий час, у взаємодії з режимом заходи виправного впливу сприяють правильному сприйняттю покарання засудженими, переконують їх в його справедливості та необхідності відбутися покарання без вчинення нових злочинів і порушень встановлених в УВП правил поведінки [82, с. 58-59].

Встановлений порядок виконання та відбування покарання включає у себе як заходи виправного характеру, так і правообмеження засуджених, які виражають покарання. Правообмеження та обов'язки засуджених, встановлені кримінально-виконавчим законодавством, забезпечуються можливістю застосування примусових заходів. Проте застосування цих правообмежень – не самоціль, їх призначення полягає в тому, щоб забезпечити належне виконання покарання відповідно до завдань, поставлених перед УВП кримінально-

виконавчим законодавством. Вказані правообмеження застосовуються як психолого-педагогічний засіб впливу на окремо взятого засудженого з метою його виправлення, ресоціалізації та запобігання вчинення ним нових злочинів. Реалізація кари властива виконанню всіх видів покарання, але її обсяг залежить від конкретного виду покарання.

Позбавлення громадянина одного з основних суб'єктивних прав – свободи волі – веде до обмеження сукупності найбільш значимих для нього соціальних цінностей і благ – свободи пересування, спілкування, соціальних зв'язків, можливості розпоряджатися багатьма важливими суб'єктивними правами. Тому ізоляцію особи від суспільства варто розглядати як комплекс правообмежень, оскільки позбавлення чи звуження обсягу її прав обумовлене саме ізоляцією [137, с. 124].

Встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим) регламентує весь уклад життя засуджених як у поза робочий час, так і під час трудової діяльності, а також охоплюють усі сфери їх життєдіяльності, що перебувають під контролем адміністрації УВП. Разом з цим, режим включає відповідні вимоги по забезпеченню правопорядку на всіх об'єктах колонії та на виробничих дільницях інших відомств, його норми звернені й до інших громадян, які відвідують місця позбавлення волі. Дані особи повинні дотримуватися встановлених в УВП і на їх виробничих об'єктах правил взаємовідносин із засудженими. Тому правила режиму звернені і до цих категорій громадян, оскільки регулюють їх поведінку в місцях позбавлення волі та спрямовані на реалізацію завдань по «виконанню відбування покарання», зокрема, на профілактику злочинів у місцях позбавлення волі [137].

Недотримання правил виконання і відбування покарання призводить до відповідальності порушника режиму у встановленому законодавством порядку. Тому адміністрація виправних установ повинна прагнути, щоб будь-яке порушення режиму засудженими не залишалось непоміченим і одержало відповідне реагування з боку адміністрації. За фактом правопорушення з боку засуджених представники адміністрації можуть обмежуватись індивідуальною бесідою чи обговорювати проступок на засіданні громадських організацій засуджених, але у окремих випадках (визначених нормами кримінально-виконавчого законодавства) засуджені повинні притягуватися до дисциплінарної відповідальності.

У правових нормах, які регламентують встановлений порядок виконання та відбування покарання, визначаються основні правила поведінки засуджених в умовах ізоляції. Правила дотримання ізоляції та розпорядку дня, поведінки засуджених у побуті, на виробництві, при навчанні й проведенні заходів виховного характеру нерозривно пов'язані з іншими основними засобами виправлення і ресоціалізації. Це призводить до того, що часом важко, майже неможливо провести межу й визначити, що певне явище (правило поведінки, вимога режиму) відноситься саме до режиму, а не до інших основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Правила режиму пронизують усі засоби виправлення і ресоціалізації, переплітаються й органічно сплітаються з ними. Від того, наскільки вірно і

послідовно адміністрація виправної установи поєднує у своїй практичній діяльності проведення у життя правил режиму в комплексі з іншими основними засобами виправлення і ресоціалізації, значною мірою залежить вирішення завдань виконання покарання [80, с. 52]. Відбуваючи покарання у виправних установах, засуджені з перших днів засвоюють правила поведінки та намагаються чітко їх дотримуватись, хоча і не погоджується з їх змістом. Навіть ті, хто визнають себе винними у вчиненні злочину, намагаються якнайшвидше пристосуватися до умов відбування покарання, знайти своє оточення і заступництво.

Таким чином, режим відбування покарання регламентує життя засуджених в умовах ізоляції з постійним дотриманням правил поведінки, передбачених для даного виду установи виконання покарань і відображає відношення засуджених до правообмежень, які встановлені для даного виду покарання, характер стягнень та заохочень протягом строку відбування покарання, відношення в колективі засуджених.

Норми режиму охоплюють багатоаспектні взаємовідносини персоналу виправних установ та засуджених, спрямованих на досягнення єдиної мети суб'єктів даних відносин – виправлення та ресоціалізації засуджених. Тому режим необхідно спрямовувати на збереження (відновлення) соціально корисних зв'язків засуджених із зовнішнім світом.

З цією метою режим у місцях позбавлення волі повинен звести до мінімуму різницю між життям у місцях позбавлення волі та життям на волі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомленню людської гідності. У поводженні з засудженими необхідно підкреслювати не виключення їх із суспільства, а те, що вони продовжують залишатися його членами. Тому правильна спрямованість режиму дозволить активізувати сумісні із законом і умовами вироку права засуджених у сфері громадянських інтересів, соціального забезпечення та соціальних пільг.

Режим відбування покарання охоплює всю сукупність матеріальних і процесуальних норм, що регламентують діяльність адміністрації пенітенціарних установ, на які покладено законом функції виконання покарання, забезпечують його реалізацію, а також сукупність умов і правил відбування кримінального покарання засудженим [214, с. 77-78]. Режим регламентує життєдіяльність виправних установ, його правила в повному обсязі обов'язкові для всіх засуджених, які відбувають покарання, та представників адміністрації.

У той самий час, у взаємодії з режимом, заходи по запобіганню злочинам та виправного впливу сприяють правильному сприйняттю покарання засудженими, переконують їх в його справедливості та необхідності відбутися покарання без вчинення нових злочинів і порушень встановлених у виправних установах правил поведінки [82, с. 59]. Разом з цим, звикнувши до покарання, людина перестає його сприймати. У цьому сенсі посилення каральної сторони позбавлення волі могло б бути безмежним, але від цього воно не ставало б корисним і розумним. Режим має не озлобляти засуджених, а повинен змушувати засуджених до позитивних змін свого внутрішнього світу і

поведінки. Встановлений порядок відбування покарання з часом накладає відбиток на поведінку і в цілому на характер засудженого, поступово привчаючи його до дисциплінованості.

Важливою умовою є проведення роз'яснювальної роботи із засудженим щодо значення і доцільності режимних умов відбування покарання для його виправлення і ресоціалізації. Режимні правила поведінки мають бути доцільними і занадто не ускладнювати життя і побут засуджених, адже це негативним чином відіб'ється на виправному процесі [122, с. 194-197].

Правила режиму спонукають засуджених дотримуватися вимог закону, не порушувати дисципліну та змінювати свою поведінку протягом періоду відбування покарання на краще. Встановлений порядок виконання та відбування покарання здійснює каральний вплив на засуджених і проявляється не лише у факті позбавлення волі, але й у характері правообмежень, які встановлені законом. Режим також створює відповідні умови для виправлення і ресоціалізації засудженого, формує у засудженого відповідальність, врівноваженість, готовність до самокерованої правомірної поведінки, посилює ефективність заходів виховного характеру.

О. Г. Пермінов слушно зазначає, що вимоги режиму пронизують усі сфери життєдіяльності установ та органів виконання покарань [133, с. 32]. Режим у виправних колоніях охоплює всю сукупність матеріальних і процесуальних норм, що регламентують діяльність виправної колонії, спосіб життя засуджених в процесі відбування покарання. Норми режиму також забезпечують порядок реалізації правообмежень, прав та обов'язків відповідних суб'єктів та учасників даного процесу.

Згідно Європейських тюремних правил, режим в установах виконання покарань забезпечує умови життя засудженої особи, сумісні з людською гідністю та нормами, прийнятими у суспільстві, зводить до мінімуму негативні наслідки позбавлення волі з тим, щоб засуджений не втратив почуття самоповаги та особистої відповідальності, підтримує та зміцнює зв'язки з рідними та громадськістю в інтересах засуджених та їх сімей, надає можливість засудженим розвивати навички та схильності, що допоможуть їм включитися у життя суспільства після звільнення.

В умовах місць позбавлення волі елементами забезпечення правопорядку є визначені в кримінально-виконавчому законодавстві України основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених. Зокрема, як зазначено в ст. 6 КВК, виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки.

Вивчення юридичної літератури показало, що виправлення засудженого має давню історію. Вона ґрунтується на тому, що кожна особистість підлягає виправленню, тобто в ній можуть бути переборені дефекти її свідомості, а сама особа може бути перетворена в безпечну для суспільства людину. Згідно даної теорії, особистість – це відносно стійке сполучення певних властивостей і цілісної динамічної системи, що постійно розвиваються та вдосконалюються, в якій окремі психічні утворення та якості змінюються і перетворюються.

Виправлення було б неможливим, якби особа не мала такої властивості, як мінливість. Виправлення пов'язано з подоланням інертності психіки, з перебудовою досить фундаментальних стереотипів – звичок, поглядів, рис характеру, фіксованих форм поведінки тощо, які детермінували вчинення особою злочину, за який вона засуджена.

При цьому слід визнати, що виправлення – це двосторонній діалектичний процес. Його не можна уявляти спрощено: тільки як діяльність по викоріненню негативних властивостей особи, оскільки одночасно з руйнуванням старих поглядів, звичок і рис характеру засудженого йде формування нових. Так звані «старі психологічні утворення» руйнуються та витісняються новими, а нові – укріпляються в боротьбі зі старими. Поряд з цим, виправлення – це процес систематичного подолання протиріч, що виникають між властивостями особи та середовища, а також внутрішніх протиріч особистості.

Як показує практика, в залежності від відношення цілого ряду обставин руйнування старих і формування нових властивостей особи може йти не тільки рівномірно поступово та безконфліктно, тобто еволюційним шляхом, але й нерівномірно, з виникненням і подоланням внутрішніх протиріч і конфліктів, які призводять не тільки до затримок або відступів у розвитку особистості та до рецидиву старих властивостей, але й до моментальної перебудови особистості, її оновленню.

Аналізуючи природу засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, слід зазначити, що вказані у законі засоби є видом діяльності як суб'єкта, так і об'єкта виправного та профілактичного впливу. Під основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених слід розуміти закріплені в нормативно-правових актах форми впливу на особистість засудженого, напрями діяльності адміністрації УВП та останнього, що забезпечують процес позитивних змін і свідоме відновлення особи в соціальному статусі повноправного члена суспільства.

При цьому головними елементами в даному визначенні є: закріплення в нормативно-правових актах форм впливу на особу, включаючи профілактичний, і напрямів діяльності адміністрації УВП та засудженого, що обумовлено вимогами ст. ст. 19, 63 Конституції України [87] та ст. ст. 1, 2, 5 КВК України [93]; свідоме ставлення засудженого до процесу виправлення і ресоціалізації та профілактичної діяльності, тобто це єдність психічних процесів особи, що активно беруть участь в усвідомленні нею об'єктивного світу та свого власного буття [225, с. 416].

Особливе місце серед основних засобів виправлення і ресоціалізації займає режим у виправних і виховних колоніях, тобто встановлений порядок виконання покарання у виді позбавлення волі персоналом УВП та відбування його засудженими. У загальному науковому значенні слово «режим» означає встановлений порядок життя (роботи, харчування, відпочинку тощо) або сукупність правил і норм для досягнення певної мети. Коли ж йдеться про режим утримання засудженого до позбавлення волі (ч. 1 ст. 102 КВК України), то цей термін вживається у спеціальному, кримінально-виконавчому значенні – як розпорядок життя особи, яка відбуває покарання в місцях позбавлення волі.

У цьому контексті режим визначає специфіку умов, привнесених у життя засуджених до відбування кримінального покарання притаманним йому комплексом правообмежень та засобів впливу на них.

Функція забезпечення ефективного застосування заходів виправного впливу полягає в тому, що для вирішення складних і різноманітних завдань профілактики злочинів, виправлення і ресоціалізації засуджених у кримінально-виконавчому законодавстві закріплені принципи виконання і відбування покарання (ст. 5 КВК).

Це обумовлено тим, що відбування покарання у виправних установах викликає потребу врегулювання правом багатьох сторін життя, в тому числі й тих, які на волі регламентуються не так детально. Згідно з вимогами закону засуджені в місцях позбавлення волі повинні працювати, приймати участь у виховних заходах, навчатися в школі чи на виробництві і т. ін. За ухилення від виконання своїх обов'язків в умовах колонії засуджені можуть бути піддані дисциплінарним стягненням (ст. 132 КВК).

Становлення засудженого на шлях виправлення є оціночною категорією. Законодавець, визначаючи головною умовою застосування таких заходів заохочення, як заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокового звільнення, становлення засудженого на шлях виправлення або виправлення, на жаль не визначив, за якими критеріями необхідно визначати засуджених, які стали на шлях виправлення чи виправились. У даному випадку необхідно застосовувати філософський метод пізнання від загального до конкретного.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 6 КВК України, виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Аналіз юридичної та іншої літератури показує, що вчені продовжують пошуки підходів до визначення змісту виправлення засудженого як мети покарання. За часів СРСР вагомий внесок у наукову розробку критеріїв, що визначають поняття виправлення засуджених внесли такі відомі вчені: О. В. Брілліантов, [23] М. О. Беляєв [15], О. С. Міхлін [117], І. С. Ной, [127] О.Л. Ременсон, [175] А.А.Рябінін [179], М.І. Тітов [210], О.В. Усс [221], В. А. Уткін [223]. У пострадянський період цій проблемі присвятили свої праці вчені у галузі кримінально-виконавчого права. Можна виділити роботи таких вчених як: М.І.Макаренко [109], М.С. Рибак [178], А.Ф. Сізога [187], С.М. Смірнова [194], А.А. Сінічкіна [188], Л.В. Яковлева [257].

На теренах незалежної України досить плідно у цьому напрямку працюють такі вчені, як: В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, Т.А. Денисова, В.Г. Ємельянов, О. Г. Колб, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, О.Г. Фролова, І.С. Яковець та ін.

Праці зазначених авторів стали підґрунтям для визначення основних вихідних положень щодо категорії «виправлення». Як зазначає В.А. Бадира, погляд на виправлення злочинця як на зміни в його моральній сфері більшістю вченими розумівся у більш широкому контексті, ніж власне моральна сфера суспільства та індивіда; вона охоплювала не лише моральні цінності людини, а, в певній мірі, і внутрішній світ: світосприйняття, духовну основу життя,

ставлення до оточуючих як до рівних у ціннісному розумінні суб'єктів [9, с. 3].

В.С. Соловйов, наприклад, вважав, що результат виправлення є моральним відродженням людини, що зазнала падіння [197, с. 65]. І.А. Тарханов виходив із традиційного розуміння виправлення як усвідомлення засудженим порочності злочинної поведінки і закріплення у його свідомості якісно іншого ставлення до соціальних цінностей. На його думку, такі зміни у особистості виключають можливість вчинення засудженим нового злочину [209, с. 148].

Такої позиції дотримуються і А.Р. Ратінов та О.Ю. Михайлова. Вони дійшли висновку, що жорстокість, яка виявляється при вчиненні насильницьких злочинів, це диспозиційне утворення в структурі особистості, змістовною характеристикою якого є спотворення нормативно-ціннісної сфери у вигляді девальвації однієї з базових соціальних цінностей – цінності іншої людини [172, с. 15-16].

В. Ковальський та Л. Казмиренко також визначають спрямованість особи, яка вчинює насильницький злочин, як сукупність її емоційної, світоглядної, вольової складових, що свідчить про морально-психологічну деформацію, відповідно до якої реалізується протиправна поведінка [78, с. 32]. М.П. Мелентев справедливо стверджує, що виправлення засуджених – це складна психологічна, моральна і соціально-правова категорія. Іншими словами – це процес, який стимулює формування у засудженого життєвої позиції, яка відповідає конституційним нормам, які визначають основні права, свободи та обов'язки громадян [114, с. 19-20]. Г.Ф. Хохряков під виправленням засудженого пропонує розуміти усунення недоліків, вад, що сприяють вчиненню злочинів [231, с. 196].

Виправити злочинця, – зауважує Г.А. Кригер, – означає позбавити його усіх крайніх проявів і пережитків минулого, вселити йому повагу до правопорядку і переконати його в необхідності утримуватися від вчинення нових злочинів й інших правопорушень [196, с. 237].

Аналіз наведених позицій з питання про зміст поняття «виправлення засудженого» показує, що переважна більшість вчених єдині у думці і пов'язують виправлення з усуненням суспільної небезпеки особи, тобто таким впливом покарання, у результаті якого засуджений під час і після його відбування не вчинить нового злочину [224, с. 161; 104, с. 111; 34, с. 46; 52, с. 356; 127, с. 114].

Отже, виправлення полягає в тому, щоб шляхом активного примусового впливу на свідомість засудженого внести корективи в його соціально-психологічні властивості, нейтралізувати негативні, криміногенні установки, змусити дотримуватися приписів кримінального закону, прищепити, нехай навіть під страхом покарання, повагу до закону [213, с. 365].

Основними засобами виправлення засуджених, відповідно до ч. 3 ст. 6 КВК України, є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. На нашу думку, саме ці складові повинні бути покладені в основу вивчення особи засудженого при

встановленні ступеня його виправлення в період відбування покарання.

Виправлення засудженого виражає закономірність поступового переходу кількісних змін у якісні. Проходить постійний і неподільний процес викорінення, усунення із характеру і світогляду засуджених негативних якостей і прищеплення нових, позитивних. Відповідно, виправлення необхідно розуміти в двох аспектах: як процес карально-виховного впливу на засуджених і як результат його впливу.

Враховуючи те, що вірне встановлення факту „*становлення на шлях виправлення*” є необхідною умовою для вирішення таких питань, які суттєво торкаються прав та інтересів засуджених, важливо знати критерії, за якими засуджених можна віднести до такої категорії. Відомо, що законодавець не конкретизував критерії, за якими необхідно визначати, чи став засуджений на шлях виправлення чи ні. Однак, у даному аспекті необхідно виходити з критеріїв «виправлення» як основної мети покарання.

Законодавець пов'язує виправлення засудженого із сумлінною поведінкою і ставленням його до праці. У зв'язку з цим вважаємо, що встановлення того, що особа стала на шлях виправлення, має базуватися на таких критеріях, як: 1) поведінка засудженого і 2) його ставлення до праці.

Наприклад, І.В. Шмаров вважає, що особа, яка стала на шлях виправлення, повинна досить тривалий час вести себе позитивно, сумлінно відноситись до праці і навчання, приймати участь в роботі самодіяльних організацій. Вся поведінка засудженого повинна свідчити про зміни поглядів та переконань про виправлення тих моральних пороків, які привели його на лаву підсудних [237, с. 34].

Практика діяльності установ виконання покарань виробила свої підходи до визначення ступеня виправлення засудженого. Так, Розділ V індивідуальної програми соціально-психологічної роботи із засудженим виправної колонії визначає шість основних критеріїв (показників), за якими здійснюється оцінка ступеня виправлення засуджених. До них відносять:

- дотримання вимог режиму відбування покарання;
- поведінка по відношенню до персоналу;
- поведінка по відношенню до інших засуджених;
- ставлення до праці;
- дотримання правил санітарії та гігієни;
- участь в програмах диференційованого виховного впливу. Відносно неповнолітніх засуджених або засуджених, які не мають середньої освіти, виокремлюється ще один додатковий критерій – відношення до навчання.

За кожним критерієм засудженому виставляється одна з трьох оцінок:

- «добре» – «4»;
- «задовільно» – «3»;
- «незадовільно» – «2».

На основі отриманих оцінок за кожним із наведених критеріїв спочатку визначається загальна сума набраних балів, а потім середній бал. Для того, щоб визначитись з оцінкою за тим або іншим показником, кожний із критеріїв розбивається на декілька складових, і на основі їх виставляється оцінка.

Дотримання вимог режиму відбування покарання включає такі складові:

- самостійне дотримання правил поведінки та розпорядку дня;
- дотримання правил пересування;
- дотримання встановленої форми одягу;
- участь та активність у виховних та режимних заходах;
- участь в роботі самодіяльних організацій та гуртках за інтересами тощо.

Поведінка по відношенню до персоналу включає такі складові:

- виконання вказівок та вимог представників адміністрації;
- виконання доручень представників адміністрації;
- культура поведінки в процесі спілкування з представниками адміністрації тощо.

Поведінка по відношенню до інших засуджених оцінюється за такими складовими:

- приналежність до малих неформальних груп (якщо так, то до якої, яка йому відводиться роль в цій групі?);
- чи має друзів серед засуджених (яка їх спрямованість?);
- чи користується авторитетом та повагою серед засуджених;
- чи бере участь в роботі ради колективу засуджених відділення тощо.

Відношення засудженого до праці має такі складові :

- виконання норм виробітку;
- якість продукції, яку виготовляє;
- відношення до обладнання, інструменту, сировини;
- дотримання виробничої дисципліни та техніки безпеки;
- наявність фактів виготовлення заборонених предметів;
- дотримання культури робочого місця;
- участь у трудовому змаганні;
- участь в раціоналізаторській та винахідницькій роботі;
- підвищення кваліфікації, отримання суміжних професій;
- допомога відстаючим;
- участь у неоплачуваних роботах по благоустрою тощо.

Дотримання правил санітарії та гігієни оцінюється за такими складовими:

- дотримання правил особистої гігієни (зовнішній вигляд, шкідливі звички);
- дотримання правил санітарії спального місця;
- дотримання правил зберігання продуктів харчування, предметів першої необхідності, книг;
- виконання санітарно-гігієнічних функцій чергового днювального у відділенні тощо.

Відношення засудженого до навчання має такі складові:

- якість навчання;
- відвідування школи;
- виконання домашніх завдань;
- дотримання шкільної дисципліни;

- збереження підручників, зошитів;
- допомога відстаючим;
- самоосвіта тощо.

На основі вищеназваних критеріїв можна визначити такі ступені виправлення засудженого.

Засуджений стає на шлях виправлення – це означає, що він характеризується позитивно, вимоги режиму та правила внутрішнього розпорядку виконує, стягнень не має, сприймає заходи виховного характеру та виконує свої обов'язки, виконує програму диференційованого виховного впливу. Проте, засуджений в силу деяких негативних звичок і якостей особистості, ще не готовий до самосвідомої правослухняної поведінки, а тому потребує контролю з боку персоналу колонії.

Засуджений став на шлях виправлення – це означає, що засуджений має позитивну спрямованість, характеризується зразковою поведінкою, сумлінним ставленням до праці та навчання, виконав програму диференційованого виховного впливу і у адміністрації колонії є впевненість в тому, що він зможе довести своє виправлення без подальшого відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк [248].

Засуджений довів своє виправлення – це означає, що у нього відбулися зміни в поведінці та його особистості, які дають підстави вважати, що засуджений у разі звільнення спроможний свідомо дотримуватись соціальних норм життя у суспільстві та не має установок на повернення до злочинної діяльності [233, с. 59].

При оцінці ступеня виправлення засудженого необхідно у обов'язковому порядку враховувати не лише наявні стягнення, але і характер та кількість застосованих заохочень, а також частіше і різноманітніше застосовувати заохочення до осіб, відносно яких є впевненість у тому, що вони прагнуть до виправлення [116, с. 59].

На жаль у практиці діяльності органів та установ виконання покарань трапляються випадки штучного створення уявлення про доведення засудженим певного ступеня виправлення з метою позитивного вирішення питання застосування ст. 81, 82 КК України. Наприклад, протягом всього часу перебування в установі засуджений характеризувався негативно або жодним чином не показував своє виправлення, а безпосередньо перед засіданням комісії (як правило, за 2-3 місяці до цього) йому оголошується низка заохочень.

У контексті правового регулювання та оцінки ступеня виправлення засудженого вважаємо за доцільне звернутись до досвіду зарубіжних країн. Так, наприклад Кримінально-виконавчий кодекс Республіки Білорусь (далі КВК РБ) у ст. 116 визначає критерії і ступені виправлення засуджених до позбавлення волі. Зміст даної статті зводиться до такого. Ступені виправлення засудженого до позбавлення волі визначається адміністрацією установи виконання покарань на основі всебічного вивчення його особистості та оцінки поведінки в період відбування покарання.

Таким, що став на шлях виправлення, може бути визнаний засуджений, який прийняв письмове зобов'язання про правослухняну поведінку і реально

прагне до виправлення, не має стягнень, добровільно відноситься до праці та виконанню робіт по колективному самообслуговуванню, прибиранню та благоустрою установ виконання покарань і територій, які до них прилягають.

Таким, що твердо став на шлях виправлення, може бути визнаний засуджений, який протягом шести місяців, а якщо цей термін перевищує одну четверту строку покарання, то протягом однієї четвертої строку покарання, його поведінка відповідає умовам, вказаним у частині 3 ст. 116, і при цьому він проявляє корисну ініціативу при участі в роботі самодіяльних організаціях або іншої суспільно-корисної діяльності.

Особа, яка визнавалась злісним порушником встановленого порядку відбування покарання відповідно до ч. 2 ст. 117 КВК РБ, термін відповідності умовам, вказаним в ч.ч. 4 та 5 ст. 116 КВК РБ, обчислюються від дня сплину терміну, вказаного в ч. 2 ст. 117 КВК РБ, або з дня винесення постанови про припинення визнання засудженого злісним порушником встановленого порядку відбування покарання.

Порядок та періодичність ступеня виправлення засуджених до позбавлення волі встановлюється нормативними актами Міністерства внутрішніх справ Республіки Білорусь [218]. Варто зазначити, що таке законодавче визначення критеріїв та ступенів виправлення не є беззаперечним. Ми наголошували на тому, що не можна оцінювати ступінь виправлення засудженого, концентруючись виключно на наявності чи відсутності заходів стягнення. Незважаючи на наявні недоліки, вважаємо за необхідне констатувати позитивність такої правової норми у КВК РБ.

Аналіз постанов суду про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, винесених судами різних областей України, показує, що судді досить часто в мотивувальній частині судового рішення не відображають ступінь дослідження судом становлення засудженого на шлях виправлення. Наприклад, більшості постанов про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким містять шаблонні визначення: «характеризується позитивно, сумлінним ставленням до праці довів своє виправлення. Стягнень не має, за сумлінне ставлення до праці два рази заохочувався, 1/3 строку покарання відбув, став на шлях виправлення.

Позитивною поведінкою довів, що став на шлях виправлення. Приймає активну участь у роботах по ремонту і благоустрою на загальних підставах без оплати праці, характеризується позитивно, за сумлінну поведінку і відношення до праці має 4 заохочення, режим утримання не порушує, заходи виховного характеру відвідує і реагує на них позитивно, вину вчиненого злочину визнає, у вчиненому кається» [151] або «відбуваючи покарання, засуджений не допускав порушень режиму утримання і трудової дисципліни, до роботи відносився сумлінно. Має заохочення.

Приймає участь у громадському житті колонії. На заходи профілактичного та виховного впливу реагує позитивно» [140]. Постанови Шосткинського міськрайонного суду Сумської області мають такі досить оригінальні формулювання: «зарекомендував себе задовільно, не допускав порушення режиму відбування покарання. Неухильно додержується

загальноприйнятих норм і правил поведінки, сумлінно виконує трудові обов'язки. Сумлінною поведінкою і ставленням до праці *довів своє виправлення* (курсив наш)» [152]. Формулювання Шосткинського суду взагалі виходить за рамки чинного кримінального законодавства і вимог ст. 82 КК України, адже термін «*довів своє виправлення*» використовується у ст. 81 КК України «Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання».

У юридичній літературі, а також джерелах з психології, педагогіки висловлюються сумніви в об'єктивності критеріїв виправлення, посиляючись на те, що вони не можуть з необхідною точністю установити як факт виправлення, так і факт становлення засудженого на шлях виправлення. Наприклад, Е.Т. Борисов вказує, що зразкова поведінка і сумлінне ставлення до праці можуть бути не тільки результатом виправлення засудженого, а й формою пристосування засудженого, який не виправився [21, с. 6].

Взагалі аналіз змісту режиму переконливо показує, що зазначений засіб виправлення та ресоціалізації є напрямом спільної діяльності співробітників і засуджених, включаючи попередження злочинів, у його рамках, в процесі якого формується особистість засудженого як майбутнього члена суспільства, здатного виконувати вимоги загальнообов'язкових правил поведінки та забезпечувати їх реалізацію в межах особистого життя.

У цьому плані треба згадати вислів великого педагога А.С. Макаренка: «Спробуйте серйозно, щиро, палко задатися метою виховати мужню людину. У такому випадку не можна обмежуватись душеспасенними балачками. Не можна, тому що результат вашої чутливої совісті в цьому випадку є зрозумілим: ви виховате цинічного спостерігача, для якого чужий подвиг – тільки об'єкт для здивування, розважальний момент. Не можна виховати мужню людину, якщо її не поставити в такі умови, коли вона могла б проявити мужність – все одно в чому: в стриманості, в прямому, відкритому слові, в деякому втручанні, терпеливості, сміливості» [108, с. 319].

Таким чином, режим виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі як основний засіб виправлення та ресоціалізації засуджених прийнято визначати як порядок відбування, порядок виконання даного покарання, порядок тримання засуджених, укладу їх життя чи правопорядку, встановленого в колонії. Оскільки термін «порядок» зазвичай тлумачиться як послідовність тих чи інших дій, правила, за яким здійснюється що-небудь, то у цьому значенні режим визначає послідовність процесу виконання-відбування покарання чи правила, за якими здійснюється цей процес.

Незважаючи на законодавче закріплення у якості досягнення мети покарання такої цілі, як виправлення, у науковій літературі є непримиримі критики такої ідеї. Так, наприклад, А.Х.Степанюк вважає історично доведеною неможливість перевиховання особи, тому переконаний, що виникнення надуманого сполучення педагогічного начальництва, з'єднаного з теорією покарання в підсумку утворює схоластичну конструкцію, штучно підігнану під необхідність правового регулювання всіх покарань, відповідно до установки, принципів і поглядів тих чи інших авторів [199, с. 124-125].

Коментуючи включення до КВК поняття «ре соціалізація», А.Х.Степанюк

обґрунтовано відмічає, що зведення ресоціалізації до мети кримінально-виконавчого законодавства є, між іншим, і свідченням тактичної перемоги по впровадженню специфічної термінології представників вітчизняної пенітенціарної педагогіки як «науки про перевиховання» [189, с. 51], тобто системи поглядів і уявлень про недосяжне, ірреальне, яке не має наявного буття, над розроблювачами проблем пенітенціарної психології, що віддає пріоритет категоріальній розробці терміна «виправлення» [138, с. 195]. На думку того ж А.Х.Степанюка, впровадження терміна «ресоціалізація» у вітчизняне законодавство є спробою підміни вітчизняної кримінально-правової доктрини теорією нового соціального захисту, в якій категорія «ре соціалізація» виступає провідним, центральним екзистенціальним поняттям [201, с. 61-62].

Як зазначають автори практичного посібника [202], міжнародно-правові акти не орієнтують на перевиховання засуджених, у таких документах, на їх думку, мова швидше йде про виховання як мету виправлення (р. IV ЄВП), або взагалі не вживається термін «виховання» (Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями і т. ін.). Саме з цих міркувань авторський колектив не сприймає можливість покласти дану наукову позицію в основу виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі.

Не можемо повністю погодитись з такою думкою. Так, у сучасних умовах досягти мети виправлення і ресоціалізації надто складно, однак неможна повністю відкидати у тому числі і законодавче закріплення такої мети покарання.

Вивчаючи думку персоналу органів і установ виконання покарань, ми поцікавились, який із засобів виправлення і ресоціалізації є найбільш дієвим та ефективним. Як з'ясувалось, 56% опитаних вважають, що встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим) є найбільш дієвим та ефективним, 33% опитаних таким засобом вважають суспільно-корисну працю і лише 11% віднесли до такого засобу соціально-виховну роботу. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання та громадський вплив не отримали жодного голосу (Додаток Б).

Таке ставлення персоналу до засобів виправлення і ре соціалізації, на нашу думку, пояснюється, перш за все, тим, що сам персонал перебуває у складних умовах проходження служби. Цю проблему яскраво розкривають слова Джеймса Мак-Мануса, який сказав: «Ми ніколи не навчимося поважати права ув'язнених, якщо ми не почнемо по-справжньому поважати права в'язничного персоналу».

Якщо хтось розраховує на те, що персонал ставитиметься до в'язнів як годиться, коли в той самий час до нього не ставляться порядно, то він дуже помиляється. Ми повинні захищати права в'язнів, але й потрібно дбати про права персоналу. Отож, вправне спорядження, належний відпочинок, належна тривалість відпустки, достатня кількість програм професійної підготовки персоналу і звичайно ж система внутрішнього розгляду скарг, які можуть виникати у ваших підлеглих – це вимоги, які необхідні для забезпечення належної роботи персоналу, а отже поваги прав в'язнів» [49, с. 5-6].

З педагогічної точки зору мета юридичної виправлення, що стоїть перед

покаранням, буде досягнута в тому випадку, якщо особа, що відбула покарання, знову не вчинить злочину. Значення режиму не вичерпується його каральними властивостями, хоча він повинен бути основним засобом для досягнення превенції злочинів. Тому умови життя позбавленого волі не можуть бути такими самими, як і на волі, вони повинні бути гіршими.

Зрозуміло, що виконання покарання не повинно мати на меті заподіяння фізичних страждань або приниження людської гідності. Але не можна забувати, що зміст покарання – це кара, а кара не може не завдавати страждань і принижень людської гідності. Вихолощувати каральні елементи з покарань у виді позбавлення волі значить послаблювати боротьбу з рецидивом злочинів. Режим можна назвати основою виховання корисних звичок. У вихованні дисциплінованості велику роль відіграє прищеплення засудженим суспільно корисних звичок.

Велике виховне значення має викорінення негативних звичок у засуджених, наприклад: звички до паразитичного існування, до крадіяства, алкоголізму, наркотиків, лихослів'я та ін. Завданням виправного впливу є викорінення цих шкідливих, антисоціальних звичок. Тюремні «традиції» злочинного світу глибоко аморальні, боротьба з ними – це боротьба зі злочинністю.

Вона є частиною морального виховання засуджених. У боротьбі з тюремними «традиціями», з аморальними поглядами і звичками повинне застосовуватися все різноманіття засобів морального виховання засуджених і особливо виховання дисциплінованості, сувора, послідовна і рішуча боротьба з порушеннями правил режиму шляхом застосування всіх засобів переконання, а в крайніх випадках і примусу.

Виховання у засуджених звички дотримуватися правил режиму є основою для вироблення у них свідомого і добровільного виконання не тільки правил режиму під час перебування у виправній колонії, а й правил співжиття після звільнення.

Детальний аналіз умов відбування покарання як однієї зі складових режиму вказує на те, що відмінність між умовами відбування покарання у виправних колоніях різних рівнів практично нівельована і простежується лише між виправними колоніями мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і виправними колоніями максимального рівня безпеки з триманням у приміщеннях камерного типу. У решті виправних колоній умови відбування покарання практично не відрізняються. Посилки та передачі отримують без обмежень, побачення короткочасні, одне на місяць, тривале – один раз на квартал.

Установлено, що правове регулювання режиму в установах виконання покарань здійснюється в основному нормами кримінально-виконавчого права, а також нормами (правилами), які закріплені в інших галузях права (кримінального, адміністративного, цивільного та інш.) та іншими діючими законами і підзаконними актами у певному обсязі.

Правовий вплив і правове регулювання близькі за значенням, але не рівнозначні поняття. Правовий вплив більш широке поняття, ніж правове

регулювання, і окрім спеціальних юридичних форм, включає в себе інформаційно-психологічну, виховну і соціальну форми.

Доведено, що дотримання режимних вимог засудженими у ВК закритого типу багато в чому залежить від того, наскільки ефективно працює оперативний апарат із забезпечення правопорядку. Робота оперативних апаратів місць позбавлення волі має свої особливості, пов'язані з тим, що засуджені живуть і працюють на обмеженій території, що охороняється, їх спосіб життя регламентований розпорядком дня. Подібні умови дозволяють оперативним працівникам глибоко вивчити контингент засуджених, використовуючи для цього гласні і негласні методи роботи. Таким чином, оперативна робота як засіб забезпечення режиму є важливим інститутом, спрямованим на боротьбу зі злочинністю та підтримання правопорядку у ВК.

Зазначено, що режим виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі як основний засіб виправлення та ресоціалізації засуджених прийнято визначати як порядок відбування, порядок виконання даного покарання, порядок тримання засуджених, укладу їх життя чи правопорядку, встановленого в колонії.

ВИСНОВКИ

У роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у комплексному та системному дослідженні режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях ДПтС України та формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій, що відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для теорії та правозастосовної практики. Основними науковими і практичними результатами є такі:

1. У теоретико-прикладному плані дослідження питань режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях ДПтС України має ґрунтуватися на специфіці об'єкта і предмета дослідження. Наголошено на ключовій ролі методологічного підходу щодо необхідності визначення об'єкта дослідження, структурних елементів режиму, їх характеристик та вимог, що висувуються кримінально-виконавчою наукою до режиму виконання і відбування покарань у виправних установах. Встановлено, що режим є самостійною категорією кримінально-виконавчого права, що забезпечує процес виконання та відбування кримінальних покарань у виді позбавлення волі на певний строк чи довічного позбавлення волі, та є засобом виправлення і ресоціалізації засуджених.

2. На основі аналізу наукових положень сформульовано поняття режиму як цілісності, що включає у себе усі заходи, застосовувані в установах виконання покарань до засуджених, та умови їхнього перебування в місцях позбавлення волі, і дає нам змогу розглядати режим не тільки як засіб виправлення і ресоціалізації, а й як необхідний мінімум примусу, що має забезпечувати безпеку установи, її персоналу і засуджених. Проведене дослідження дозволило встановити, що режим виконання і відбування покарань містить у собі всі правила поведінки засуджених, в яких полягає не тільки покарання, але й індивідуалізація і диференціація правообмежень (у матеріальному, побутовому, а в остаточному підсумку – і правовому положенні), а також заходи виправного характеру.

3. Обґрунтовано положення, що при визначенні основних та істотних ознак режиму слід виходити насамперед із властивостей, що визначають характер, правову природу, напрям мети й завдання режиму виконання і відбування покарання. Такими ознаками режиму виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі є: суворота й точна правова регламентація режиму відбування покарання; можливість застосування примусових заходів для забезпечення дотримання правил режиму у випадку невиконання їх засудженими (порушення, відмова від добровільного виконання, дотримання); фактична реалізація правил режиму (застосування, виконання і дотримання правових норм адміністрацією та засудженими) у процесі виконання і відбування покарання. Досить виключити хоча б одну з цих основних ознак, як втрачається можливість вести мову про наявність установленого режиму відбування покарання у виправній колонії.

4. Проведений порівняльний аналіз міжнародно-правових вимог до режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях дозволив встановити, що в законодавстві зарубіжних країн режим виконання і відбування покарань має свої особливості. Поряд з цим звертається увага науковців і практичних працівників установ виконання покарань ДПтС України на те, що закордонний досвід використання режиму виконання і відбування покарань не може бути механічно перенесений у вітчизняну науку, його слід впроваджувати через моніторинг теоретичного і практичного обґрунтування.

5. У ході дослідження встановлено, що режим як засіб виправлення і ресоціалізації засуджених стає поштовхом до правового та морального удосконалення особи через спричинення засудженому переживань і страждань, пов'язаних із втратою волі; сприяє формуванню в засудженого необхідних не тільки в УВП, а й на волі корисних навичок і якостей, оскільки привчає його до систематичного, довготривалого та суворого дотримання встановлених правил поведінки; обумовлює в сукупності з іншими засобами профілактики злочинів, виправлення та ресоціалізації виховання у засуджених високої правосвідомості; допомагає подолати негативні риси особи, які призвели до вчинення злочину, усвідомити цінність втрачених благ; сприяє вихованню в засуджених стійкості проти вчинення злочинів у майбутньому (таким чином досягається мета індивідуальної превенції злочинності).

6. Детальний аналіз умов відбування покарання як однієї зі складових режиму вказує на те, що відмінність між умовами відбування покарання у виправних установах різних рівнів безпеки практично нівельована і простежується лише між виправними колоніями мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і виправними колоніями максимального рівня безпеки з триманням у приміщеннях камерного типу. У решті виправних колоній умови відбування покарання практично не відрізняються.

7. На основі аналізу спеціальної літератури та поглядів вчених у галузі оперативно-розшукового права запропоновано визначення оперативно-розшукового забезпечення режиму відбування покарання в установах виконання покарань як діяльності, що здійснюється оперативними працівниками установ виконання покарань із застосуванням гласних і негласних методів з використанням професійних можливостей персоналу інших структурних підрозділів установ, спрямованої на нейтралізацію впливу осіб негативної спрямованості, усунення причин і умов, що сприяють вчиненню порушень режиму, з метою їх профілактики, запобігання і припинення, забезпечення безпеки засуджених і персоналу установ.

8. З метою покращання ефективності виконання покарання у виді позбавлення волі та запобігання злочинам з-поміж зазначеної категорії осіб запропоновано внести низку змін та доповнень до КВК України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»:

– доповнити п. 2 ч. 7 ст. 102 КВК України реченням такого змісту: «...добровільно здані засудженими гроші, цінності та інші речі, не вилучені із цивільного обігу, здаються на зберігання до звільнення засудженого»;

– п. 3 ч. 7 ст. 102 КВК України викласти у такій редакції: *«Предмети, які заборонені для зберігання і використання в колоніях, крім предметів, вилучених із цивільного обігу, вилучаються і здаються на зберігання до звільнення засудженого або знищуються, про що складається відповідний акт»;*

– доповнити п. 5 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» реченням такого змісту : *«...відомості про ознаки підготовки або вчинення порушення режиму тримання з боку засуджених, ув'язнених, адміністративного або дисциплінарного правопорушення громадянами, спрямованих на порушення правопорядку і законності в установах виконання покарань»;*

– доповнити ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» нормою такого змісту: *«...забезпечення правопорядку і законності в установах виконання покарань з метою дотримання безпеки осіб, які в них утримуються, а також персоналу та громадян, які перебувають на територіях цих установ».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков А. В. Необходима ли оперативно-розыскная деятельность в местах лишения свободы / А. В. Агарков // Вестник Владимирского юридического института. – Владимир : Изд-во ВЮИ ФСИН России, 2007. – № 3 (4). – С. 11–13.
2. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1966 – 187 с.
3. Алексеев С. С. Общая теория права / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – Т. 1. – 360 с.
4. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права / М. Ансель // Очерки сравнительного права / отв. ред. В. А. Туманов. – М., 1981. – 256 с.
5. Антонян Ю. М. Условия отбывания наказания в виде лишения свободы как объект теоретического исследования / Ю. М. Антонян, Е. А. Антонян // Человек : преступление и наказание. – 2010. – № 4 (71). – С. 42–46.
6. Баглай І. П. Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань / І. П. Баглай // Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2011. – № 1 – С. 249–256.
7. Баглай І. П. Організаційно-правові засади оперативно-розшукової діяльності установ виконання покарань / І. П. Баглай // Вісник Запорізького нац. ун-ту : зб. наук. праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – № 4. – С. 189–193.
8. Багреева Е. Г. Социокультурные проблемы в криминологии : монография / Е. Г. Багреева ; под ред. : Антонян Ю. М. – М. : ВНИИ МВД России, 2001. – 97 с.
9. Бадира В. А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бадира Валентина Андріївна. – Запоріжжя, 2005. – 244 с.
10. Бадира В. А. Альтернативні покарання та виправлення засуджених: світовий досвід : навчальний посібник для студентів, курсантів та практичних працівників кримінально-виконавчих інспекцій / В. А. Бадира. – Чернігів : СПД Чаус В.О., 2004. – 142 с.
11. Бадира В. А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. А. Бадира. – Л., 2006. – 17с.
12. Базунов У. Не отрицать и не замалчивать (К вопросу о правовом регулировании поддержки социально полезных связей с осужденными, отбывающими наказание в тюрьмах) / У. Базунов // Преступление и наказание. – 1998. – № 8. – С. 53.
13. Бебенин В. Г. Отношение осужденных к образованию (некоторые итоги социологического опроса) [Электронный ресурс] / В. Г. Бебенин //

Сетевой электронный научный журнал „СИСТЕМОТЕХНИКА”. – 2004. – № 2. – Режим доступа : <http://systech.miem.edu.ru/2004/n2/bebenin1.htm>.

14. Белоцерковский С. Д. Организационная деятельность участников организованных преступных формирований в местах лишения свободы и борьба с ней / С. Д. Белоцерковский // Вестник Владимирского юрид. ин-та. – 2009. – № 4 (13) – С. 17–19.

15. Беляев Н. А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях / Н. А. Беляев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – 186 с.

16. Беца О. Про розробку політики держави у сфері реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі / О. Беца, О. Іванова // Соціальна політика і соціальна робота. – 2003. – № 1. – С. 23–37.

17. Богатирьев І. Г. Кримінально-виконавчі засади виконання і відбування кримінальних покарань у виправних колоніях максимального рівня безпеки : [монографія] / І. Г. Богатирьев, С. В. Царюк. – Чернігів : КП Видавництво «Чернігівські обереги», 2010. – 210 с.

18. Богатирьев І. Г. Ресоціалізація як засіб виправлення засуджених у світлі нового кримінального кодексу (науково-теоретичний аспект) / І. Г. Богатирьев // Наук. вісник юрид. акад. Міністерства внутр. справ: Зб. наук. пр. – 2004. – № 3. – С. 326–334.

19. Богатирьев І. Г. Українська пенітенціарна наука : монографія / І. Г. Богатирьев. – Х. : Харків юрид., 2008. – 294 с.

20. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. А.М. Прохоров]. – М., 1990. – 1456 с.

21. Борисов Э. Т. Основания условно-досрочного освобождения и замены наказания более мягким : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 715 «Уголовное право и уголовный процесс» / Э. Т. Борисов. – М., 1969. – 15 с.

22. Бризгалов В. М. Режим в місцях позбавлення волі / В. М. Бризгалов, М. Є. Макогон. – К. : РИО МВД УССР, 1976. – 116 с.

23. Бриллиантов А. В. Степень исправления осужденных и условия отбывания наказания / А. В. Бриллиантов // Реформа уголовно-исполнительной системы и ее правовое обеспечение : сб. научн. трудов. – М. : Изд-во НИИ МВД России, 1993. – С. 34–40.

24. Буравлев Ю. В. Некоторые проблемы реализации функции режима в деятельности следственных изоляторов / Ю. В. Буравлев // Проблемы совершенствования организации деятельности ИТУ : сб. науч. тр. – Рязань : РВШ МВД СССР, 1986. – С. 104–109.

25. Ван Зил Смит Д. Жесткое правосудие: новый стиль Южной Африки / Д. Ван Зил Смит // Правоведение. – 2000. – № 3. – С. 183–190.

26. Васильев А. И. О доказательствах исправления осужденных к лишению свободы [Электронный ресурс] / А. И. Васильев. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1134230>.

27. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права / А. М. Васильев. – М. : Юрид. лит., 1976. – 264 с.

28. Васильев А. И. режим в исправительно-трудовых учреждениях / А. И. Васильев, Л. С. Саблин. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1982. – 64 с.

29. Ведерніков Ю. А. Теорія держави та права : навч. посіб. / Ю. А. Ведерніков, В. С. Грекул. – [4-те вид.]. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 224 с.

30. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.

31. Витченко А. М. Механизм правового регулирования социалистических общественных отношений, его понятие и структура // Вопросы теории государства и права : сборник статей. – Саратов : Изд-во Саратов. юрид. ин-та, 1968, Вып. 1. – С. 65–92.

32. Виправно-трудовий кодекс України : Закон України № 3325-VII від 23 груд. 1970 р. // Відомості Верховної Ради. – 1971. – № 1. – Ст. 6.

33. Войшвилло Е. К. Понятие / Е. К. Войшвилло. – М. : Изд. Моск. Ун-та, 1967. – 286 с.

34. Володарский П. Г. Институт досрочного освобождения в советском уголовном праве и практика его применения / П. Г. Володарский // Советское государство и право. – 1957. – № 7. – С. 43–51.

35. Гернет М. Н. В тюрьме. Очерки тюремной психологии / М. Н. Гернет. – М. : Право и жизнь, 1925. – 312 с.

36. Говорухин Э. А. Организация режима в исправительно-трудовых учреждениях : учеб. пособие для слушателей вузов МВД СССР / Э. А. Говорухин ; под ред. А. Е. Наташева. – Рязань : РВШ МВД СССР, 1987. – 200 с.

37. Гогель С. К. Роль общества в деле борьбы с преступностью / С. К. Гогель. – СПб. : Общественная польза, 1906. – 283 с.

38. Голова ДПтС України доповів народним депутатам України про здобутки та проблемні питання в роботі відомства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/633352>.

39. Голубовский В. Ю. Теория и практика информационного обеспечения оперативно-розыскной деятельности подразделений криминальной милиции : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Голубовский Владимир Юрьевич. – СПб., 2001 – 374 с.

40. Горяинов К. К. Оперативно-розыскное обеспечение противодействия пенитенциарной преступности / К. К. Горяинов // Вестник Владимирского юридического института. – 2010– 2(15) – С. 13–18.

41. Градецький А. В. Особливості карально-виховного впливу на засуджених, колишніх суддів та співробітників правоохоронних органів, які відбувають покарання у виді позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Градецький Андрій Вікторович. – Запоріжжя, 2010. – 228 с.

42. Громов М. А. Организация безопасности в исправительных учреждениях : учебное пособие / М.А. Громов. – Рязань : Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний, 2005. – 240 с.

43. ГУЛАГ: его строители, обитатели и герои / под ред. И. В. Добровольского. – М.–С-Пб. : МОПЧ, 1998. – 561 с.

44. Гуров А. И Криминальный профессионализм / А. И. Гуров // Человек и закон. – 1990. – № 9. – С. 220–226.

45. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. – М., 1881. – Т. 2: И–О. – 779 с.

46. Денисова Т. Правосвідомість суспільства та питання призначення і відбуття покарання / Т. Денисова // Вісник прокуратури – 2006. – № 8. – С. 94–101.

47. Детков А. П. Сверхдлительные сроки лишения свободы: уголовные и уголовно-исполнительные аспекты / А. П. Детков // Уголовное право. – 2004. – № 2. – С. 105–107.

48. Детков М. Г. Режим особых условий в учреждениях уголовно-исполнительной системы / М. Г. Детков, А. В. Чепелев // Вопросы борьбы с преступностью : сборник научных трудов. – Рязань : Изд-во Акад. права и управления Минюста России, 2001. – С. 93–102.

49. Джеймс Мак-Манус. Роль персоналу у забезпеченні прав людини у в'язниці / Мак-Манус Джеймс // Аспект: інформаційний бюлетень. – 2003. – № 2 (10). – С. 5–9.

50. Довідка про чисельність осіб, які відбувають покарання в установах Державної пенітенціарної служби України станом на 01.01.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/punish/control/uk/publish/artic?art_id=59402&cat_id=45687

51. Долженкова Г. Д. Социальное обеспечение как фактор, влияющий на социальную адаптацию осужденных к лишению свободы : монография / Г. Д. Долженкова. – М., 2004. – 136 с.

52. Емельянов Ю. Н. К вопросу о понятиях исправления и перевоспитания осужденных / Ю. Н. Емельянов // Сб. аспирантских работ по вопросам государства и права. – Вып. 1. – Свердловск : Свердловский юрид. ин-т, 1963. – С. 346–361.

53. Еникеев М. И. Психология деятельности органов, исполняющих наказания (пенитенциарная психология) / Прикладная юридическая психология [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yurpsy.by.ru/help/bib/stol/12_7.htm.

54. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [Електронний ресурс] : міжнародний документ № 995_068 від 26.11.1987 р. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_068/print 1320310946859960.

55. Європейські пенітенціарні Правила [Електронний ресурс] : міжнародний документ № 994_032 від 12.02.1987 р. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032/print 1320310946859960.

56. Железняк О. Н. Японская практика уголовных наказаний / О. Н. Железняк // Право и политика. – 2001. – № 10. – С. 70–75.

57. Жеребкін В. Є. Логіка : підручник / Є. В. Жеребкін. – [8-ме вид.]. – К. : КОО „Знання”, 2005. – 255 с.

58. Загальна декларація прав людини : міжнародний документ № 995_015 від 10.12.1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.

59. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / [Р. А. Калюжний, С. М. Тимченко, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша]. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 296 с.

60. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.] ; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.

61. Загальна теорія держави та права : навч. посіб. / [А. М. Колодкін, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.]. – К. : Юрінком, 1997. – 320 с.

62. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article;jsessionid=9AFA5B3746510C22C20BF9821A42C947?art_id=66313&cat_id=66312.

63. Загальна характеристика Державної пенітенціарної служби України. 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>.

64. Загальна характеристика Державної пенітенціарної служби України. 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>

65. Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність”: прийнятий 18 лютого 1992 р. // Оперативно-розшукова діяльність. Нормативно-правове регулювання / [уклад. Я. Ю. Кондратьєв, О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук, В. В. Матвійчук]. – К. : КНТ, 2005. – 552 с.

66. Захаров В. П. Особливості оперативного документування злочинів у сфері економіки : [навч.-практ. посібник] / [В. П. Захаров, Ю. І. Дмитрик]. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 200 с.

67. Злочинність в Україні : статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К., 2008. – 118с.

68. Зорькин В. Д. Интеграция европейского конституционного пространства: вызовы и ответы / В. Д. Зорькин // Журнал российского права. – 2006. – № 12. – С. 14–23.

69. Зубкова В. И. Уголовное наказание и его социальная роль: теория и практика / В. И. Зубкова. – М. : НОРМА, 2002. – 304 с.

70. Исаков В. Б. Механизм правового регулирования и правовые режимы / В. Б. Исаков // Проблемы теории государства и права. – М., 1987. – С. 258–261.

71. Исправительная (пенитенциарная) педагогика : учебник для слушателей и курсантов учебн. зав. МВД РФ / под ред. А. И. Зубкова, М. П. Стуровой. – Рязань : РВШ МВД РФ, 1993. – 398 с.

72. Інструкція з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах : затверджена наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 205 від 22 жовт. 2004 р. – К. : ДДУ ПВП, 2004. – 56 с.

73. Інструкція з організації охорони кримінально-виконавчих установ закритого типу : затверджена наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 237 від 08 груд. 2003 р. – К. : ДДУ ПВП, 2004. – 65 с.

74. Інструкція про обладнання об'єктів кримінально-виконавчої системи інженерно-технічними засобами охорони та порядку їх експлуатації : затверджена наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 158 від 21 лип. 2000 р. – К. : ДДУ ПВП, 2004.

75. Інформація ДПС України про діяльність виправних установах. – К., 2011.

76. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної пенітенціарної служби України вимог антикорупційного законодавства за 5 місяців 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/638350;jsessionid=94DE62FD1C9EEF52535F50C1DD2B163D>.

77. Казак Б. Б. Уголовно-исполнительная система в механизме обеспечения внутренней безопасности общества (теоретические и организационно-правовые аспекты) : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.13 «Управление в социальных и экономических системах (юридические аспекты); правовая информатика; применение математических методов и вычислительной техники в юридической деятельности» / Б. Б. Казак. – М., 2000. – 55 с.

78. Ковальський В. Суб'єктивна детермінація насильственої злочинності молоді / В. Ковальський, Л. Казьмирченко // Рад. право. – 1990. – № 12. – С. 31–34.

79. Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку : прийнято резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р. // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К. : Сфера, 2002. – С. 77–81.

80. Козлов П. П. Режим виконання кримінальних покарань : монографія / П. П. Козлов, Ю. В. Нікітін, Л. О. Стрелков. – К. : КНТ, 2008. – 272 с.

81. Козлов П. П. Быт осужденных и его значение в укреплении правопорядка в ИТУ / П. П. Козлов // Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности : сборник научных трудов. – К., 1986. – С. 80–82.

82. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Колб Олександр Григорович. – К., 2007. – 512 с.

83. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ № 995_004 від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – С. 270.

84. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : прийнято резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1984 р. // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К. : Сфера, 2002. – С. 45–52.

85. Кондаков Н. И. Логика / Н. И. Кондаков. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1954. – 512 с.

86. Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Наукова думка, 1999. – 735 с.

87. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

88. Концепція Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. № 1511-р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3087.

89. Кримінально-виконавче право : [навч. посіб.] / В. А. Бадира, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова та ін. – К. : Істина, 2008. – 400 с.

90. Кримінально-виконавче право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [В. М. Трубников, В. М. Харченко, О. В. Лисодід та ін.] ; за ред. В. М. Трубникова. – Х. : Право, 2001. – 384 с.

91. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини : навчальний посібник / О. М. Джу́жа, С. Я. Фаренюк, В. О. Корчинський та ін. ; за заг. ред. О. М. Джу́жи. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 448 с.

92. Кримінально-виконавче право України : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [А. Х. Степанюк, О. В. Лисодід, М. В. Романов, В. В. Голіна, М. П. Черненко, В. М. Харченко, Л. П. Оніка, В. Ф. Оболенцев]. – Х. : Право, 2006. – 256 с.

93. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3. – Ст. 21.

94. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка – Х. : ТОВ «Одісей», 2005. – 560 с.

95. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : ТОВ «Одісей», 2005. – 560 с.

96. Кропоткин П. А. Тюрма, ссылка и каторга в России / П. А. Кропоткин. – СПб. : В. Мильштейн, 1906. – 242 с.

97. Кудрявцев А. В. Концепция развития оперативно-режимного обеспечения отбывания наказания в виде лишения свободы: необходимость разработки / А. В. Кудрявцев // Вестник Владимирского юридического института. – 2009. – № 4 (13). – С. 20–24.

98. Кудрявцев А. В. Оперативно-режимное обеспечение отбывания наказания в виде лишения свободы: проблемы теории и практики : монография / А. В. Кудрявцев. – Владимир, 2010. – 131 с.

99. Кудрявцев А. В. Оперативно-розыскная деятельность в системе средств обеспечения безопасности при исполнении наказания в виде лишения свободы / А. В. Кудрявцев // Вестник Владимирского юрид-го института. – 2010. – № 3 (16). – С. 21–24.

100. Кудрявцев В. Н. Право и поведение / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1978. – 191 с.

101. Курс кримінально-виконавчого права України: Загальна та Особлива частина : [навч. посіб.] / О. М. Джужа, В. О. Корчинський, С. Я. Фаренюк, В. Б. Василець. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 304 с.

102. Курс кримінально-виконавчого права України: Загальна та Особлива частини : навч. посіб. / О. М. Джужа, С. Я. Фаренюк, В. О. Корчинський та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужа. – 2-е вид., перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 448 с.

103. Лихачев Д. С. Черты первобытного примитивизма воровской речи: Словарь тюремно-лагерно-блатного жаргона (речевой и графический портрет советской тюрьмы) / авторы-составители Д. С. Балдаев, В. Н. Белько, И. М. Юсупов. – М. : Края Москвы, 1992. – С. 355–358.

104. Ломако В. А. О целях наказания и путях их достижения / В. А. Ломако // Проблемы законности : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1997. – Вип. 32. – С. 111–117.

105. Лучинский Н. Ф. Основы тюремного дела / Н. Ф. Лучинский. – СПб. : Изд-во ж-ла «Тюремный весник», 1904. – 180 с.

106. Любжина Т. Кримінально-правова характеристика засуджених жінок / Т. Любжина // Аспект. Информационный бюллетень. – 2004. – № 3. – С. 12–14.

107. Львовчкін В. А. Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львовчкін Володимир Анатолійович. – К., 2002. – 195 с.

108. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – 399 с.

109. Макаренко Н. И. Исправление осужденных к лишению свободы: вопросы теории и практики (уголовно-исполнительный аспект) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Н. И. Макаренко. – Челябинск, 2006. – 26 с.

110. Маляренко В. Т. Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні / В. Т. Маляренко, І. А. Войтюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 8. – С. 34–72.

111. Марцев А. И. Задачи исправительно-трудовых учреждений / А. И. Марцев // Проблемы борьбы с преступностью. – Вып. 1. – Иркутск, 1970. – С. 38–56.

112. Матеріали засідання колегії Державного департаменту України з питань виконання покарань від 26–27 жовтня 2009 року № 12КД. – К. : ДДУПВП, 2009. – 20 с.

113. Матеріали засідання колегії Державного департаменту України з питань виконання покарань від 26–27 травня 2012 року № 12КД. – К. : ДДУПВП, 2012. – 25 с.

114. Мелентьев М. П. Комментарий к Уголовно-исполнительному- кодексу РФ и Минимальным стандартным правилам обращения с заключенными / М. П. Мелентьев ; под общ. ред. П. Г. Мищенко. – М. : Эксперт. бюро, 1997. – 800 с.

115. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія / В. О. Меркулова. – Вид. 2-е. – Одеса : НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. – 281 с.

116. Минаков Ю. А. Меры поощрения и взыскания, применяемые к лицам, лишенным свободы (по материалам конкретно-социологического исследования) / Ю. А. Минаков, А. К. Романов // Уголовное наказание и проблемы его исполнения : сборн. научн. трудов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. – С. 47–59.

117. Михлин А. С. Личность осужденных к лишению свободы и проблемы их исправления и перевоспитания : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 715 «Уголовное право и уголовный процесс» / А. С. Михлин. – М., 1974. – 31 с.

118. Мицкевич А. В. Некоторые черты взаимодействия права и нравственности в период перехода к коммунизму / А. В. Мицкевич // Правоведение. – 1962 – № 3 – С. 17

119. Мицкевич А. Ф. Принцип соответствия наказания общественной опасности преступления в советском уголовном праве (понятие, обоснование, законодательное закрепление) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. Ф. Мицкевич. – Томск, 1985. – 20 с.

120. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] : міжнародний документ № 995_043 від 16.12.1966 р. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043/print1320310946859960.

121. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [Електронний ресурс] : міжнародний документ № 995_212 від 30.08.1955 р. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212/print1320310946859960.

122. Монахов В. И. Режим как средство воспитания заключенных / В. И. Монахов // Проблемы развития советского исправительно-трудового законодательства : сб. науч. тр. / под ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Познанского. – Саратов : Изд. Саратов. госю. юрид. ин-т им. Д. И. Курского, 1961. – С. 191–205.

123. Монахов В.И. Некоторые вопросы методики перевоспитания осужденных в исправительно-трудовых учреждениях / В. И. Монахов // Материалы научной конференции, посвященной проблемам исправительно-трудового права / ред. : Бурчанинов В.П. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1961. – С. 142–158.

124. Надьон О. Жіноча злочинність: деякі особливості розслідування справ / О. Надьон // Право України. – 2003. – № 9. – С. 79–84.

125. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 21.10.2010 № 393 «Про організацію виконання рішення колегії Державного департаменту України з питань виконання покарань від 07.10.2010 № 8 РК». – С. 1–14.

126. Нарышкина Н. И. Проблема кадрового обеспечения деятельности уголовно-исполнительной системы в свете соблюдения международных стандартов / Н. И. Нарышкина // Вестник Владимирского юридического института. – 2009. – № 4 (13). – С. 32–34.

127. Ной И. С. Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве / И. С. Ной. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1973. – 193 с.

128. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 2-е изд., стереотип. – М. : Рус. язык, 1998. – 750 с.

129. Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Орел Юрій Вікторович. – Д., 2008. – 209 с.

130. Оставь надежду всяк сюда входящий. Таганцев Н.С. Русское уголовное право: Часть общая. Лекции. – Т. 1 / Таганцев Н.С. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – С.-Пб. : Гос. Тип., 1902. – 823 с.

131. Панасюк Б. М. Проблеми реабілітації ув'язнених: західний досвід / Б. М. Панасюк // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К. – 2001. – № 6. – С. 144–157.

132. Пенитенциарная криминология : учебник / под ред. Ю. М. Антоняна, А. Я. Гришко, А. П. Фильченко. – Рязань : Акад. ФСИН России, 2009. – 567 с.

133. Перминов О. Г. Уголовно-исполнительное право : [учебное пособие для вузов] / О. Г. Перминов. – М. : Былина, 1999. – 240 с.

134. Підвисоцький Р. М. Деякі проблеми застосування фізичної сили та спеціальних засобів під час нагляду за засудженими у кримінально-виконавчих установах закритого типу / Р. М. Підвисоцький // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 3. – С. 58–60.

135. Підвисоцький Р. М. Поняття нагляду за засудженими у кримінально-виконавчих установах закритого типу / Р. М. Підвисоцький // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – Спец. вип. – С. 73–79.

136. Підвисоцький Р. М. Проблеми здійснення нагляду за засудженими в кримінально-виконавчих установах закритого типу / Р. М. Підвисоцький // Историко-правовые и социально-экономические аспекты развития общества : тезисы докладов VI межвузовской научно-практической конференции. – Чернигов : Украинско-Российский институт (филиал) МГОУ в г. Чернигове, 2007. – С. 115–116.

137. Плужнік О. І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбuvання покарання у виправних установах та тримання під вартою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Плужнік Олена Іванівна. – К., 2003. – 201 с.

138. Поздняков В. М. Отечественная пенитенциарная психология: история и современность : монография / В. М. Поздняков. – М. : Академия управления МВД России, 2000. – 270 с.

139. Популярный энциклопедический словарь / под ред. А. П. Горкина. – М. : Большая российская энциклопедия, 1999. – 1583 с.

140. Постанова Густинського районного суду тернопільської області від 11 листопада 2008 р. Справа № 5-307/2008 р.

141. Постанова Густинського районного суду тернопільської області від 10 листопада 2008 р. Справа № 5-310/2008р.

142. Постанова Густинського районного суду тернопільської області від 22 грудня 2008 р. Справа №5-345/2008 р.

143. Постанова Густинського районного суду тернопільської області від 12 лютого 2007 р. Справа 5-24/2007 р.

144. Постанова Густинського районного суду тернопільської області від 17 вересня 2007 р. Справа № 5-233/2007 р.

145. Постанова Густинського районного суду тернопільської області від 12 лютого 2007 р. Справа № 5-25/2007 р.

146. Постанова Ілічевського районного суду Донецької області від 1 липня 2008 р. Справа № 5-406/2008 р.

147. Постанова Ілічевського районного суду Донецької області від 16 серпня 2007 р. Справа № 5-428/2007 р.

148. Постанова кіровського міського суду Донецької області від 26 лютого 2009 р. Справа № 5-86/2009 р.

149. Постанова Нікітського районного суду м. Горловки Донецької області від 19 березня 2007 р. Справа № 5-223/2007 р.

150. Постанова Нікітського районного суду м. Горловки Донецької області від 20 червня 2007 р. Справа № 5-580/2007 р.

151. Постанова Снежнянського міського суду Донецької області від 11 вересня 2007 р. Справа № 205\2007 р.

152. Постанова Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 06 травня 2009 р. Справа 5-196/2009 р.

153. Постанова Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 06 жовтня 2008 р. Справа № 5-526/2008 р.

154. Постанова Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 21 серпня 2008 р. Справа № 5-453/2008 р.

155. Постанова Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 14 серпня 2008 р. Справа № 5-444/2008 р.

156. Постанова Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 21 серпня 2008 р. Справа № 5-450/2008 р.

157. Постанова Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 28 листопада 2008 р. Справа № 5-609/2008 р.

158. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затверджені наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 275 від 25 груд. 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 52. – Ст. 2898.

159. Правознавство : підручник / А. І. Берлач, С. С. Бичкова, Д. О. Карпенко та ін. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 792 с.

160. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань : Закон України № 1828-VI від 21 січня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 12. – Ст. 114.

161. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України № 2713-IV від 23 червня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – Ст. 409.

162. Про затвердження Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/345-2013-п>.

163. Про затвердження обласної програми на 2011 рік щодо створення нових робочих місць для засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі в установах виконання покарань управління Державного департаменту України з питань виконання покарань в Кіровоградській області [Електронний ресурс] : розпорядження голови Кіровоградської обласної державної адміністрації від 2 березня 2011 року № 180-р. – Режим доступу : <http://kr-admin.gov.ua/Rozpor/Ua/2011/180.pdf>.

164. Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 270. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-%D0%BF>

165. Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України № 401/2008 від 25 квітня 2008 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 18. – Ст. 589.

166. Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України від 8 листопада 2012 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2012. – № 18.

167. Про оперативну-розшукову діяльність : Закон України № 2135-XII від 18.02.1992 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 22. – Ст. 303.

168. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України № 1085/2010 від 09 грудня 2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 94.

169. Проблемы формирования уголовно-разыскного права (Право и сыск): Авторский сборник научных работ / авт.-сост. А. Ю. Шумилов. – М., 2001. – Вып. 4. – 144 с.

170. Пташинський О. Б. Пенітенціарна система України : [монографія] / О. Б. Пташинський. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 204 с.

171. Раськевич А. А. Режим как средство исправления сужденных : пенитенциарные проблемы / А. А. Раськевич // Вестник Санкт-Петербургского ун-та МВД России. – 2010. – № 1 (45). – С. 87–93.

172. Ратинов А. Р. Жестокость как правовая и нравственно-психологическая проблема / А. Р. Ратинов, О. Ю. Михайлова // Вопросы борьбы с преступностью. – 1985. – Вып. 42. – С. 15–16.

173. Режим в исправительно-трудовых учреждениях и его правовое регулирование : учебное пособие / А. В. Папуашвили, Н. А. Стручков. – Рязань : Изд-во РВШ МВД СССР, 1985. – 108 с.

174. Резвых В. Д. Взаимодействие в процессе административно-правового обеспечения режима социалистического хозяйствования : учебное пособие / В. Д. Резвых, И. А. Скляр – Горький : Изд-во ГВШ МВД СССР, 1977. – 96 с.

175. Ременсон А. Л. К вопросу о восприятии осужденными к лишению свободы карательно-воспитательных воздействий / А. Л. Ременсон // Доклады итоговой научн. конф. юрид. факультетов (декабрь 1970 г.). – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1974. – С. 144–148.

176. Романенко О. В. Психосоціальні наслідки позбавлення волі та роль громадянського суспільства в їх мінімізації / О. В. Романенко // Актуальні проблеми юридичної психології : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 18–20 травня 1999 р. / [за ред. С. І. Яковенка]. – К. : РВВ УКІВС, 1999. – 60 с.

177. Рудник В. Соціально-економічні проблеми застосування позбавлення волі в Україні / В. Рудник // Право України. – 2001. – № 8. – С. 96–98.

178. Рыбак М. С. Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Рыбак Михаил Степанович. – Саратов, 2001. – 450 с.

179. Рябинин А. А. Исправление и перевоспитание осужденных в отрядах исправительно-трудовых колоний. Организационные и правовые вопросы : учебное пособие / А. А. Рябинин. – Омск : НИиРИО Ом. ВШМ МВД СССР, 1975. – 140 с.

180. Саленков І. В. Режим виконання і відбування кримінального покарання у виді позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Саленков Іван Володимирович. – Х., 2011. – 215 с.

181. Самощенко И. С. Охрана режима законности Советским государством / И. С. Самощенко. – М. : Госюриздат, 1960. – 196 с.

182. Самсонов В. Н. Административное законодательство: понятие, содержание, реформа / В. Н. Самсонов. – Х. : Основа, 1991. – 120 с.

183. Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме : утвержден резолюцией 43/173 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1988 р. // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К. : Сфера, 2002. – С. 33–40.

184. Северин О. Комплексний підхід при застосуванні до неповнолітніх правопорушників альтернативних фізичній ізоляції заходів впливу / О. Северин // Право України. – 2006. – № 7. – С. 52–55.

185. Семаков Г. С. Кримінально-виконавче право України : курс лекцій / Г. С. Семаков, А. П. Гель. – К. : МАУП, 2000. – 196 с.

186. Сергеев В. М. Состояние пенитенциарной системы в России и роль общественных организаций в ее реформировании / В. М. Сергеев // Реформирование пенитенциарной системы : материалы международной конференции (8–10 октября 1997 г.). – Минск : ФилСервПлюс, 1998. – С. 32–39.

187. Сизый А. Ф. Поощрительные нормы уголовно-исполнительного права как средства формирования правомерного поведения (проблемы теории и практики) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Сизый Аркадий Фомич. – Рязань., 1995. – 468 с.

188. Сизый А. Ф. Оценка степени исправления осужденных к лишению свободы : [монография] / А. Ф. Сизый, А. А. Синичкин. – Чебоксары : Издатель В.С. Шипилевский, 2005. – 246 с.

189. Синьов В. М. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців / В. М. Синьов, Г. М. Радов, В. І. Кривуша, О. Б. Беца. – К. : МП “Леся”, 1997. – 272 с.

190. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2008. – 656 с.

191. Скакун О. Ф. Теория государства и права : [учеб. для вузов] / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум: Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

192. Скрипнікова В. Ув'язненим не вистачає робочих місць [Електронний ресурс] / В. Скрипнікова // Інтернет-видання Полтавщина. – 2011. – Режим доступу : <http://www.poltava.pl.ua/news/8486/>.

193. Словарь иностранных слов. – 15-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1988. – 608 с.

194. Смирнов С. Н. Принцип рационального применения мер принуждения, средств исправления осужденных и стимулирования их правопослушного поведения при исполнении наказания в виде лишения свободы : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительно право» / С. Н. Смирнов. – Рязань, 2003. – 23 с.

195. Советское исправительно-трудовое право : учебник / Сперанский И. А., Стручков Н. А., Ткачевский Ю. М., Шмаров И. В. ; под ред. : Стручков Н. А., Ткачевский Ю. М. – М. : Юрид. лит., 1983. – 352 с.

196. Советское уголовное право. Часть общая / Гришаев П. И., Дурманов Н. Д., Кригер Г. А., Кузнецова Н. Ф., и др. ; под ред.: Дурманов Н. Д., Меньшагин В. Д., Ромашкин П. С. – М. : Госюриздат, 1962. – 450 с.

197. Соловьев В. С. Право и нравственность / В. С. Соловьев. – Мн. : Харвест. – М. : АСТ, 2001. – 192 с.

198. Соловьев В. С. Собрание сочинений / В. С. Соловьев. – М., 1988. – Т. 1. – 765 с.

199. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Степанюк Анатолой Хомич. – Х., 2002. – 393 с.

200. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / А. Х. Степанюк. – Х., 2002. – 34 с.

201. Степанюк А. Х. Позитивна кримінальна відповідальність як предмет регулювання Кримінально-виконавчого кодексу України / А. Х. Степанюк // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / за ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького та ін. – Вип. 9. – Х. : Право, 2004. – С. 61–62.

202. Степанюк А. Х. Ефективність діяльності державної кримінально-виконавчої служби України : науково-практичний посібник / А. Х. Степанюк, О. С. Четверикова, І. С. Яковець ; за заг. ред. д. ю. н., проф. А. Х. Степанюка. – Х. : Кроссруд 2009. – 176 с.

203. Стоматов Е. Г. Протидія створенню та функціонуванню груп негативної спрямованості у місцях позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Стоматов Едуард Григорович. – Запоріжжя, 2010. – 215 с.

204. Стоматов Е. Г. Особливості функціонування груп негативної спрямованості в місцях позбавлення волі / Е. Г. Стоматов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск. – 2006. – № 1 (28). – С. 35–41.

205. Стручков Н. А. Курс исправительно-трудового права: Проблемы общ. части / Н. А. Стручков. – М. : «Юридическая литература», 1984. – 240 с.

206. Стручков Н. А. Курс исправительно-трудового права: Проблемы Особенной части / Н. А. Стручков. – М. : Юрид. литература, 1985. – 256 с.

207. Сюр С. В. Реалізація права осіб, засуджених до позбавлення волі, на отримання освіти в умовах реформування пенітенціарної системи України : монографія / С. В. Сюр, О. І. Богатирьова ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. – Бровари : Хм ЦНТЕІ, 2010. – 126 с.

208. Таганцев Н. С. Курс русского уголовного права: Учение о преступлении. Часть общая / Н. С. Таганцев. – С.-Пб., 1880. – Кн. 1. – 178 с.

209. Тарханов И. А. Личность преступника и индивидуализация наказания в стадии исполнения приговора. / И. А. Тарханов ; под ред. проф. Б.С. Волкова, проф. В.П. Малкова. – Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 1979. – С. 144–170.

210. Титов Н. И. Исправление и перевоспитание осужденных к лишению свободы : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 715 «Уголовное право и уголовный процесс» / Н. И. Титов. – Л., 1966. – 23 с.

211. Типове положення про центральний орган виконавчої влади України, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через відповідного члена Кабінету Міністрів України : Указ Президента України № 1199/2010 від 24 груд. 2010 р.

212. Толковый словарь русского языка : 72500 слов и 7500 фразеол. выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова ; [Рос. АН, Ин-трус. яз., Рос. фонд культуры]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Азъ, 1994. – 907 с.

213. Уголовное право Украины: Общая часть : учебник / М. И. Бажанов, Ю. В. Баулин, В. И. Борисов и др. ; под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. – К. : Юринком Интер, 2003. – 512 с.

214. Уголовно-исполнительное право / А. С. Михлин, П. Г. Пономарев, В. И. Селиверстов, И. В. Шмаров ; под ред. : Шмаров И. В. – М. : БЕК, 1996. – 418 с.

215. Уголовно-исполнительное право России / под ред. В. И. Селиверстова. – М., 2003. – 627 с.

216. Уголовно-исполнительное право : курс лекций / Ф. С. Бражник, Я. В. Лобов, А. С. Самойлов, А. А. Толкаченко, и др. ; отв. ред. : А. А. Толкаченко ; предисл. : Н. А. Петухов. – С.-Пб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 377 с.

217. Уголовно-исполнительное право : учебник / под ред. И. В. Шмарова. – М., 1996. – 368 с.

218. Уголовно-исполнительный кодекс республики Беларусь [Электронный ресурс] : [текст документа по состоянию на 5 мая 2010 года]. – Режим доступа : <http://pravo.levonevsky.org/kodeksby/uik/20100505/index.htm>.

219. Уманець Ю. М. Актуальні проблеми вдосконалення режиму в місцях позбавлення волі / Ю. М. Уманець // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ / редкол. : В. М. Синьов (голов. ред.) та ін. – К. : КІВС ; «МП Леся», 2003. – № 8. – С. 17–22.

220. Управление органами, исполняющими наказания : метод. разработки и материалы к курсу / [В. М. Анисимков, В. Е. Демин, Н. К. Дорофеев и др.]. – М. : Акад. МВД СССР, 1980. – 386 с.

221. Усс А. В. Является ли исправление осужденных важнейшей целью уголовного наказания? / А. В. Усс // Актуальные проблемы правоведения в период совершенствования социалистического общества : сборник статей. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1989. – С. 183–184.

222. Утевский Б. С. Советская исправительно-трудовая политика / Б. С. Утевский. – М. : Советское законодательство, 1934. – 256 с.

223. Уткин В. А. Наказание и исправительно-трудовое воздействие / В. А. Уткин. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1984. – 189 с.

224. Филимонов В. Д. Исправление осужденного как основание условно-досрочного освобождения / В. Д. Филимонов // Проблемы повышения правового регулирования на современном этапе : труды Томского ун-та. – Вып. 1. – Томск, 1976. – С. 161–166.

225. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.

226. Философский энциклопедический словарь : [ред.-сост. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко]. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 576 с.

227. Фролов О. Кримінологічна характеристика осіб, засуджених до довічного ув'язнення / О. Фролов // Пожизненное заключение. Международные

стандарти и практика в Украине и за рубежом / сост. А. П. Букалов – Донецк : Донецкий мемориал, 2001. – 152 с.

228. Халилов Р. Н. Понятие «режим отбывания наказания» в учреждениях, исполняющих наказание в виде лишения свободы / Р. Н. Халилов // Вестник Владимирского юридического института. – 2009. – №1 (10). – С. 168–170.

229. Халимон С. І. Основні форми і методи оперативно-розшукової діяльності в місцях позбавлення волі / І. Г. Богатирьов., С. І. Халимон // Науковий вісник Дніпропетровського держ. унт-у внутрішніх справ : збірник наукових праць. – 2010. – С. 55–63.

230. Халимон С. І. Особливості здійснення оперативно-розшукової діяльності у місцях позбавлення волі в умовах реформування кримінального процесуального законодавства / Н. В. Коломієць, С. І. Халимон // Науковий вісник інституту кримінально-виконавчої служби. – 2012. – № 1. – С. 50–56.

231. Хохряков Г. Ф. Социальная среда и личность / Г. Ф. Хохряков. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1982. – 88 с.

232. Хуторская Н. Б. Исполнение уголовного наказания в виде лишения свободы в Англии и Уэльсе : лекции / Н. Б. Хуторская . – М., 1995. – 146 с.

233. Царюк С. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Царюк Сергій Васильович. – Дніпропетровськ, 2009. – 230 с.

234. Чеботарьова Ю. А. Правовий статус засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чеботарьова Юлія Анатоліївна. – Х., 2005. – 203 с.

235. Швыдкий В. Г. Классификация элементов материально-бытового обеспечения осужденных / В. Г. Швыдкий // Предупреждение рецидивной преступности в Сибири : межвузовский сборник. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1980. – С. 27–35.

236. Шебанов А. Ф. Нормы советского социалистического права : лекция / А.Ф. Шабанов. – М, 1956. – 107 с.

237. Шмаров И. В. Предупреждение преступлений среди освобожденных от наказания. Проблема социальной адаптации / И.В. Шмаров. – М. : Юрид. лит., 1974. – 136 с.

238. Шмаров И. В. Эффективность деятельности ИТУ / И. В. Шмаров. – М. : Юридическая литература, 1968. – 183 с.

239. Щербина О. В. Оперативно-розшукове забезпечення виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі / О.В. Щербина // Протидія злочинності: досвід установ виконання покарань і слідчих ізоляторів : матеріали науково-практичної конференції (м. Чернігів, 16 березня 2012 року). – Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2012р . – С. 110-114.

240. Щербина О. В. Фактори криміналізації системи виконання й відбування покарань у виді позбавлення волі / І. Г. Богатирьов, О. В. Щербина // Журнал наука і правоохоронна. – 2010. – № 2. – С. 127–132.

241. Щербина О. В. Проблемні питання застосування сили до засуджених працівниками виправних установ ДКВС України / О. В. Щербина // Право і суспільство. – 2010. – № 6. – С. 221–224.

242. Щербина О. В. Суб'єкти які мають право застосовувати силу до засуджених у виправних установ ДКВС України / О. В. Щербина // Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 2. – С. 289–295.

243. Щербина О. В. Проблеми застосування до засуджених фізичної сили, спеціальних засобів забезпечення режиму / О. В. Щербина // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах : міжнародна науково-практична конференція (5 листопада 2010 року, м. Запоріжжя) : матеріали у 3 ч. – Запоріжжя : Юридичний ін-т ДДУВС, 2010. – Ч. 3. – С. 245–247.

244. Щербина О. В. Теоретичне і практичне обґрунтування режиму у кримінально-виконавчих установах ДКВС України: / О. В. Щербина // Сучасне та майбутнє в тенденціях підготовки студентів ВНЗ : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 3 червня 2010 р.) – Чернігів : Видавець Лозовий В.М. – С. 146–149.

245. Щербина О. В. Право виправних установ Державної пенітенціарної служби України застосовувати силу до засуджених / О. В. Щербина // Теоретичні та практичні проблеми удосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи України: Всеукраїнська науково-практична конференція (4 травня 2011 року, м. Київ). – К. : Нац. акад. внут. Справ, 2011. – С. 223–225.

246. Щербина О. В. Співпраця між персоналом установи та засудженими щодо режиму відбування покарання: / О. В. Щербина // Захист прав і свобод людини громадянина в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (11–12 травня 2011 р.) – Бровари : Поліцейська фінансово-правова академія. – Чернігів : КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2011. – С. 107–109.

247. Щербина О. В. До питання щодо вимог режиму виправлення і ре соціалізації засуджених / О. В. Щербина // Протиправна поведінка: погляд крізь призму юридичної науки : матеріали 1 Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ніжин, 24 лютого 2012 року). – Ніжин : Видавець П.П. Лисенко, 2012р. – С. 186–188.

248. Щербина О. В. Оперативно-розшукове забезпечення виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі / О. В. Щербина // Протидія злочинності: досвід установ виконання покарань і слідчих ізоляторів: матеріали науково-практичної конференції (м. Чернігів, 16 березня 2012 року). – Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2012. – С. 110–114.

249. Щербина О. В. Забезпечення режиму в органах і установах виконання покарань оперативно-розшуковим супроводом / О. В. Щербина // Протиправна поведінка: погляд крізь призму юридичної науки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 21 вересня 2012 року). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 186–188.

250. Щербина О. В. Особливості правового регулювання режиму в установах виконання покарання Державної пенітенціарної служби / О. В. Щербина // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 19–20 вересня 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 690–693.

251. Щербина О. В. Сучасні проблеми функціонування системи виконання покарання та їх вплив на ре соціалізацію засуджених / О. В. Щербина // Науковий вісник Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична. – 2013. – № 2. – С. 357–367.

252. Щербина О. В. Правове регулювання режиму в установах виконання покарання державної пенітенціарної служби / О. В. Щербина // Науковий вісник Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична. – 2013. – № 3. – С. 353–362.

253. Щербина О. В. Международные нормативно-правовые требования к режиму исполнения и отбывания наказания в исправительных учреждениях и их реализация в Украине / О. В. Щербина // Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata». – 2013. – № 12/4. – С. 208–212.

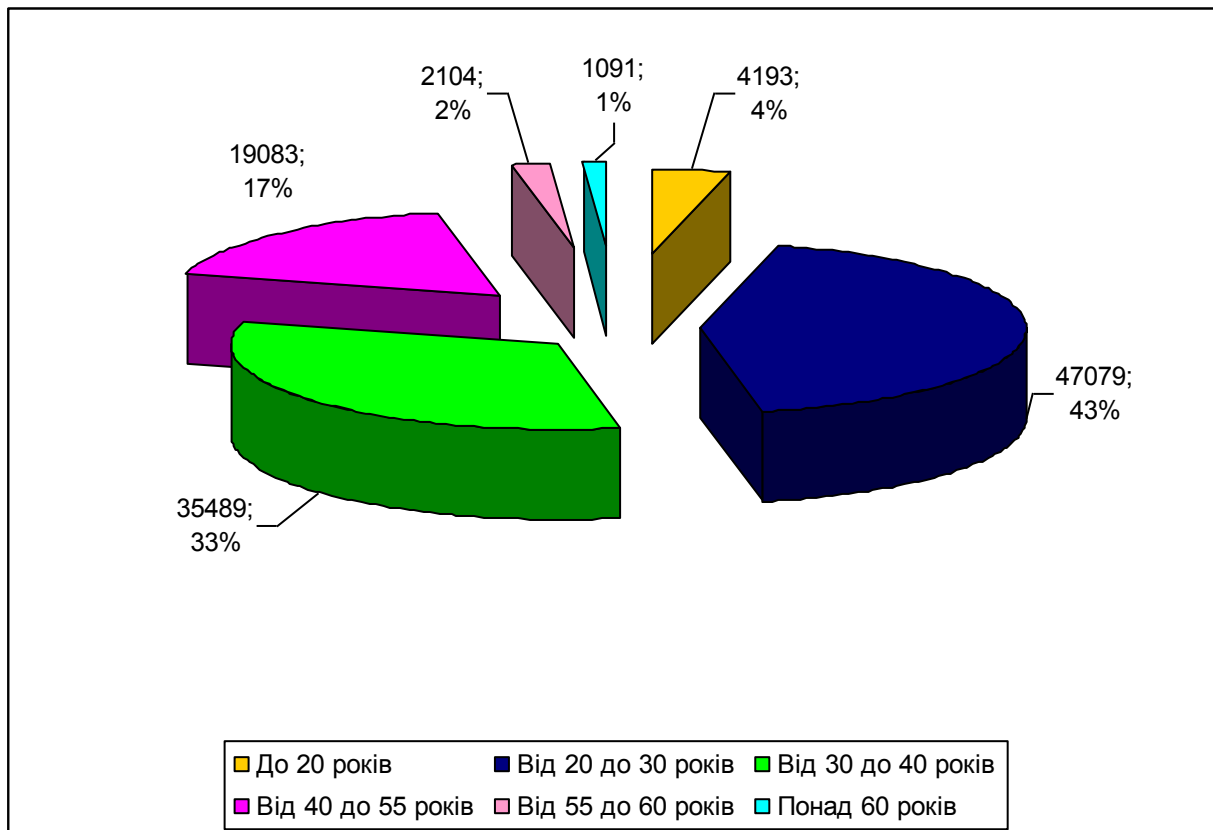
254. Ядринцев Н. М. Русская община в тюрьме и ссылке / Н. М. Ядринцев . – СПб. : Юристь, 1872. – 98 с.

255. Яковлева Л. В. Исправление осужденных как уголовно-правовая категория / Л. В. Яковлева // Теоретические и прикладные проблемы деятельности уголовно-исполнительной системы : сборник научных трудов. – М. : Изд-во НИИ УИС Минюста России, 2004. – № 1. – С. 78–84.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура чисельності осіб, засуджених до позбавлення волі, за віком
(станом на 01.10.2013 р.)

Додаток Б

АНКЕТА

Шановний колего, просимо Вас прийняти участь у дослідженні сучасного стану забезпечення режиму у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України. Отримані результати будуть використані в наукових цілях, а також з метою удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства і практики його застосування.

У анкетуванні взяло участь 270 співробітників виправних колоній, які безпосередньо забезпечують режим у вказаних установах.

№	Питання	Відповіді у %
1.	Укажіть місце проходження служби: 1) апарат ДПтС України; 2) територіальний орган управління ДПтС України; 3) виправна колонія;	0% 0% 100%
2.	Вкажіть посаду яку обіймаєте: 1) Перший заступник начальника установи; 2) Начальник відділу охорони та нагляду; 3) Оперуповноважений; 4) ст. оперуповноважений; 5) Молодший інспектор. 6) Інші посади	0% 50% 50% 0% 0% 0%
3.	Вкажіть Ваш стаж роботи в ДПтС України: 1) до 5-ти років; 2) до 10-ти років; 3) до 15-ти років; 4) до 20-ти років; 5) більше 20-ти років.	78% 7% 15% 0% 0%
4.	Вкажіть рівень безпеки установи у якій Ви працюєте? 1) мінімального рівня безпеки; 2) середнього рівня безпеки; 3) максимального рівня безпеки.	15% 56% 29%
5.	Який із засобів виправлення і ресоціалізації є найбільш дієвим та ефективним? 1.Встановлений порядок виконання та відбування покарання(режим); 2.Суспільно корисна праця; 3.Соціально- виховна робота; 4.Загальноосвітнє та професійно-технічне навчання; 5.Громадський вплив.	56% 33% 11% 0% 0%

6.	Чи задовольняє Вас рівень законодавчого регулювання порядку виконання покарання у виді позбавлення на певний строк? 1) так; 2) не зовсім; 3) ні.	56% 33% 11%
7.	Як Ви відноситеся до впровадження міжнародних стандартів при поводженні із засудженими? 1) Позитивно; 2) Негативно; 3) Байдуже.	22% 67% 11%
8.	Чи забезпечує режим в колонії безпеку персоналу під час виконання покарань? 1) Так; 2) Ні; 3) Частково.	51% 0% 49%
9.	Чи забезпечує режим в колонії безпеку засуджених під час відбування покарання? 1) Так; 2) Ні; 3) Частково.	74% 0% 26%
10.	Як Ви вважаєте чи вплинуло скасування обмеження на отримання посилок і передач на стан дотримання режимних вимог в установах виконання покарань? 1) Так; 2) Ні.	67% 33%
11.	Якщо так то вкажіть яким чином? 1) Так позитивно; 2) Так негативно.	11% 89%
12.	Що на Вашу думку найбільше впливає на зміну умов режиму у кримінально-виконавчих установах? 1) Специфіка діяльності виправних колоній; 2) Конфігурація об'єкта; 3) Ступінь обладнання інженерними та технічними засобами охорони; 4) Оперативна обстановка в УВП; 5) Поведінка засудженого, його ставлення до праці і навчання; 6) Термін відбутого покарання.	24% 0% 13% 40% 21% 2%
13.	Чи доводилось Вам під час виконання своїх службових обов'язків застосовувати заходи фізичного впливу до засуджених? 1) Досить часто; 2) Доводилось;	46% 39%

	3) Дуже рідко; 4) Ні.	15% 0%
14.	Чи доводилось Вам під час виконання своїх службових обов'язків застосовувати спецзасоби та вогнепальну зброю до засуджених? 1) Досить часто; 2) Доводилось; 3) Дуже рідко; 4) Ні.	26% 33% 41% 0%
15.	Чи досконало Ви володієте прийомами рукопашного бою? 1) Так; 2) Ні.	28% 72%
16.	Чи доводилось Вам під час виконання своїх службових обов'язків неправомірно застосовувати силу до засуджених? 1) Так; 2) Ні.	22% 78%
17.	Як часто з Вашого боку невинувато застосовувалася сила або були погрози її застосування до засуджених? 1) Іноді; 2) Ніколи; 3) Дуже часто; 4) не дали відповіді.	11% 78% 0% 11%
18.	Чи необхідно, на Вашу думку, більш детально регламентувати права та обов'язки співробітників ДКВСУ при несенні служби? 1) Так; 2) Ні.	93% 7%
19.	Як на Ваш погляд, співвідносяться поняття "режим у виправних колоніях" та "рівень безпеки виправних колоній"? 1) Це тотожні поняття; 2) Певному рівню безпеки відповідає певний вид режиму.	19% 81%
20.	Чи забезпечує ізоляція засуджених по різних дільницях установ виконання покарань безпеку осіб, які відбувають покарання? 1) Ні; 2) Так; 3) Частково; 4) Недали відповіді.	59% 33% 8% 0%
21.	Чи вирішує проблему особистої безпеки засуджених їх перевід в іншу установу виконання покарань? 1) Так; 2) Ні;	15% 44%

	3) Частково.	41%
22.	Чи потрібно здійснювати оперативно-розшукове забезпечення режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях? 1) Так; 2) Ні.	100% 0%
23.	Яку роль відіграє оперативно-розшукове забезпечення режиму виконання і відбування покарань у виправних колоніях? 1) Головну; 2) Другорядну.	92% 8%
24.	Що на Вашу думку найбільше впливає на засуджених, які порушують режим відбування покарання? 1) догана; 2) колективний осуд; 3) вплив громадських організацій; 4) поміщення в ДІЗО; 5) поміщення в ПКТ; 6) притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України	0% 4% 0% 33% 22% 41%
25	Які заходи найбільш ефективні для забезпечення дисципліни засуджених у колоніях? 1) посилення режимних вимог; 2) стимулювання поведінки засуджених ; 3) посилення дисциплінарної відповідальності, більш жорсткі санкції за порушення режиму утримання; 4) створення належних матеріально-побутових умов європейського рівня; 5) поширення впливу громадських організацій на засуджених; інші заходи _____	40% 5% 53% 2% 0% 0%
26.	Стан дисципліни засуджених у Вашій установі? 1) Задовільний; 2) Незадовільний;	93% 7%
27.	Якими методами соціально-виховної роботи серед засуджених найчастіше використовують у Вашій установі з метою забезпечення дисципліни? 1) Заохочення; 2) Стягнення; 3) Особистий приклад; 4) Залучення громадських формувань; 5) Застосування фізичної сили; 6) Інші методи _____.	31,6% 56% 6% 0,4% 6% 0%
28.	Які причини порушення режиму утримання засудженими	

	<p>Ви вважаєте основними?</p> <p>1) Неналежний стан локалізації; 2) Відсутність дієвого нагляду за засудженими; 3) Значна криміногенна зараженість засуджених; 4) Неякісний кадровий склад відділів НІБ; 5) Враженість персоналу недозволеними зв'язками із засудженими; 6) моральна і фізична застарілість ІТЗНіО; інші _____</p>	<p>9,8% 13,7% 31,4% 23,5% 5,9% 11,8% 3,9%</p>
29.	<p>Чи впливає застосування ст. 391 КК України на стан дисципліни у виправних колоніях?</p> <p>1) Так; 2) Ні.</p>	<p>93% 7%</p>
30.	<p>Якщо так то у яку сторону?</p> <p>1) Дисципліна покращується; 2) Дисципліна погіршується.</p>	<p>100% 0%</p>
31.	<p>Що, на Вашу думку, є причинами вчинення засудженими злочину, передбаченого ст. 391 КК?</p> <p>1) Навколишнє середовище; 2) Тиск з боку інших засуджених; 3) Конфлікти між засудженими; 4) Бажання підвищити злочинний авторитет; 5) Підтримання злочинних традицій; 6) Неповага до суспільства, законів України; 7) Неповага до представників адміністрації; 8) Недоліки соціально-виховної роботи із засудженими.</p>	<p>12,5% 7,5% 12,5% 10% 2,5% 27,5% 12,5% 15%</p>
33.	<p>Вкажіть які на Вашу думку заходи будуть дієвими щодо зниження рівня порушень встановленого законом порядку відбування покарання та вчинення засудженими?</p> <p>1) Посилення вимог режиму утримання засуджених з одночасним створенням належних умов відбування покарань та проходження служби персоналом; 2) Покращення соціально-виховної роботи із засудженими; 3) Проведення заходів щодо зміни свідомості суспільства, подолання правового нігілізму тощо.</p>	<p>87% 13% 0%</p>
34.	<p>Як ви оцінюєте харчування засудженого в УВП?</p> <p>1) Задовільно; 2) Незадовільно.</p>	<p>100%</p>
35.	<p>Як Ви оцінюєте якість медичного забезпечення засуджених в УВП?</p> <p>1) Задовільно; 2) Незадовільно.</p>	<p>71% 29%</p>